

Balkanlar ve Türklük I

Yaşar Nabi

Cumhuriyet

Oktay Akbal, Yaşar Nabi'nin "Balkanlar ye Türklük I" adlı bu önemli tarihsel araştırması için (1936), yıllar sonra (Cumhuriyet gazetesi, 18 Mayıs 1999) şu ilgi çekici değerlendirmeyi yapmıştır: "Yaşar Nabi Nayır 1936 yılında ilginç bir kitap yayımladı: 'Balkanlar ve Türklük'. Ta Viyana önlerine kadar gitmiş Türklüğün, zamanla önce Orta Avrupa'dan, sonra Balkanlar'dan çekilişini, daha doğrusu çeşitli yenilgilerle kendimize yurt edindiğimiz bu topraklardan koparılışımızı anlatan bir çalışma... Bu belgesel yapıtı bugün yemden okumak Balkanlar olayım daha derinden anlamamızı sağlar." Yaşar Nabi de bu ilgi çekici tarihsel araştırması için şunları söylemiştir: "Çocukluğumun büyük bir kısmı Balkanlar'da ve Balkanlar'm en karakteristik, çünkü en kozmopolit yeri olan Makedonya'da geçti. Duyma ve düşünme duyularımın yavaş yavaş uyanmaya başladığı anlarda, bizim için daha yeni kaybedilmiş bu toprakların, hâlâ yağmur dindikten sonra da bir süre duyulmakta devam eden taze toprak kokusu gibi Türk egemenliğinin izlerini dipdiri taşıyan havasını teneffüs ettim." Yaşar Nabi'nin bu önemli tarihsel araştırmasını ilgiyle okuyacaksınız.

BALKANLAR VE TÜRKLÜK

I

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmıştır.

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Ağustos 1999

YAŞAR NABİ

BALKANLAR VE TÜRKLÜK

I

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

BALKANLAR VE TÜRKLÜK

BALKANLAR SORUNUNU ANLAMAK!

Yaşar Nabi Nayır 1936 yılında ilginç bir kitap yayımladı: "Balkanlar ve Türklük". Ta Viyana önlerine kadar gitmiş Türklüğün, zamanla önce Orta Avrupa'dan, sonra Balkanlar'dan çekilişini, daha doğrusu çeşitli yenilgilerle kendimize yurt edindiğimiz bu topraklardan koparılışımızı anlatan bir çalışma... Bu belgesel yapıtı bugün yeniden okumak Balkanlar olayını daha derinden anlamamızı sağlar.

"Nouvelle Observateur" dergisinde, 1937 yılında yayımlanmış bir rapor yayımlandı. Krallık döneminde, daha sonra Tito'nun iktidar günlerinde önemli görevlerde bulunmuş bir üniversite öğretim üyesi, Dr. Vaso Gubrileviç belgesel bir önem taşıyan bu raporunda Balkanlar'dan, daha doğrusu Yugoslav topraklarından Müslüman halkın uzaklaştmlmasmm çarelerini bir bir sıralıyor!

"Bu topraklara şeriat ilkelerim getirenler Türkler olmuştur. Bir savaşı kazananlar, ele geçirdikleri ülke halkının canına da sahiptir, malına mülküne de."

Gubrileviç, "anarşist Arnavutların" Batı uygarlığına uymadıklarını, bu yüzden Sırp topraklarından sürülmeleri gerektiğini söylüyor.

"Bu iş, çeşitli yollardan yapılabilir. Herkes bilir ki Müslüman halk kolayca etki altında kalır. Arnavutların başka yerlere gönderilmelerinde en önemli etken din adamlarıdır. Zorla ya da parayla yanımıza almak gerekir. Arnavutların öncelikle Türkiye'ye gitmeleri üzerinde durulmalıdır. Oraların güzellikleri, yerleşecekleri yeni toprakların kolay bir yaşam sürmelerine uygunluğu belirtilmelidir."

1937 yılındaki bu belge ile bugünün Sırp politikası birbirinin benzeri değil mi? Şimdiki daha zalimce, acımasızca uygulanmakta, bir fark burada!.. Gubrileviç, Müslüman halkın devlet baskısıyla yaşamlarını dayanılmaz kılma yollarını şöyle gösteriyor:

Büyük vergiler koymak, mülkiyet hakkını kısıtlamak, devlet görevlerinden uzaklaştırmak, arazilerden yararlanmayı önlemek, din adamlarını yıldırmak, Müslüman mezarlıklarını yıkıntıya çevirmek, dört kadın almayı önlemek, çetnik çetelerin baskılarını hızlandırmak, bu çetelere el altından yardımlarda bulunmak, Karadağlılarla Arnavutları birbirlerine karşı kışkırtmak, yer yer kalkışmalar çıkartıp soma kanlı biçimde ezmek, 1878 'de olduğu gibi köyleri yakıp yıkmak!

Dr. Gubrileviç, önce köyleri, ardından kentleri boşaltmak gerekir, diyor. Köylerde insanlar birbirine bağlı olduğu için çok daha tehlikelidirler. Yerlerinden yurtlarından uzaklaştırılacak insanlar yalnız yoksullar olmamalı, orta sınıftan kişiler de ülke dışma sürülmeli, Kosova'dan ayrılıp başka ülkelere gitmek isteyenlere kolaylık sağlanmalı, böylece Sırp topraklarında Arnavut kökenli insan bırakmamalı...

"Nouvelle Observateur" bu güncel değeri olan belgeyi yayımladıktan sonra şu satırlarla konuyu özetlemiş:

"Bu görev şimdilerde hemen tamamlanmış durumdadır, ama Gubrileviç'in öne sürdüğü yöntemlerden çok daha başka bir biçimde,"

Yani öldürerek, kadınların ırzına geçerek, toplu kıyımlarla, gece baskınlarıyla, 2000'li yılların eşiğinde, sözüm ona uygar Avrupa'nın göbeğinde!..

Bugünlerde Yaşar Nabi Nayır'm "Balkanlar ve Türklük" adlı kitabını okumakta yarar var.

OKTAY AKBAL
18 Mayıs 1999, Cumhuriyet

PANSLÂVİZM HAREKETLERİ VE BALKANLAR

Panslâvizm, Slâv ırkından olan bütün kavimleri bir amaç çerçevesinde birleştirmek hareketidir. Kırım Savaşı'nda (1853-1854) uğradığı ağır yenilgiden soma Rusya, Balkanlar'da, özellikle Osmanlı yönetiminde bulunan Slâv ırkından kavimleri bir amaç uğrunda birleştirmek ve Ortodoks toplulukları egemenliği altına almak için Panslâvizm hareketini başlattı. Ruslar, bu amaçla, Moskova'da bir kongre topladüar. Kongre sonunda Rus Panslâvistleri Balkanları dolaşarak propaganda yapmaya başladılar. Bosna, Hersek, Sırbistan ve Bulgaristan gibi Slâv ırkından olan ülkelerde birtakım gizli cemiyetler ve örgütler kurarak düşüncelerini yaymaya çalıştılar.

Rusların bu gizli çalışmaları Balkanlar'da bir tedirginlik ve huzursuzluk yaratmıştı. Bir yandan da Ruslar, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamışlardı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin başında Padişah Abdülaziz bulunuyordu. Tanzimat döneminin büyük devlet adamlarından olan Ali ve Fuat paşalar, İngiliz ve Fransız görüşlerine yakın bir politika izlediklerin-

den Rusların Osmanlı Devletimin içişlerine karışmalarına engel olmuşlardı. Ama bu devlet adamlarının ölümlerinden soma sadrazamlığa Mahmut Nedim Paşa getirildi. Ruslar, Mahmut Nedim Paşa'mn sadrazamlığı sırasında Balkanlardaki Panslâvist hareketlere hız verdiler. Mahmut Nedim Paşa, Rusya'nın Bulgarların Fener Rum Kilisesi'nden ayrılarak bir kilise kurmaları isteğini padişaha kabul ettirdi. Bu, Bulgaristan'ın siyasal bağımsızlığına yol açabilecek bir hareketti. Ne var ki, çok geçmeden Balkanlar'da Panslâvist propagandaların etkisiyle çeşitli ayaklanmalar çıktı. Bunun sonucu olarak da 1877-1878 Osmanlı - Rusya Savaşı (ünlü 93 Harbi) başladı.

Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ni parçalamak için harekete geçtiler. Ruslar, Panslâvizm akımının yardımıyla Balkanlar'da hazırlıklara başladılar. İlk ayaklanma Hersek'te çıktı (1875). Bunu Bosna ayaklanması izledi. Osmanlı Devleti bu ayaklanmalara gereken önemi vermedi. Bunun üzerine Bulgarlar da ayaklanarak Türklere saldırılara geçtiler. Bulgar ayaklanması bastırıldı. Ama Sırplar ve Karadağlılar, Rusların kışkırtmalarıyla yeniden harekete geçtiler. Osmanlı kuvvetleri Sırbistan ve Karadağ asilerini ağır yenilgiye uğrattılar. Sırp Prensi, Avrupa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Rusya, ateşkes anlaşması için Osmanlı Devleti'ne ültimatom verdi. Bunun üzerine İstanbul'da bir konferans toplandı. İstanbul Konferansı'mn toplandığı gün Osmanlı Devleti'nde Birinci Meşrutiyet ilan edildi (23 Aralık 1876). Bu konferansa, Osmanlı Devleti,

Rusya, ingiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya katıldılar. Konferans, Sırbistan ve Karadağ'dan Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesine, Bulgaristan'da iki ayrı eyaletin kurulmasına ve Bosna-Hersek ile birlikte bu iki eyalete de özerklik verilmesine karar verdi. Osmanlı Devleti alman bu kararlan kabul etmedi. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı (1877).

Romenler ve Karadağlılar, Osmanlılara karşı Ruslarla birlik oldular. Ruslar, Romanya ve Kafkasya üzerinden Osmanlı topraklarına salamdılar. Snbistan, Bulgaristan, Karadağ, Bosna ve Hersek'te yeniden ayaklanmalar çıktı. Ruslar, Tuna ırmağını geçerek Balkanlar'a doğru ilerlemeye başladılar. Edirne ve İstanbul üzerine yürümek istediler. Amaçlan, Osmanlı Devleti'ne isteklerini zorla kabul ettirmekti. Doğu'da Kars ve Ardahan'a giren Ruslar, Erzurum'a kadar ilerlediler. Burada, Gazi Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin ve kadınlı erkekli Erzurum halkının kahramanca savunmalan karşısında Ruslar geri çekilmek zorunda kaldılar.

Balkanlar'da da Tuna'yı geçen Ruslar, Plevne önünde durdular. Gazi Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, kendilerinden çok üstün Ruslar karşısında çok başarılı savunma savaşı yaptılar. Türk tarihinin en önemli savunma savaşlarından biri Plevne'de oldu.

Plevne'nin düşmesinden soma Ruslar, Balkanları aşarak İstanbul'a doğru ilerlediler. Çatalca'yı geçerek Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar geldiler. İngiltere ve Avusturya'nın araya girmesiyle Ruslarla, koşulları çok ağır, Ayas-

tefanos Antlaşması imzalandı (1878). Bu antlaşmaya göre, büyük bir Bulgaristan Krallığı kurulacak, Bosna ve Hersek'e özerklik verilecekti. Sırbistan, Romanya ve Karadağ tam bağımsız olacaklardı. Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Bayezıt Ruslara bırakılacaktı. Girit ve Ermenistan'da bazı yenilikler yapılacaktı.

İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Antlaşması'yla Rusların Balkanlar'da etkili bir devlet durumuna gelmesini çıkarlarına aykırı buldular. Antlaşmayı tanımadıklarını bildirdiler. Almanya'yı da aralarına alarak bu antlaşmanın değiştirilmesi için Berlin'de bir kongre toplanmasını Rusya'ya kabul ettirdiler. Kongre, Almanya Başbakanı Bismark'm başkanlığında Berlin'de toplandı (1878). Bir ay süren uzun tartışma ve görüşmelerden soma Berlin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Bulgaristan üç bölgeye ayrıldı. Dobruca Romanya'ya verildi. Bosna ve Hersek geçici olarak Avusturya'nın yönetimine bırakıldı. Batum, Kars ve Ardahan Ruslara verildi. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesi kararlaştırıldı.

Berlin Antlaşması'yla Doğu Rumeli, bir Hristiyan vali tarafından yönetilmek üzere Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Ama Bulgarlar bu yeni yönetime uymadılar. Bir ayaklanma çıkararak Doğu Rumelimin Bulgaristan'a bağlandığını ilan ettiler. Osmanlı Devleti bu durumu kabul etmedi. Çıkan iç karışıklıklar sonucu Alman prenslerinden Ferdinand Bulgar Prensliği'ne seçildi. Böylece Bulgaristan devleti kurulmuş oldu (1885). (Bulgaristan Krallığı 1908

yılında bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devletimden tam olarak ayrıldı.)

Bosna-Hersek'in yönetimi de, Berlin Antlaşması'yla, geçici olarak Avusturya'ya bırakıldı. Bu durum da 1908 yılma kadar sürdü. Osmanlı Devleti İkinci Meşrutiyet'i ilan "ettiği sıralarda, bu durumdan yararlanan Avusturya, Bosna-Hersek'i kendi toprağına kattığını bildirdi. Osmanlı Devleti, bunu protesto etmekten başka bir şey yapamadı.

Bir süre soma Balkan Savaşları başladı (1912-1913).

Şu gerçeği açıkça söyleyebiliriz ki, bugün Balkanlar'da yaşanan kanlı olayların geçmişinde, bütün XX. yüzyıl boyunca sürmüş Panslâvizm hareketlerinin tarihsel izleri ve etkileri vardır.

Bu tarihsel iz ve etkilerin en canlı yansımasını da Yaşar Nabi'nin 'Balkanlar ve Türklük' adlı bu önemli araştırmasında ayrıntılarıyla göreceğiz.

NURER UĞURLU
İstanbul, 1999

ÖNSÖZ

Çocukluğumun büyük bir kısmı Balkanlar'da ve Balkanlar'm en karakteristik, en kozmopolit yeri olan Makedonya'da geçti. Duyma ve düşünme hassalarımın (özelliklerimin) yavaş yavaş uyanmaya başladığı anlarda, bizim için daha yeni kaybedilmiş bu toprakların, hâlâ, yağmur dindikten soma da bir müddet duyulmakta devam eden taze toprak kokusu gibi Türk hâkimiyetinin izlerini dipdiri taşıyan havasım teneffüs ettim. Muhteşem bir abidenin yıkıntıları arasında dolaşıyor gibiydim. Hatırası bütün Türklüğün üstüne korkulu bir kâbus halinde çökmüş olan büyük felaketin içinde yaşamakta devam ettiğim için, acısı çocuk kalbime ve hatırası (pek kuvvetli olmayan) çocuk hafızama, bir daha oradan silinmeyecek kadar derin nakşolundu.

Doğduğu ve içinde büyüdüğü vatanda, vatan nostaljisi duymanın ne demek olduğunu bütün göçmüş olanlar bilirler. Öz çocukları için gurbet haline gelmiş olan yerlerde milyonlarca Türk'ün gözlerini hâlâ anayurda çevrili tutan kuvvet, bu histen başka bir şey midir ki? Yine bütün göçmüş olanlar bilirler ki, uzakta bırakılmış olan eski vatan,

günün türlü dertleri arasında hatıra gelmediği zamanlarda bile, içimizde, tamiri imkânsız izler bırakarak kapanmış bir yara gibi daima sızlayacak ve bnnca hatirası kalbe dolmuş o yerlerin bugününe değil, ancak mazisine karşı bir hasret ve orada olup bitenlere karşı bir alaka ölünceye kadar eksilmeyecektir.

Bu alakadır ki, beni, küçükten beri, pek ufak bir kısmına şahit olduğum ve ancak muhayyilemde tamamlayabildiğim büyük trajedinin sebep ve neticeleri hakkında düşünmeye ve sık sık o toprakların üzerinde görünen tehlike bulutlarım dikkat ve merakla takibe şevketti.

Balkanlar... mevzua en yabancıların bile tecessüs ve merakım tahrik edecek kadar karışık, kompleks, esrarlı ve cazip olan bu meselenin, oraya tarihi, ırki, siyasi ve iktisadi bağlarla sımsıkı bağlı olan biz Türkler için ne kadar büyük bir ehemmiyet arzettiği meydandadır.

Balkan ülkelerinde kalmış ve henüz anayurda kavuşmamış milyonlarca Türk'ün bugünkü hallerine ve ne şartlar içinde yaşadıklarına dair Türk okurlarına kısaca malumat vermek ve bu münasebetle de, türlü safhalarım ve etrafında gözüme ilişen neşriyatı daima dikkatle takip etmiş olduğum bu mevzu üzerindeki düşünce ve kanaatlerimin Türklükle alakalı taraflarını hülasa etmek... îşte beni bu eseri yazmaya sevketmiş olan sebep.

Eskiden beri içimde yaşattığım bu arzuyu gerçekleştirmeye karar verdikten soma, Balkanlar'm ve orada yaşayan kardeşlerimizin bugünkü vaziyetlerini yerinde ve vasıtasız olarak görmek, mevzu etrafında toplu ve kuşbakışı

bir görüş elde etmek için yeni bir Balkan seyahati yaptım. Romanya'dan başlayarak, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'ın, mevzuumu alakadar eden taraflarını imkânlarımın müsaade ettiği nispette dolaştım.

Balkanlar hakkındaki uzun düşünüşlerimin yeni müşahedelerimle tamamlanmış mahsulü olan bu notlar, ilmi ve siyasi bir eser olmak iddiasında değildir.

Ankara 1936

GİRİŞ

Balkanlar'da yaptığım seyahatten döneli aylar geçti. Fakat hâlâ başım, bu hızlı geçişin hafızama üst üste yığdığı tezatlı enstantanelerle dolu, zihnimde Balkanlar kadar çapraşık, dolambaçlı ve muammalı düşüncelerin uğultuları hâlâ dinmedi, ve hâlâ kâh güzel rüyalar, kâh korkunç kâbuslarla yüklü ağır ve terletici bir uykudan yeni uyanmış gibiyim, hatnalanmm ürpertisi içimde, hayalleri gözlerimde o kadar canlı duruyor.

Geçtiğim bütün o yerler, uzak yakın, fakat en uzağı bile yine yakın zamanlarda bizimdi. Atalarımızın hudutsuz bir iman kuvvetini şahıslarda görülmemiş bir yiğitlikle birleştirerek ölçüsüz dökülen kanları pahasına aldıkları bu topraklarda asırlarca müddet, Türk efendilik etti. Asırlarca müddet, Balkanlar'da medeniyet güneşi şarktan (doğudan), İstanbul'dan doğdu ve şimdi oralarda hükmedenlerin gözleri, bu güneşin parıltısıyla kamaştı.

Bugün herhangi bir sebeple o yerlerden geçen bir Türk'ün yakın maziyi, kalbinde tahlili güç bir hüzünle hatırlamamasına, Türklük için ebediyen kaybedilmiş olan he-

sapsız hazinelerin acısını içinde bir sızı halinde hissetmemesine imkân vardır mıdır? O yerler ki hâlâ her karış toprağı, her parça taşı atalarımızın yaşayan hatıralarıyla doludur, o yerler ki bize şanlı bir devrin destanlanyla beraber o kahramanlık devrine lâyık olmayan somaki nesillerin aciz ve uyuşukluklarının ibret dersini haykırırlar.

Balkanlar, her Türk'ün bütün dikkat ve anlayışım gözlerinde toplayarak, yazı haline gelmemiş canlı sayfalarım mutlaka okuması ve üzerinde düşünmesi lazımgelen bir ders kitabıdır.

Başdöndürücü bir hızla yükselen, yayılan, kaplayan ve kuvvetlenen Osmanlı împaratorluğu'nun bu harikalı inkişafmdaki sır nedir? Ve nedir o sır ki en kuvvetli ve ihtişamlı devresinde bu muazzam devleti yine başdöndürücü ve önünde durulmaz bir süratle korkunç bir uçuruma doğru sürüklemiş ve nihayet imparatorluğun yıkılmasıyla son bulmuştur. Bu büyük hayati mesele hakkında ne az düşünüyor, ne az zihin yoruyoruz. Halbuki bu düşüş, belki de, birbirini kovalayan her felâketten soma, bunun sebep ve hikmeti üzerinde düşünülmemiş olmasından daha hızlanmıştır.

Tahrif edilmiş bir hakikat

Önce şuna işaret etmek isterim ki, Balkan memleketlerinde, daha ilk istiklallerim ilan ettikleri zaman, halkta din ve milliyetçilik ateşini hızlandırmak için, kasten tahrik edilmiş olan Türk düşmanlığı; bugün bile, dost veya müttefik milletler arasında, resmî makamlarm hareket ve tavırları ne

olursa olsun, devam etmektedir. îlk zamanlarda, henüz Türklerin elinde bulunan millettaşlarını kurtarmak için, muhtelif memleketlerde uyandırılması haklı görülebilecek olan Türk düşmanlığı ve kini, artık Türk topraklarında hiçbir azınlık kalmadığı, bu itibarla da lüzumsuz bir hale geldiği bugün bile, sökülmesi güç bir itiyat, bir alışkanlık halinde devam etmektedir. Ve bu ananenin kuvveti o kadar büyüktür ki, iyi niyetlerinden şüphe etmek istemediğimiz hükümetler bile, Türk düşmanlığı tezahürlerinin gazete sütunlarına, mecmualara, kitaplara ve hatta mektep kitaplarına kadar sokulmasına karşı âciz kalmaktadırlar.

İstiklâl mücadelelerinin ilk devrelerinde Balkan milletlerinin Türklere karşı duydukları saygı ve korkuyu garez ve kine çevirmek üzere din adamlarının ve entelektüellerin Osmanlıları zalim, istilâcı, zorba göstermek için kasten tahrif ettikleri tarihî hakikatler, artık Osmanlı tehlikesi kalmadığı zaman, doğrusuyla değiştirilmek ve ilmî bir şekilde meydana konulmak gerekirken bu yapılmadı. Türlü Balkan dilleriyle eskiden yazılmış olan iptidai (ilkel) zihniyeti! tarih kitaplarının ana harlan bugün bile değişmiş değildir. Hatta bırakınız, Balkan milletlerinin bu meselede haklı görülebilecek tarafgirliğini, Balkan meselesini ele almış olan Garp (Batı) müelliflerinden büyük bir çokluğunun, Türk'ü İslâmm mümessili sayan ananevi Haçlılar zihniyetini devam ettirdiklerini görmedik mi ve hâlâ da görmüyor muyuz? Kuruluşundan beri Osmanlı İmparatorluğu'nu ateşten bir kuşak gibi çevirmiş olan Hristiyan kini, ilmî eserlere kadar süzülerek, Balkanlılara Türk ve Türk-

lük aleyhinde, pek çoğunu en şeniğ (kötü) yalanlar teşkil eden fakat daima sahte bir ilim otoritesi altına bürünen bir sürü malzeme verdi.

Fakat hakikati, olduğu gibi söylemekten çekinmeyenler de bulundu. Bunlardan biri olan Romen akademisi azalarından İ. Yorga "Balkan Devletlerinin Tarihi" isimli eserinde Osmanlılar aleyhindeki haksız ithamları reddederek diyor ki:

"Bir asra yakm bir zaman zarfında yerini Osmanlı İmparatorluğu'na bırakan Hristiyan Balkan devletleri, umumiyetle sanıldığı gibi Islâmın dinini ortadan kaldırmak isteyen mutaassıp bir düşmanın sebebiyet verdiği dinî bir felâketle imha edilmiş değillerdir. Ve fetih devrinin altı padişahı olan Orhan, Murat, Bayezıt, Birinci Mehmet, İkinci Murat ve İkinci Mehmet'in Türkleri hiçbir zaman Haçlılar devrindeki Hristiyan taarruzlarının intikamını almak istemediler.

"Elen, Slav, Slav-Elen, Arnavut-Elen, Arnavut-Slav, Lâtin, bu devletler, aynı devirde, çoğun benzer şartlar altında Garp (Batı) dünyasında mahallî ve mmtıkavî teşekküllerin mahvını intaç eden (doğuran) sebeplerle ortadan kalktılar. Ortaçağın bu neviden harabeleri hiçbir yerde tutanamazdılar, ne aynı din ve milletten mutlakî bir hükümdarlık içinde eridikleri Garpte (Batıda) ne de, Osmanlıların, hükümdarlık birliğini, mutlakiyet sükûnunu, tek hâkimin nizam ve asayişini tesis ettikleri Şarkta (Doğu)."

Ve daha aşağıda:

"Türk imparatorluğundaki Hristiyanlarm vaziyeti her-

hangi bir devirde 1912'den önceki polemik ve propaganda broşürlerinde gösterildiği gibi olmuş mudur? Reayalar, beş yüz sene müddetle sistematik bir tazyik altında mı bulunduruldular, ve soyulan, işkence gören, dinini inkâr zorunda, bırakılan bu zavallı insanlar, bütün bu müddet zarfında yalnız bir kurtuluş ihtilâli fikri mi beslediler?

"Muhakkak ki hayır diye cevap vermek lâzımdır. Eğer hal böyle olsaydı, merkez ve Garp (Batı) Avrupası memleketlerinden şüphe götürmez derecede üstün mükemmel organizasyonuna rağmen bu idare bu kadar uzun zaman devam edemezdi.

"Bitmez tükenmez ihtilaflarda hizmet görmek üzere çağrılan ve partiler arasındaki mücadelelerde kâh bir tarafın, kâh diğer tarafın istifade ettiği Türklerin gelişi arifesinde, mahallî parçalanmalar, parçalar arasındaki rekabetler, şahsî ihtiraslar, isyanlar, bütün bunlar durmadan rahatsız edilen sakin toprak işçileri için ve hatta sık sık muhasaralara, tahriplere uğrayan şehirler halkı için hakikaten tahammül edilemez bir hal husule getiriyordu. Slavlar, Latinler, Arnavutlar arasmda vaziyet her gün değişiyordu ve tarih bu her an değişen geçici hâkimiyetlerin tablosunu çizmekten âcizdir. Sultana inkıyat (boyun eğme) işi tamamlanınca, Moğol devlet sisteminin en müthiş vasıtalarıyla mükemmelen emniyet altına alman yeni bir nizamı, enteresan fakat katlananlar içinazaplı hercümercin yerini alıyordu."

Esasen bu hakikati teslim etmekten çekinmeyenlere en fazla, milliyetçilik hissi kalplerinde doğruyu görme kabiliyetini körletecek kadar aşın bir dereceye varmayan Ro-

manyalılar arasında rastlıyoruz. Beni Bükreş'ten Kişinava'ya götüren trende Balkan konferansı toplantıları için bir iki defa İstanbul'a da gelmiş bulunan bir Romen mebusuyla konuşuyorduk. Yol arkadaşım, muzaffer bir kumandan ve aynı zamanda eşsiz bir devlet adamı olan büyük önderimizin idaresi altında Türkiye'nin yapmış olduğu şaşırtıcı hamlelere karşı hayranlık ve takdirlerim anlatırken, kendisine Balkan memleketlerinde aleyhimizde hâlâ devam eden esefe değer yanlış kanaatlerden söz açmak fırsatını kaçırmadım ve bu husumet zihniyetine en az Romenlerde rastlamaktan duyduğum memnuniyeti de söyledim.

- Evet, dedi, bizde körükörüne bir milliyetçiliğe tesadüf edemezsiniz. Ve Slav milletleriyle başlıca karakter ayrılıklarımızdan biri de budur. Biz, bugünkü inkişafımızı ve yükselişimizi Türk hâkimiyetinden kurtulmamıza borçlu olduğumuz takdir ederken, öte yandan istiklalimizi kazanmcaya kadar Romen ülkesinin ve Romen milletinin korunmuş olmasını da Türklere borçlu olduğumuzu unutmuyoruz. Türkler önlerinde boş, teşkilatsız, anarşi içinde ve zayıf buldukları ülkeleri istila etmekle, o zaman pek tabii sayılan bir haklarını kullanıyorlardı. Soma, asırlarca müddet ve dünyanın emniyeti henüz pek az tanıdığı devirlerde bu ülkeleri kendi kuvvetleriyle nizam, asayiş ve emniyet altinda bulundurarak onların sulh ve sükûn içinde inkişafla-rım temin etmekle de insanlığa hizmet etmiş oldular. Gerçi Osmanlı idaresi altında Romen halkı yer yer zulümlere uğramış olabilir. Fakat, uzun sürmüş bir idare hakkında hüküm verilirken hislere kapılmamak, zararlar ile faydaları-

m ölçtükten sonra karar vermek lazımdır. Hiçbir zaman hatırımızdan çıkaramayız ki bizi sağdan soldan tehdit eden Slav, Leh, Macar, Alman tehlikelerine karşı birliğimizi, dilimizi, topluluğumuzu korumuş ve hatta kuvvetlendirmiş olan Türk ordularıdır. Bugün müstakil bir Romen devleti varsa biz bunu, belki de, Türklerin buralara kadar gelerek memleketimizi çok eski bir tarihte istila etmiş olmalarına borçluyuz. Hal böyle olmasa ve bizim Türklere bir minnet borcumuz bulunmasaydı bile, kapanmış bir tarih devresinin hatıralarını yeniden kurcalayarak artık maziye karışmış olması lazım gelen kinleri yeniden alevlemek hem lüzumsuz ve hem de müşterek menfaatlerimiz icabı olarak inkişaf ettirmemiz lazım gelen sulh ve dostluk zihniyetine aykırıdır. Her şeyden çok sulha ihtiyacı olan küçük milletleriz. Bu gerekliği görmeli ve ona uymaya çalışmalıyız."

İtiraz götürmeyecek kadar aşikâr olan tarihi bir hakikati ortaya koymalıyız. Türklerin idaresi altında yabancı unsurlara karşı tek tük, münferit zulüm ve tazyik hareketleri yapılmış olabilir, fakat hiçbir zaman sistematik bir imha siyaseti takibedilmemiş ve o devirlerde başka hiçbir idarede görülmemiş derecede geniş bir müsamaha fikri hâkim olmuştur. Ve hatta sükûn ve nizam içinde yaşayan halk tabakalarına karşı, Müslüman olsunlar olmasınlar, Osmanlı idaresinin gösterdiği iyi muamelenin bir eşine, değil zorbalığın hüküm sürdüğü devirlerde, hatta bugünün en medeni sayılan bazı devletlerinde bile rastlamadığımızı iddia edebiliriz. O kadar ki bu müsamaha çok defa kendi menfaatlerine karşı tam bir kayıtsızlık haddine varmış, muzır pro-

pagandalara karşı alakasız kalmış ve muhakkak ki muhtelif unsurlarda milliyet fikrinin inkişafiyle koca binanın temelinden sarsılmasında bile rol oynamıştır.

Kılıcın hâkim olduğu bir çağda kılıç kuvvetiyle zaptedilmiş olan İstanbul'da Osmanlı ülkesindeki bütün Hristiyanlar için dini ve hukuki şefliği kabul edilen Patrikhane'nin devamına müsaade edilmiş olması Osmanlı idaresini bütün haksız ithamlardan temizleyecek ve zamanına göre inanılmayacak kadar büyük bir müsamaha eseridir.

Gürültü ve kargaşalığa ancak harp meydanlarında tahammül eden Türk'ün karakteri, sulh zamanlarında memleket içinde tam ve mutlak bir sükûnun hüküm sürmesini istiyordu. Onun içindir ki umumi huzur ve asayişi bozan her türlü ayaklanma hareketleri ister Müslüman, ister Hristiyan halk arasında çıkmış olsun, bazen insafsızlık derecesine varan bir şiddetle ve kan içinde bastırılıyordu. Fakat düşünürsek, asiye karşı bu amansız şiddet siyaseti değil midir ki, Osmanlı ülkesinde sakin yaşamak ve huzur içinde çalışmaktan başka bir şey istemeyen geniş halk kitlelerinin haklarını korumuş ve onlara asırlarca süren bir sükûn devresi temin etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki bu disiplin ve sükûn havasının son zamanlarında bozulması ise, uyanan milliyet hareketlerine karşı hükümetin tazyikini arttırmasından değil, imparatorluğa komşu, hususiyle Rusya ve Avusturya gibi büyük ve kuvvetli devletlerin Hristiyanlar tarafından çıkarılan her türlü patırdılan, hatta bunlar basbayağı bir eşkıyalık vakasından başka bir şey olmasalar bile, hi-

maye etmelerinde ve böylece de, zorbalara arkalarında kendilerini koruyacak ve icabında ölümden kurtaracak bir kuvvetin bulunduğunu hissettirmelerinden ileri gelmiştir. Balkan memleketlerinde önceleri, sırf şahsi kazanç ve hükmetmek ihtiraslarıyla başlayan ve hiç de vatani bir his taşımayan bu gibi tek tük isyan vakaları, milliyetçiliğin mukaddes perdesine bürünmüş veya kendileri bunu akıl etmemiş olsalar bile, din ihtirasından bir türlü kurtulmayan Garplılar (Batılılar) tarafından böyle gösterilmek istenmiştir.

İmparatorlukta, haksız yere yapılmış olan mevzii zulümlerin çoğu, Profesör Yorgamın da işaret ettiği gibi, uzak yerlerde merkezin kontrolünden sıyrılan Türklüğe yabancı başbuğlar tarafından yapılmıştır. Ve hatta halkın şikâyetleri dolayısıyla bu yüzden nice Hristiyan derebeylerin başları düşmüş değil midir?

Bugün, Osmanlı İmparatorluğumun, tebası olan azınlıklara karşı takip ettiği siyaseti bitarafbir gözle tahlil ederken, onun tazyiklerinin şiddetini değil, tam tersine, müsamahasının ifratım tenkit etmememize imkân yoktur. Zira, aynı devirlerde Avrupa büyük devletlerinin meydana geliş safhalarını gözden geçirirken, bu birleştirici hareketin (mesela Rusya'da olduğu gibi) daha ziyade sistematik bir müsamahasızlık siyaseti sayesinde doğduğunu görüyoruz. Aym dinden olup da koyu bir Türk kalabalığı içine düşenler müstesna, bütün Osmanlı tarihi devammca, Türklük lehine pek az kitlevi temsillere şahit oluşumuz da bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Hatta daha fenasını da müşahede ediyoruz, Türk'ün hâkim olduğu imparatorlukta di-

ğer yabancı İslam kütlelerinin, tek veya toplu bir halde aralarına giren pek çok Türk kolonlarını yutmuş olmasım, milliyetçiliğe karşı İstanbul hükümetinin gösterdiği son derece geniş kayıtsızlıktan başka neyle sebeplendirebiliriz?

Balkan ülkelerinde Arnavut, Boşnak, Pomak, Dönme diye adlandırdığımız toplulukların kitlevi İslamlaşmalarında Hristiyanlar tarafından çıkarılmış olan masalların tersine olarak, hiçbir tazyikin rol oynamamış olduğu tarihi bir hakikat olarak meydana çıkmıştır. Ve esasen bunlardan ancak Dönmelerin Türklük için kazanılmış ve ötekilerinin ise dillerini muhafaza etmiş olmaları, din birliği dolayısıyla pek kolay meydana gelebilecek olan milliyet birliğini temin için devlet tarafından en küçük bir gayret harcanmamış ve bunun ehemmiyeti anlaşılmamış olduğunu meydana koymaktadır.

Kaçırılmış fırsat

Mezhep farkı dolayısıyla en temiz Türk ırkından Müslüman halkın binlerce ve on binlercesi birden kılıçtan geçirildiği taassup şahlanması zamanlarında bile sarayda Hristiyan tebalara karşı tam bir kayıtsızlık hüküm sürmekte devam etmiştir.

Bir Zembilli Ali Efendi'nin tarihin seyri üzerinde büyük bir rol oynamış olan fetvası enerjik Yavuz Sultan Selim'i her çareye baş vurarak bütün tebasını İslamlaştırmak davasından alıkoymamış olsaydı bugün nasıl bir manzarayla karşılaşacaktık? Hiç şüphe yok ki, kültürün Hristiyan kit-

leleri arasında bugünkü gibi yayılmış bulunmadığı ve bu itibarla da din ve milliyet hissinin, ancak pek sathî bir itiyattan başka bir şey olmadığı devirlerde, eğer Selim'in düşüncesi bir iki asır inat ve devam zihniyetiyle tatbik edilmiş olsaydı muhakkak ki, Balkanlar bugün baştan başa Müslüman halkla dolu bulunacaktı. Bu ideal gerçekleştikten soma, Osmanlı İmparatorluğumun sukut devresinde vaki olduğu gibi din ayrılığını körükleyen propagandalar memleket içinde hadiseler çıkaramayacağı ve inkıraza yardım edemeyeceği için - Bosna ve Hersek Müslümanlarının sonuna kadar Osmanlı idaresine bağlı kalışları bunun açık bir delilidir - bugün Avrupa haritası bile ihtimal ki bambaşka türlü çizilmiş olacaktı. •

Böyle bir zorla temsil hareketini, değil o zamanın Ortaçağ ananelerinden hâlâ sıyrılmamış cemiyeti, fakat birçok medeni ülkelerde hâlâ aynı metot tatbik edilen bugünün medeni cemiyeti bile itham etmek hakkım kendinde bulamayacaktı.

Eğer bu hayal gerçekleşmiş olsaydı, Osmanlı ülkesinin zararına olarak hesapsız derecede büyümesi ve onun amansız düşmam haline gelmesiyle imparatorluğu yavaş fakat katî bir inkıraza (tükenişe) mahkûm eden Rusya bu kadar hızla inkişaf edemeyecek ve önünde kırk elli milyon nüfusu din ve menfaat bağlarıyla birleşik, kuvvetli bir devlet bulacaktı. Fakat, Rusya'nın büyümesine engel olmakta muvaffakiyet gösterecek ve Karadeniz'i bir Türk iç denizi halinde muhafaza edecek böyle bir devlet, garb (batı) memleketlerinin kuvvetlenerek gözlerini şarka (doğuya) daha

büyük bir dikkatle çevirdikleri on sekizinci asırdan sonra, önlerindeki geniş Müslüman topraklarını paylaşmak hırsıyla birleşerek Haçlı seferlerini tekrarlamaları halinde, hususiyle, bu İslam devletin garb (batı) metotlarmı kabul etmekte acele göstereceğine dair elde delil bulunmadığı için, uzun boylu mukavemet edebilecek miydi? Ve Osmanlı İmparatorluğumu devirmiş olan, içindeki halk yığınlarının tecanüssüzlüğü kadar geri devirlerin icaplarına uygun kaidelerle kurulmuş ve günden güne de tereddiye (yozlaşmaya) uğramış bir devlet sisteminin, yıkılışı içten içe hazırlayacak bir maya gibi gelişmesi olmamış mıdır? Ancak ne de olsa, aralarında yabancı unsurlar bulunmayan ve Macaristan ovalarından bugünkü Rusya'nın içlerine kadar uzayan yerlerde aynı dinde ve ülküde tek bir millet bulunması, buraları istila etmeye muvaffak olabilecekler için daimi bir tehlike halinde kalacak ve bu milletin, Garplılaşmanın (Batılılaşmasın) kati lüzumunu anlayarak, kökten bir değişme geçirmesiyle, Hristiyan boyunduruğunu parçalamak için günün birinde kalkınması ve birleşerek tekrar dağılan imparatorluğu meydana getirmesi ihtimali her zaman mevcut olacaktı. Bugün, Türkiye'nin önderliğiyle İslamda ve şarkta (doğuda) başlamış olan büyük inkılâbın, tarihi ve siyasi vaziyet ve statüko başka türlü olsaydı, yüz milyon nüfuslu bir Müslüman imparatorluğu içinde vukua gelmeyeceğini iddia etmek için ortada hiçbir sebep bulunmadığına göre muhakkak ki Türklük bugünkünden çok daha kuvvetli ve azametli bir manzara gösterecekti.

Müslümanlığı kabul etmiş yabancı ırkların, mesela

Slav aslından halk yığınlarının dinlerine hatta Türklerden bile fazla bir bağlılık gösterdikleri ve kendi soylarından olsa bile bir Hristiyan tahakkümüne ancak sayılarının azlığı başka türlü hareket etmek imkânını vermediğinden istemeye istemeye boyun eğdikleri göz önüne getirilirse, böyle büyük bir Müslüman Türk imparatorluğu sınırlarının ne sağlam setlerle çevrilmiş olacağı kendiliğinden ortaya çıkar.

İkinci şık - Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Hristiyanlığı kabul etmiş ve kurdukları Osmanlı devletini de bir Hristiyan ülkesi olarak meydana getirmiş olsalardı bugünkü Avrupa haritası nasıl çizilmiş olacaktı. Gerçi böyle ihtimaller üzerinde düşünceler yürütmek kehanette bulunmaya benzerse de umumi müşahedelerimizden edindiğimiz kanaatler ve etrafımızda gördüğümüz misaller bize bu hususta faraziyeler ileri sürmek imkânını vermektedir.

Osmanlı İrnparatoriuğu'nun resmi dini Hristiyanlık olsaydı, Arap ve Fars tesirlerinin memlekete giremeyeceği pek tabiiydi. Buna karşı örnek bir kültür arayacak olan Türkler, bunu diğer Hristiyan milletlerle beraber Yunan ve Latin medeniyetlerinde bulacak ve Türkçe, tıpkı Fransızca ve İngilizce gibi bu kaynaklardan hayat usaresini emerek bir garp dili halinde inkişaf edecekti. Osmanlılar, o zaman fethettikleri memleketlerdeki Hristiyanlara karşı, din ayrılığı dolayısıyla yaptıkları gibi, kayıtsız kalmayacaklar, onları parya saymayacaklar ve padişah, pek tabiidir ki Müslümanlar yerine tebaası olan Hristiyanlarm dini reisliğini şahsında toplayacaktı.

Bu itibarla Ortodoks ruhani başkam olan Patrikhane-

nin Rumluğu temsil ederek İstanbul'da devamına yer kalmayacaktı. Ve Hristiyan bir Yavuz'un, hilafeti almak için Mısır seferi yerine, Papalığı şahsında temsil etmek için bir Roma seferi yapmayacağmı kim iddia edebilir? Osmanlı ülkesinde Hristiyanlığm resmi dili Yunanca değil, Türkçe olacak ve imparatorluk hükümetinin gösterdiği bütün müsamahaya rağmen yine kendinden olmadığı için pek alakalanmadığı Yunan kültürünün yayılması yerine Türk kültürünün ve devlet ve din dili olarak Türkçenin bütün memlekette tanınmasına ehemmiyet verecekti. Hristiyanlık milliyet hissinin inkişafına daha müsait bir din olduğu için Hristiyan Osmanlılar, Türklüğü hakir görmeyecekler ve propagandasına kıymet vereceklerdi. Bu suretle beş asırlık bir hâkimiyet devresi zarfında, bütün Balkanlar, Macaristan ve hatta Rusya'nın büyük bir kısmı Türkleştirilmiş olacak, bugün Avrupa ve Asya üzerine bağdaş kurmuş Rusya büyüklüğünde ve kuvvetinde büyük bir Hristiyan Türk imparatorluğu bulunacaktı. Bu Hristiyan imparatorluğa karşı Avrupa'nın Müslüman Osmanlı ülkesine karşı din saikiyle aldığı tavırları alması için bir sebep olmadığmdan ve garp (batı) kültürüne karşı Müslüman ülkeleri kapayan set de yükselmemiş bulunacağı için imparatorluğun sarsılmaz ve yenilmez kuvvetine dayanarak Avrupa, Asya ve Afrika'da nereler kadar genişlemiş olacağım tahmin etmek imkânsızdır. Bu takdirde Afrika'nm baştan başa bir Türk müstemlekesi bulunması ihtimalini bile pek uzak ve yersiz görmemelidir.

Üçüncü şık - Bir de Osmanlı İmparatorluğu'nım tarihte olduğu gibi teşekkülünden soma şöyle bir ihtimali de göz

önüne getirelim: İstanbul'un fethinden soma Müslüman Türklerin hükümdarı olan Fatih, Hristiyanlara, Patrikhane ile yabancılıklarını muhafaza etmek salahiyetini vermemiş ve kuvvetli bir önsezi ile milliyetin ehemmiyetini kavrayarak onun gerekliklerine göre hareket etmiş olmak için devrin zor tasavvur ettireceği bir taassupsuzlukla, Şeyhülislamlık yanında bir Türk kilisesi kurmuş ve buranın şefliğine Türk aslından olan birini getirmiş olsaydı ve bütün kiliselerde duaların Türkçe okunmasını, dini derslerin gene Türkçe verilmesini temin etmiş olsaydı -ki ne yazıktır, bu, İslam dininde bile tatbik edilememiştir- imparatorluğun içinde onun zararına olarak çalışacak ve onun temel direklerini yavaş yavaş kemiren bir testere vazifesini görecek fesat ocaklarının yaşamasına imkân kalmayacaktı. Gerçi hükümdarı daima Müslüman kalacağına, göre, iki din mensupları arasında tam bir bitaraflık göstermesi kabil olamayacak ve Müslümanların tercihi Hristiyan tebaanın kalbinde daimi bir düğüm halinde kalacak olmakla beraber, Müslümanlığın geniş müsamaha zihniyeti bu tek ihtilaf ve tehlike tohumunun büyümesine yer vermeyecek, birkaç asır içine tazyikli ya da tazyiksiz temin edilecek dil ve kültür birliği, mazide vaki olduğu gibi iki unsuru birbirine düşman bir zihniyetle yetiştiren yabancı din adamlarının kötü propagandalarına meydan vermeyecek ve Hristiyan Türk kitlelerinin yine Hristiyan diğer milletler tarafından yutulmasının tam tersine olarak, menfaat hissiyle de olsa, devlet din ve diline doğru çevrilmek pek tabii bir hal olduğu için, yabancı unsurlar pek kolaylıkla Türkler tarafından temsil edile-

bileceklerdi. Bu suretle bugünün daimi bir ihtilaf kaynağı halinde kalan küçük küçük milletler yerine büyük ve kalan küçük küçük milletleri yerine büyük ve geniş bir Müslüman veya Hristiyan, Türk camiası vücut bulacaktı.

Komşu Balkan memleketlerinden birinin gözde bir devlet adamı bu husustaki fikrini hususi bir mecliste şöyle ifade etmiş: "Sanki, demiş, Osmanlılar, cedlerimizi zorla Müslüman etmiş olsalardı, ne kaybedecektik? Bugün avuç içi kadar topraklarda ufacık ve zayıf millet ve devletler halinde bulunacağımıza büyük ve kudretli bir devlet ve milletin mensupları bulunmak herhalde bizim lehimize olacaktı."

Böyle bir devletin, din*kuvvetinin çok daha büyük bir rol oynadığı asırların tehlikelerle dolu devresini atlatarak, bugünkü laik tolerans devrine erişmesi, ihtalâfsız ve birlik, haricin tehlikelerine emniyetle göğüs gerebilecek bir devletin vücut bulmasını intaç edecekti (doğuracaktı).

Osmanlı idaresinin hataları

Osmanlı idaresinin en büyük hatası fethettiği topraklardaki hem din ve hem de ırk itibarıyla yabancı unsurları, kuvvetine pek fazla güvenerek, adam yerine koymamış ve günün birinde, esir oldukları fikrinin aralarında uyanmasıyla istiklâllerini kazanmaya çalışarak imparatorluğun istikbâli için bir tehlike teşkil edeceklerini düşünmemiş olmasıdır. Bu hatalı siyaset daha ilk fetihler devrinde başlamış, ta son inkıraz (dağılış) yıllarına kadar devam etmiştir. Yükse-

liş devrinde, zaptedilen yerlerde oturan Hristiyan halkın hamiliğini üzerine alacak kuvvetli devletler Avrupa'da henüz teşekkül etmiş olmadığı için, acı ve yenilmez kuvvetleri ile her tarafa korku salmış olan Osmanlılar, istila ettikleri yerlerde otaran kendilerine nispetle çok daha geri ve iptidai halk yığınları üzerinde tesis ettikleri zamanına göre cidden şaşılacak kadar intizamlı ve disiplinli idare ile, milliyet fikrinin henüz daha bu geri kavimler tarafından bilinmediği asırlarda, gerek kültürleri, gerek idare kabiliyeti ve gerekse kuvvetlerinin üstünlüğüyle yalçın bir kale gibi sarsılmaz ve yenilmez bir devlet kurmuşlardı. Fakat kaleleri hiçe sayan silahları yaratacak olan medeniyet boş durmayacak ve bu esnada da, birbirini kovalayan muvaifakiyetlerin baş döndürücü hazlanyla sarhoş olan sarayda ise, o eski enerji, kahramanlık ve asalet havası yerine, uyuşukluk, orji ve aciz bulutları birikmeye başlayacaktı.

Ve sarayda bu aciz, cahillik ve her şeye karşı tam bir kayıtsızlığın hüküm sürmeye başladığı zamandan itibaren de, o zamana kadar, uyanık ve memleket menfaatleri mevzuubahs olduğu zaman merhamete asla yanaşmayan hükümdarların idaresi altında bir marmot uykusu geçirmiş olan Patrikhane sinsi gözlerini açacak ve bir sıçan gibi, heybetli kedinin uyukladığı her fırsattan istifade ile, binaron temellerini kemirmekten geri kalmayacaktı.

Voyvodalıkların, prensliklerin, eyalet beyliklerinin, ehline verilecek yerde en çok para ödeyene verilmeye başladığı ve ayaklanan nice başbuğlar ilk sukut devirlerinde olduğu gibi, ordunun amansız yumruğu altında ezilecek yer-

de, isyanların bir altın yağmuru altında boğulmaya çalışıldığı zamandan itibaren Osmanlı tarihinde, o parlak ve göz kamaştırıcı yükseliş yıllarından soma, hazin gerileme devri başlamış bulunuyordu. Ve bu devirde imparatorluğun içten çözülüş ve dağılışı o kadar süratle ilerlemiştir ki, eğer o istila devrindeki Osmanlı ordularının yılgısı geçmiş ve etrafta türeyen muhtelif düşmanlar birbirleriyle rekabete girişmemiş olsalardı, inkıraz (çöküntü) çok daha süratle tamamlanabilirdi. İmparatorluk, mukavemet kuvvetini büsbütün kaybettikten çok sonra bile, en küçük bir temasla yıkılacak, fakat uzaktan yüksekliği saygı veren bir mukavva kule gibi mevcudiyetini devam ettirebilmiştir.

Kuvvetin biricik hükmeden olduğu devirlerde bir gün gelip de "her millet kendi memleketinde efendi olmalıdn " prensibinin ortaya atılacağını ve bir memleketin bütününde değil her parçasında hangi unsurun çoklukta olduğu aranacağını vaktinde kavrayamamış olan saraym önce özürlü olan bu bilmezliğinden doğan hataları, somaları, kaybedilen topraklarda birer müstakil hükümdarlık fışkırmaya başladığı ve bu yeni hükümetler gözlerini, henüz Osmanlı idaresi altında yaşayan millettaşlarma çevirdikleri günden itibaren siyasetini değiştirmemiş olmasını affettirecek hiçbir sebep yoktur.

Saray ve Babıâli'nin, memleketin şimal (kuzey) sınırlarında milliyet kalkınmaları şeklinde belirmeye başlamış olan tehlike alâmetlerine karşı zayıf ve kayıtsız kalışında Türklük hesabına işlenmiş büyük hatayı bugün değil biz Türkler, hatta istiklâl ve inkişaflarım bu hataya borçlu olan

memleketlerin aydınları bile, açıkça ve yazı ile olmasa da, sırası düştükçe itiraf etmekten çekinmiyorlar. Buna misal olarak hikâyesini dinlediğim şu vakayı anlatacağım. Boşnak ileri gelenlerinden biri, Yugoslavya'da çocukların mekteplerde okudukları kıraatlerde Türklük aleyhine olan haksız ithamlardan Sırp devlet adamlarından birine, konuşma arasında şikâyet ederek diyor ki: "Osmanlı devrinin tazyiklerinden ne hakla bahsediliyor? Pekâlâ biliyorsunuz ki o idarenin din ve milliyet hareketlerine karşı gösterdiği müsamahayı bugünkü Yugoslavya'da bulmaya imkân yoktur." Ve muhatabı, gülümseyerek ona şu cevabı veriyor: "Evet, hakkınız var, fakat unutmayın ki biz bugün milliyet hislerini kuvvetlendirmek için Osmanlı idaresini kötü göstermeye ve ona karşı olan kini devam ettirmeye mecburuz. Bize gelince, onun işlediği hataları tekrar etmemize tabii lüzum yoktur."

İmparatorluk zamanla o kadar içten çürümüş, zayıflamış ve bu itibarla da kendine güvenini o kadar kaybetmiştir ki, gitgide büyüyerek kuvvetlenen komşularının ve daha sonraları bütün büyük devletlerin yavaş yavaş daha fazla emirleşen arzuları önünde pek az mukavemet göstermiş ve bu mukavemetler de pek pasif olmuştur. Bu suretle, bü\iik devletler veya yeni muhtariyetini kazanmış eski vilayetler lehine verilmiş her imtiyaz imparatorluğun biraz daha çöküşünü ve kuvvetli komşularla yeni Balkan devletlerinin biraz daha yükselişini ilan eden birer berat haline gelmiştir.

Tarihe o şanla dolu kahramanlık devirlerini açmış

adamların tahtında oturan korkak ve uyuşuk hükümdarlar, imparatorluğun mukavemet kudretini az gördükleri anda bunun sebeplerini arayacak ve kuvvetini arttırmak için devlet mekanizmasında ciddi bir inkılâba girişecek yerde, ilerisini düşünmeyen bir kısa görürlük ve ancak kendi saltanat devirlerine nispi bir sükûn temin etmek arzusuyla Hristiyan âleminden gelen her arzunun önünde boyun eğmeyi adeta itiyad edinmişlerdir. Ve bu hal o kadar ilerlemiştir ki, daha dün istiklâlini ilan etmiş küçük bir vilayet karşısında Avrupa kadar toprağı olan devletin aciz kaldığı bile görülmüştür. Saray ve Babıâli'nin üzerine çökmüş olan bu korku hastalığı ta Meşrutiyet inkılâbına kadar devam etti.

Bu devreyi kâbuslu bir rüyanın içinde uyanmak isteyen fakat bunun için lazım gelen küçük gayreti yapamayacak kadar korkudan bütün vücudu kötürümleşmiş olan bir insanm haline benzetebiliriz. Bütün bugünkü Balkan devletleri, imparatorluktan ilk ayrıldıkları zaman, kendi mücadelelerinden ziyade büyük devletlerin ısrarları sayesinde kopardıkları imtiyazlara rağmen yine sarayın vasalleri bulunuyorlardı. Fakat bu küçücük hükümetler, muhtar bir vilayetinden başka bir şey olmadıkları büyük devlete karşı koyarak, idarelerinde kendi keyiflerine göre hareket ettikleri ve ancak sözle imparatorluğa merbut (bağlı) kaldıkları halde Babıâli bu cüretkârane hareketlere bile pek az müdahalede bulunuyor ve her başkaldırma hareketi, mutlaka yeni bir imtiyazla veya eski bir imtiyazın genişletilmesiyle neticeleniyordu. İmparatorluğun bu zaafının keşfedilmesi bu küçük muhtar devletçikleri sık sık, yeni bir şey koparmak

için ayaklanmaya sevkeden bir âmil oldu. Rus harpleri de bu mahalli isyanların tek başına başaramadıklarım tamamlayarak imparatorluğun parçalanmasını ve kuvvetten düşmesini hızlandırdı.

Gene sarayın hazırlıksız girişmek hatasına düştüğü bir harbin neticesi olan ve bir hamlede yoktan var edilen Bulgaristan devletini İstanbul'un kapılarına kadar getirecek bir dil gibi uzun bu yüzden müdafaası imkânsız Türk Avnıpasım anayurda ancak bir pamuk ipliği ile bağlı bırakan Ayastefanos Antlaşması'nm yerini Rusya'nın artan itibarından endişeye düşen büyük devletler tarafından hazırlanmış Berlin Antlaşması aldıktan soma da, Osmanlı devletinin Avrupa'da hâkimiyetini tehlikeye koyan şartlardan hakikatte büyük bir şey değişmiş olmuyordu. Bütün kazanılan. Bulgar sınırım İstanbul'un boğazına tıkılmış bir kılçık olan Midye-Enos hattından biraz geriye atmak oldu. Sözle Osmanlı devletinin yan muhtar bir vilayeti haline konu-

Şarkî (Doğu) Rumeli üzerindeki haklarını koruyacak azim ve.enerji saray ve Babıâli'de bulunmadığı için, Ferdirır.d gibi megaloman ve kendisine haddinden fazla güveni olan ve Bulgarlar gibi ihtiraslı bir milletin başında bulu-şan bir prensin idaresi altındaki bu eyalet bütün kayıtlara rağmen, fiilen Bulgar idaresine geçmiş bulunuyordu. Simide (kuzeyde) Avusturya Macaristan İmparatorluğu ile ^mırdaş olan ve dört Balkan devleti tarafından bütün etra-:' revrili bulunan Osmanlı Avrupası, strateji bakımından ir_3 >Tirttan ergeç kopmaya mahkûm bir parça haline gelmişti. Bu parça, etrafında gözlerini ondan ayırmayanlar ta-

rafından koparılıp bölünmek için, küçük Balkan devletlerinin ordularını modern esaslara göre hazırlamalarım ve Osmanlı ordusunun da meşum (uğursuz) Abdülhamit devrinin ehliyetsiz adamları elinde bir hayalet ve korkuluk haline gelmesini bekledi.

Abdülhamit'in daima tehlikesini sezdiği Balkan ittifakının yapılmasına meydan vermemek için sonuna kadar büyük bir gayret harcamış ve saltanatı zamanmda mukadder fırtınanın kopması geri kalmış olduğunu göz önünde tutarak onu Balkan felaketinin mesuliyetinden aklamak isteyenler var. Hakikatte bundan daha yanlış bir görüş olamaz. Çünkü, onun devrinde felaket meydana gelmediyse bile trajik neticeyi önüne geçilemez bir hale koyacak olan şartlar hazırlandı ve Abdülhamit'in zihni kendi akıbetinden başka bir şeyi düşünemeyecek kadar ihtilali sabit fikriyle kötürümleşmiş olduğu için, yaptığı şey, bütün zekâsmı ve kabiliyetini sezdiği felaketi, hatta gecikmesi katastrofun kötü neticelerini büyütmekten başka bir şeye yaramayacak bile olsa, her çareye başvurarak geciktirmek oldu. Bunda muvaffak olması Balkan hezimetindeki en ağır mesuliyetin onun hissesine düşmesine mani değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun müstakil bir devlet olmak haysiyeti hiçbir devirde Abdülhamit'in saltanatı zamanında olduğu kadar ve sırf onun şahsi korkaklığı dolayısıyla, ayaklar altında çiğnenmemiştir. Onun zamanmdadır ki, o vakte kadar ancak dışardan müdahale eden büyük devletler bu defa ajanlarını Türk ordusunun, maliyesinin ve idaresinin içine kadar sokmaya, onu yalnız dışardan heybetli or-

dulannın ve donanmalarının gölgesinde değil içinden kendi adamları vasıtasıyla kontrole kadar ileri gitmişler ve iktisadi kapitülasyonlar, yavaş yavaş bir nevi idari mandanın kanatları altında alabildiğine inkişaf etmiştir. Bu 33 yıl, Osmanlı tarihinin alnında kapkara bir leke ve hatırası Türk'ün vicdanından çıkmayacak bir zillettir.

Feci ampütasyonu hazırlayacak olan Makedonya meselesi, bu devirde, bir çıban başı halinde hasta uzuv üzerinde belirdi. Hâlâ büsbütün kapanmışa benzemeyen ve için için cerahatini akıtmakta devam eden bu meselenin Abdülhamit'in dirayetsizliği ve korkaklığı yüzünden Türklüğün başına sardığı belâlar hakkında bir fikir edinmek isterseniz Colonel Lamouche'un "Balkan Tarihinin On Beş Yılı" isimli eserini okuyunuz. Osmanlı Jandarmasını düzenlemeye memur heyetin arasında Makedonya'ya gelerek uzun yıllar Türkiye hizmetinde çalışmış ve Türk bütçesinden maaş almış olan bu adamı bile Balkan devletlerinin davasına kazandırmış olan en büyük âmil, o zamanki askerî ve mülki Osmanlı idaresindeki, tereddinin (yozlaşmanın) son had-air.i bulmuş tefessühtür (bozulmasıdır). Yalnız şurasını da bir hakşinaslık olarak kaydetmeliyiz ki, Osmanlı idaresi-raln bütün bozukluğuna, eski nizamından çok şey kaybet-ılmasınar ağmen bu bozukluk yalnız kendine zarar ve-ri;, ordu ve ona atfedilen Hristiyan halk üzerindeki tazyikler, her zaman ve her yerde olagelen ufak tefek vakalar is-ti a edilirse, iftira mahiyetini aşamayan bir maksatlı pro-r ağanda idi. Bu itibarla Makedonya meselesini Bulgar ko-aa;:ecilerinden ziyade bu kana susamış eşkıyaları tahammül

olunmaz bir zalim idareye karşı ayaklanmış millî kahramanlar şeklinde göstererek himayesine almış olan Avrupa devletleri hazırlamışlardır, diyebiliriz. Devlete karşı silâhla ayaklanan ve geçtikleri yeri kana boyayan haydutlarm asker kuvvetiyle imha edilmesinden daha tabiî hiçbir şey tasavvur olunamazken, büyük devletler, bu zorbaların âdeta şefkatle muamele görmesinde ısrar etti ve iş o hale geldi ki gemi dinamitleyen bir haydudun böyle müdafaalar yüzünden ancak sürülmesiyle iktifa edildiği bile görüldü.

Makedonya meselesinde Avrupa'nın Bulgar eşkıyaları lehine takındığı tavır, Ortaçağdan beri devam eden Müslüman düşmanlığı siyasetinin bir devranından başka bir şey değildi. Makedonya eşkıyalarını nispeten çok hür ve geniş müsamahalı Osmanlı devrinde birer kurban şeklinde göstermeye çalışmış olan Avrupa efkârı umumiyesinin bugün Yugoslav idaresi altında bulunan o topraklara karşı aynı komitecilerin hazırladıkları suikastleri, insanlığa sığmaz birer cinayet ve zorbalık telâkki etmesi başka nasıl izah edilebilir?

Bakınız, komitecilerin sayısız cinayetlerine şahit olmuş ve bitaraf bir gözle ilmî bir eser vücuda getirmek iddiasında olan Colonel Lamouche, yukarıda bahsi geçen kitabında onlardan nasıl bahsediyor:

"Makedonya Makedonyalıların" dövizini kabul etmiş olan dahilî teşkilât, din, milliyet, zihniyet farkı gözetmeksizin memleketin bütün ahalisine hitap ediyordu. Hedefi, halkın hayat, hürriyet ve haklarım emniyet altına alacak ve mıntıkanın ekonomik ve entelektüel inkişafına imkân ve-

recek, Türk hükümetinin temin etmekten âciz kaldığı bütün şeyleri yapacak bir muhtariyet rejiminin tesisiydi."

Ve bütün kitap, bu şekilde, çetelerin kahramanlıklan- tasvir eden bir destan gibi devam ediyor.

Bir de Garp (Batı) entelektüellerinin, yine aynı Bulgar : etelerinin yine aynı şekildeki faaliyetleri hakkında şimdi -e söylediklerine bakalım:

A. Den Doolaard'm "Komiteciler Yanında Dört Ay" kitabından:

"Makedonya fikri tepeden tırnağa kadar silâhlanmış e bayraklarının dört köşesine halktan çalınmış paralan düğümleyen birkaç bin serseri tarafından müdafaa edildikçe asil "hüniyet veya ölüm" dövizi yüksek yaylaların rüzgârlarında asla dalgalanmayacaktır. "Makedonya Makedonyalılarındır!" Bu hayal ancak son komitacının ölümünden soma, yarının büyük Yugoslavyasmda gerçekleşecektir."

Jean Perrigault'nun " Şarkın Haydutlan" isimli kitabından: -

"Bugün kârlı bir işten vazgeçmek istememiş profesyonel haydutlardan ve yalnız Bulgarlardan mürekkep olan VM.R.O. Nöyyi muahedesini protesto etmek ve dehşete düşürecekleri bir Avrupa'dan bunun revizyonunu koparmak için Üsküp'le Selanik arasındaki mantıkaya katillerini salmaktadır.

"4 Haziran 1931 günü, Vança Mihaylof denizleri geçerek, kendisine irat temin eden memleketten, imtiyazlı katil yıllığını almaya gidiyordu."

Evet, mücadele bu defa Hristiyan kardeşlere karşıdır,

bu itibarla bu kadar şiddetle takbih edilmesine hak vermek lâzım. Bununla beraber hakikati itiraftan çekinmeyecek kadar tok sözlü Garp (Batı) müelliflerinin de bulunduğunu bir hakşinaslık olarak burada kaydetmeden geçmeyelim.

Osmanlı devrinde Makedonya meselesi işte bu azılı ve anadan doğma haydutlar yüzünden çıktı ve sözde heyecanı teskin etmek (yatıştırmak) ve asayişi iade etmek gayretiyle faaliyete geçen büyük devletlerin müdahalesi yüzünden büyüdü, genişledi, alevlendi.

Bu hakikati Colonel Lamouche bile kitabında açıkça gösteriyor. Müdahaleden ve Türk ordusuna yabancı devletlerden mürakip zabitler tayininden soma vaziyetin daha kötülemiş olduğunu şu satırlarla ifade ediyor:

"1907 senesi sonunda, bazı sahalarda memnuniyet verici neticeler elde edilmiş olmasına karşılık, çetelerin faaliyetinden doğan emniyetsizliğin hiç azalmadığı ve hatta son aylarda siyasî cinayetler sayısının fazlalaşmasından da belli olduğu gibi bu faaliyetin arttığı müşahede edilmiş olduğu için, İngiliz hükümeti Osmanlı tebasmdan ve muayyen bir müddet için azledilemez bir Makedonya umumî valisinin tayinini ve her milletten çetelere karşı koyacak jandarma kuvvetinin arttırılması suretiyle reform hareketinin kuvvetlendirilmesini teklif etmişti. Jandarma kuvvetinin artması, yabancı zabitler miktarının da ziyadeleşmesini intaç edecek ve bunlara fiilî surette kumanda salâhiyeti verilecekti. Bu değişikliklerinden husule gelecek masraflar, Makedonya garnizonlarında bulunan askerî kuvvetlerin azaltılmasıyla karşılanacaktı."

Makedonya'da faaliyette bulunan ve komşu Balkan de\ letleri tarafından beslenen çetelerin bütün maksadı bü->ük devletlerin dikkatini Makedonya üzerine çekmek ve burada bir çıban başı bulunduğu kanaatini vermek olduğuna göre, Garp (Batı) devletlerinin bu hususta her müdahalesi : riara taktiklerinde muvaffak olduklarını ispat etmeye ve bu itibarla da neticeyi hızlandırmak için faaliyetlerini arttırmaya sebep olacaktı. Garp (Batı) devletlerinin almaları gereken en dürüst tavır, bu bir avuç eşkıyayı lâyık oldukla-ra akıbete terkederek tam bir kayıtsızlık göstermekti. O zartan, bu kadar uzamış olan Makedonya meselesinin birkaç ay içinde kapandığını görecektik. Gerçi, Osmanlı hükûmettrin, mesuliyetten korkmayan bazı kumandanlarının şahsî gayretleri sayesinde birkaç defa giriştiği şiddetli tenkil bastırma) hareketleri oldukça uzun bir zaman için sükûn e asayişi tesis ediyordu. Fakat ellerinde silahlarıyla devete karşı koyan, jandarma karakollarına baskınlar veren, • -tislüman köylerini yakan eli kanlı haydutlarla onlara yakhk ve casusluk eden vatan hainlerine karşı, meşru olan ter imha ve şiddet hareketi, Avrupa gazetelerine masum Kri stiyanlarm hain ve zalim Müslümanlar tarafından kılıçtır geçirildikleri tarzında aksediyor, bütün Avrupa nefret r tiksinme ürpermeleri geçiriyor, zavallı ve mağdur kardeşlere niçin yardım edilmediği soruluyordu. Zavallı kar--: \ ere uzanan yardım eli ise, Balkanlar'ı sarsacak dinamitin fitilini ateşlemekten başka bir şey değildi ve ne yazık ki t _ hakikati görmektense en şuurlu Garplılar (Batılılar) bi-7 g: zlerini yummaktan çekinmiyorlardı.

Devleti'tek başına idare eden ve bu kadar hadiseler ve tehlikelerle dolu bir zamanda her yanı bir düşman çemberiyle çevrilmiş bir memleketin tek âmiri bulunmak dolayısıyla omuzlarına yüklendiği büyük ve korkunç mesuliyetten habersiz bulunan Abdülhamit bu müdahalelere mukavemet gösterecek yerde, zaafıyla ve idaresizliğiyle onları teşvik etmekten geri kalmıyordu. Onun korktuğu tehlike bu taraftan değildi.

Lamouche bile bu hakikati tasdik ediyor:

"Abdülhamit, büyük devletlerin tazyiki altında kabul etmeye mecbur kaldığı bu vaziyete tevekkül gösteriyordu, hem o kadar kolaylıkla ki hakikatte kendisini alâkadar eden tek endişe olan tahtı ve hayatı için bu yandan bir tehlike görmüyordu."

İltimasla sivrilmiş cahillere ve yobaz paşalara bütün iktidarı vererek iyi tahsil görmüş, yabancı dil bilen ve asıl Makedonya gibi tehlikeli bir mıntıkada kendilerinden en iyi hizmetler beklenebilecek olan genç zabitler, Asya ve Afrika'nın çöllerinde çürütülüyordu.

Abdülhamit'in korkusu ve aczi yüzünden devlet mekanizmasına müdahalesi kabul edilmiş ve ordunun içine sokulmuş olan yabancı zabitler sözde muallim ve müşavir olarak geldikleri memlekette idarî makarnalara bile tahakküm etmek isteyen otoritelerini günden güne kuvvetlendiriyor, cüretlerini artıtrıyorlardı. O kadar ki bu askerî müşavirler konferans halinde toplanarak, devletten isteyecekleri şu veya bu ıslahatı, tavsiye şeklinde değil, bir emir gibi bildiriyorlar, arzulan derhal yerine getirilmezse elçilikler harekete geçiyorlardı.

Dış politikasını, komşu ve uzak, iri ve ufak bütün devletlere karşı zaafı ve acziyle karakterlendirdiğimiz Osmanlı hükümetinin, kendi tebaası olan Hristiyanların taleplerine karşı da mukavemeti yoktu. Kilise hürriyetinden soma mektep hürriyeti bunlara verilen en tehlikeli imtiyaz oldu. Azınlık mektepleri hiçbir kayıt ve kontrol altına alınmadı, kendi hallerine terkedildi ve yavaş yavaş en emin birer propaganda ve isyan ocağı haline geldiler.

Islahat hattıhümayunu ile din ve millet farkı gözetmeksizin bütün tebaalara verilmiş olan haklar azınlıkları imparatorluğa bağlayacak yerde, tam tersine onlara istiklal ümitlerini gerçekleştirmek için hareket serbestisini vermiş oldu.

Böylelikle kendi topraklarımız içinde, mektep namı altında fesat ve isyan ocakları, tam bir emniyet altında çalışmaya koyuldular. Rum halkı isyan eden adalara Rum vali tayin edecek kadar şaşkınlık eseri gösteren saray, yeni açılmış mekteplerinde koyu bir milliyet kültürü almakta olan Hristiyanlarm her gün artan isteklerinden ve yükselen seslerinden tehlikeyi sezerek yanlış yolundan dönecek yerde, bir müddet için seslerini kıssınlar diye imtiyazlarını genişletmekte tereddüt etmedi.

Tâ Balkan Harbime kadar, kısa kanlı ihtilaf devreleri müstesna, hükümet ve tebaa arasında büyük bir riya ve ikiyüzlülük havası hâkim oldu. Saraym zaafını anlamış olan Hristiyan milletler kaleyi zayıf tarafından zaptetmenin yolunu keşfetmiştiler. Hükümete karşı inkıyat ve iyi tebalık hislerini gürültüyle ilan etmekten geri durmazlarken bir

yandan da tahrip eserlerine arasız devam ettiler. İmparatorluğun göbeğinde korkunç bir şiddetle patlayacak olan lağım, karınca sabrıyla, ağır ağır kazılıyordu.

Koyu birer Türk düşmanı halinde, komşu memleketleri imparatorluğu saldıracak olan devlet adamlarından birçoğunu, saray, Galatasaray Sultanisi'nde kendi eliyle imal ederek düşmanlarına hediye etti. Ve bunu yaparken sınıfsız, aynlıksız yekpare bir Osmanlı ülkesinin kuruluşuna hizmet ettiğini sanıyordu.

Bugün bile, muhtelif memleketlerde azınlıkları temsil için en kuvvetli bir vasıta olarak kullanılan mektep, uzun yıllar, Osmanlı İmparatorluğumda azınlıkları kuvvetlendirmekten başka bir iş görmedi. Yapılacak iş, her millete kendi dilleriyle mektep açmak değil, her okumak isteyen yerde bir Türk mektebi kurmaktı. Ancak bir Türk ilkmektebinde, fakat Karabaş tecvitle Kuran'dan başka bir şey okutmayan miskinlik ocaklarında değil modern bir Türk ilkmektebinde, sağlam bir Türk terbiyesi aldıktan somadır ki azınlıklara mensup gençlerin yüksek mekteplerde okuması büyük bir tehlike teşkil etmeyecekti. Küçük, zayıf, istikbâli bellisiz milletleri yerine şerefli bir tarihe sahip büyük Osmanlı kütlesine mensup olmak Hıristiyanlar için de bir cazibe kaynağı olabilirdi. Ancak, bunun şuurlu propagandasını aralarında yapmak şartıyla. Yoksa, kendi ilkmektebinde Türk düşmanlığı ile yetiştirilmiş, taze dimağına bu kin bir daha oradan çıkmayacak surette yerleştirilmiş bir gencin, somadan bir Türk yüksekmektebinde okudu diye, Türkleşmesini beklemek boş bir hayaldi. Bugün bile, bir-

çok memleket, azınlıkları temsil için mektep vasıtasından faydalanmaya var kuvvetleriyle çalışıyorlar. Halbuki, artık, halkı henüz uyanmamış o eski devirler büsbütün kapanmış olduğu için, temsil imkânları da eskisine nazaran çok daralmış bulunmaktadn.

Bir hiyeroglif kadar halli güç harfleriyle, çöle çevrili . besiyle, mekteplerindeki her türlü yeniliği küfür sayan skolastik ders verme usulüyle, Osmanlı kültürünün, teba-. : tan Hristiyanlar için aşılmaz bir sınırla kapalı olduğu- - a itiraf etmek lazımdır. Bu malzeme ile Türklüğü yabancı ırktan ve hele yabancı dinden insanlara sevdirmemiz r.ümkün değildi. Osmanlı idaresinde yapılan bütün islahallar ise, Meşrutiyet inkılâbı da dahil olduğu halde, kök- . değişmesi lazım gelen bu sistem ve zihniyet üzerine gerektiği kadar büyük bir yenilik getirmiş değillerdir.

Meşrutiyet'ten sonra

Balkan faciasının mesuliyetini Meşrutiyet hareketini rtıktan sonra idareyi ellerine almış olan Genç Türklere yükleyenler bulunduğunu biliyoruz. Avrupa kültürüne an- : ak yarım yamalak intibak edebilmiş olmalarına ve hiçbir : dari tecrübeleri bulunmamasına rağmen kendilerine lüzumundan fazla güvenen ve iş başına büyük hayallerle gelen İr inatçıların gerçi birçok hataları olmuştu. Fakat bütün mesuliyet onlara ait değildir. Abdülhamit'in kendilerine devreliği devlet baştan başa çürümüş ve yıkılmak üzere bulunan, işe yaramaz bir mekanizma idi. Bu kadar temelden

sarsılmış bir binanın, üç dört senelik bir zaman zarfında yeni baştan kurulabileceğine inanmak fazla hayale kapılmaktı. Bununla beraber İttihatçıların bu hayale kendilerini kaptırdıkları da inkâr edilemez.

Meşrutiyet inkılâbının Balkan Harbi'ni hızlandırmış olduğu doğrudur. Abdülhamit devrinde günden güne yıpranan binanın enkazım zahmetsizce yağma edebilmeleri için, kendi kendine çökeceği günü bekleyen küçük Balkan devletleri, Meşrutiyet'ten soma kuvvetli bir zihniyet değişmesi vücude geldiğini ve ne kadar yavaş yürüyecek olsa da, bir ıslahat devresinin başladığını görerek, başlanılan eserin tamamlanmasına vakit kalmadan, henüz kendim toplayamamış olan imparatorluğa hücum etmek için bir an önce işe girişmek lüzumunu anladılar ve sıkı bir hazırlık faaliyetine koyuldular.

Yeni idarenin en büyük hatası, bu hazırlığın farkına varmamış ve önceden tedbirler almaya girişmemiş olmasıdır. En lüzumlu tedbir, harbi ne pahasına olursa olsun, daha birkaç sene geri bırakmaktı. Abdülhamit devrinde bir cehalet ve tefessüh ocağı haline gelmiş olan ordunun Alman uzmanlar elinde yeni baştan organizasyonu işi, daha fazla zamana ve hususiyle yüksek idare makamlarımızda daha kökten bir zihniyet değişmesine ihtiyaç gösteriyordu. Uzun zamandır yeni bir darbe yememiş olan memlekette ise, Meşrutiyet inkılâbı, bu işe koyulma gayret ve enerjisini temin için kâfi bir stimulant olamamıştı. Nitekim Balkan Harbi sarsıntısının, memleketi süratle kendini toplamaya nasıl sevketmiş olduğunu, bu harpte yüz kızartıcı bir surette mağ-

. ..--.yetten mağlubiyete uğramış olan ordunun iki sene sonra başlayan Büyük Harp'te beş altı cephede birden dört sere mukavemet edecek kadar büyük bir kudret ve Türk'ün askerlik şanını yeniden parlatan bir sürü kahramanlıklar a: stermiş olmasıyla müşahede ediyoruz.

Abdülhamit denen belanın baştan defedilmesiyle her r in düzelmiş olduğuna inanmak fazla acelecilikti. Fakat : ruz üç sene müddetle millî izzeti nefsi yerden yere çarpılmış, sesi boğazında kısılmış, her şeyin önünde zelil bir surene boyun eğdirilmiş bir millet, bu uzun devrenin reaksiunuyla, birden bire kahramanlık ve millî gurur hislerinin kanında tekrar kaynamaya başladığını, tarihe gömülü çok eski zamanlara ait hatıralarm hafızasında yeniden uyandığını görürse bu yüzden muaheze edilemez (paylanamaz). Baştakilerin vazifesi bu vakitsiz harpçı hamleyi teskin etmek ve kazancağı zamanı bütün kuvvetiyle millî müdafaanın hazırlanmasında kullanmaktı. İşte bu yapılmadı, hürnyetin sarhoşluğuyla, bütün başlar, yakın tehlikeyi göremeyecek kadar dönmüş, en hayati unsurlar olan enerji ve cesaret bir hata haline girmişti.

Balkan devletleri gizliden gizliye ve el altından seferber bir hale girer ve harp vasıtalanndaki son eksikleri de süratle telafi işiyle uğraşırken, Babıâli, kendi kuvvetini aşkın bir güvenle, çok yavaş hareket ediyordu. Gerçi, Balkanlarda patlayacak bir harpten, hasımların çokluğuna rağmen yine imparatorluğun galip çıkacağını sanan yalnız Babıâli değildi. Hemen bütün Avrupa devletleri de bana inanıyorlardı. Onun içindir ki her yandan harp sesleri işitilme-

ye başladığı zaman büyük devletler bunun önüne geçmek için acele ettiler ve Balkanlar'da bir harp çıktığı takdirde bunun neticesi ne olursa olsun statükonun değişmeyeceğini ilân ettiler. Bu, emperyalist dönekliğin ilk numunesi değildi, bu itibarla fazla kıymet verilmeye değmezdi.

Balkan Harbimi ordudan fazla kumanda heyetiyle geri hizmetinin bozukluğu yüzünden kaybettik. Bu kadar dağınık geniş cepheler üzerinde dört yandan yapılacak taarruzlara karşı müdafaa edebilmek için çok kuvvetli bir organizasyona ihtiyaç vardı. Halbuki, seferberliğin ilânmdan soma Anadolu'nun birçok vilâyetlerinden haftalarca ve aylarca devam edecek bir yürüyüş için asker daha yeni yola çıkarken Balkanlar'da harp kaybedilmiş bulunuyordu. Makedonya, daha ilk hamlede kendini bekleyen akıbete düşmüş ve dört koldan ilerleyen dört düşmanın istilâsına uğramıştı. Fakat asıl yüz kızartıcı hal, Çatalca hattına kadar çekilmiş olan ordumuzun karşısındaki Bulgar ordusuna taarruz edemeyecek kadar sarsılmış bulunmasıydı. İrtibat hattı kesilmiş olan öteki kıt'alan bırakınız, fakat yalnız Trakya cephesinde, Bulgarlara karşı kazanılacak kat'î bir zafer, neticenin şeklini değiştirebilirdi. Bunun yerine, muhasara altında aç ve cephanesiz bulunan Edirne müdafileri kendilerini bekleyen akıbete terkedilerek pek uzun sürecek müzakereler için Londra'da masa başına geçmek üzere mütareke yapıldı. Görüşmeler daha devam ederken kahramanca vuruşmuş olan Edirne, açlıktan düşmanm eline düştü. Fakat bir yandan da Londra'da Osmanlı mirasını paylaşmak mevzuubahs olunca mukaddes ittifak birden bire

rsılıverdi. Balkan devletleri birbirlerine girdiler ve Bal-
?:an Harbi, ikinci bir defa fakat bu defa Bulgaristan'm aley-
mne olarak yeniden başladı. Romanyalılar Dobruca'yı is-
:râ ederek Sofya üzerine yürüdüler, Yunanlılar Garbi (Ba-
• Trakya'yı işgal ettiler. Sırplar Bulgar ordularını Make-
ıcmya'dan çıkardılar, bu vaziyette seyirci kalmanın ne bü-
yük bir hata olduğunu anlayan Babıâli, hâlâ sinmemiş olan
korkusunu bir hükümet darbesiyle üstünden sıyırdığı için
rırekete geçti. Daha dün kötürümleşmiş gibi yerinden kı-
rr.: i dayamayan ordu, yeniden ümide kavuştuğu için Çatal-
ca da düşmanı bozarak ve büyük bir süratle ilerleyerek Fi-
libe üzerine sarkmaya başladı ve ancak bu sayededir ki İs-
tanbul'u daimi bir tehlike altında bulunduran eski muahe-
re yırtılarak Edirne kurtarıldı ve Meriç hattı tekrar elde edil-
di. '- • .' Y . . ' • ~: - •

Abdülhamit idaresinin temelini çürütmüş olduğu bina, meşrutiyet hükümetinin yarım yamalak atabildiği yeni temel üzerinde tutunamadığı için çöktü, gitti.

Bir kıyaslama

Balkan Harbi'ne iştirak etmiş olan Osmanlı ordusunun sırf sevk ve idarenin bozukluğu yüzünden ne acıklı bir vazi-
ene bulunduğu hakkında bir fikir edinmek için, bozgunun ertesinde Türk ordusunu yeniden düzenlemek üzere Alman-
ı dan getirilmiş olan heyetin reisi General Liman von Sanders'in "Türkiye'de Beş Sene" isimli eserini okuyunuz. Bu-
rna. General tarafından teftiş edilen askerin, yiyecek, giye-

cek ve silah vaziyetiyle, içinde yaşadıkları sıhhat ve terbiye şartlarına dair izahları tüyler ürpertecek kadar hazindir. Von Sanders, Trakya'da teftiş ettiği bir fırkaya manevra yaptırmak isteyince kumandandan şu cevabı almış: "Askerlerim yalınayak ve açtırlar; manevra yapacak halde değildirler."

Düşünün bir kere, bir memleketin müdafaası, dünyanın en yiğit savaşçılarından mürekkep olmalarına rağmen, açlık, çıplaklık, hastalık yüzünden manevra bile yapamayacak halde olan kıtalara emanet ediliyordu. Manevra yapamayacak bir askerden zafer beklemek, mucize beklemek olurdu. Fakat mucize, ancak, ona lâyık olanlarm yardımına koşar. Cumhuriyet devrinin memlekete ne ölçüsüz başarılar kazandırmış olduğunu anlamak için bu kitapta tasvir edilen Osmanlı ordusuyla bugünkü ordumuzu kıyaslamak yeter. Korkunç kâbus üzerimizden kalkmıştır, sevinmek ve övünmek en büyük hakkımızdır.

Netice

Bugün, Balkanlar'ı neden ve nasıl kaybettiğimizi anlamak için gözlerimizi maziye çeviriyorsak, bu ancak, Osmanlı împaratorluğu'nu inkıraza (dağılışa) sevketmiş olan kötü idareyi ve bu idarenin büyük hatalarmı görmek, göstermek ve yeni kurduğumuz devleti, geçmişin bütün pürüzlerinden ayıklayarak, aynı hatalara düşmemeye dikkat etmek içindir. Yoksa, artık Balkanlar'm bizim için büsbütün kaybedilmiş olması üzerinde tereddüt göstermek, yaradılıştan realist olan ve pek az hayale kapılan Türk'ün hatırı-

na bile gelmediğini söylemeye lüzum görmüyorum. Mazi, kâbusları, kinleri, garezleri ve bütün acıklı hadiseleriyle artık büsbütün kapanmış bulunuyor.

Dış siyaseti istiklâline kayıtsız ve şartsız hürmet edilmek şartıyla bütün dünya ile iyi geçinmek ve sulha hizmet etmek olan Türkiye'nin komşuları ile münasebetlerinde bu hususa daha büyük bir ehemmiyet vereceği tabiidir ve nitekim de böyle olmuştur.

Türkiye, Balkan devletleriyle, eski devirden kalmış bütün anlaşmazmlıkîanm ayıklamak hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş ve bu barışçılık eserine bazı esaslı menfaatlerini fedaya kadar giderek, Balkan anlaşmasının mcülüğünü yapmıştır.

Balkan anlaşması, Balkanlar'ı yakından tanıyan herkesin ancak alkışlayabileceği kurucu bir eserdir. Balkan milletleri o kadar bhbirine meze olmuş (karışmış), müşterek bir tesir altında o kadar benzer karakterler edinmiş, müşterek itiyat ve ananeleriyle o kadar birbirine yaklaşmışlardır ki, hakikatte mevcut olan bu yakınlığı yabancı prorıgandalara alet olarak düşmanlığa ve kine çevirmek kaim büyük bir hata tasavvur olunamaz.

Kötü propagandaların tesiri altında kalmadıkları, tahrik eıtimedikleri zaman Balkan milletleri birbirlerine karşı anı ıs ve sevgi hisleriyle doludurlar. Garp (Batı) memleketlermde tahsil eden Balkanlı gençler arasında kendiliğinden derhal bir yakınlık ve dostluk meydana geldiğini ve bunla-1 ıralarında, diğer garplı (batılı) veya şarklı (doğulu) taleplere nispetle çok daha iyi anlaştıklarını görmüyor muyuz?

Asya için garp (batı), Anadolu'da başladığı gibi, Av-

rupa için de, şark (doğu), Balkanlar sınırında başlar. Balkanlar ve Türkiye, şark (doğu) ve garp (batı) kültür ve ananelerinin karışmasından meydana gelen hususî bir karakter taşırlar. Bu karakter birliği Balkanlılar için karşılıklı bir sevgi vesilesidir. Balkan birliğini yalnız devletler arasında bir menfaat anlaşması şeklinden çıkararak milletler arasında sarsılmaz bir bağlılık ve dostluk haline getirmek için bence iki esaslı şart lâzımdır:

Birincisi, Balkan devletlerinin, kendi topraklarında yaşayan başka bir Balkan milletinin azlığına karşı geniş bir müsamaha göstermesi ve bu işi daha kökten halletmek ve ileride yeniden anlaşmazmlıklar çıkmasının önünü almak için hükümetlerin iyi niyetle göç işleri üzerinde anlaşmalarıdır. Bugün, Balkanlar'da, hükümetler değil, milletler arasında sıkı dostluğa engel olan tek nokta azınlıkların komşu memleketlerde fena muamele gördüklerine şahit olmaktır. Bu esaslı noksan ve daimi garez kaynağı ortadan kalkmadan geniş ölçüde müspet bir eser elde edilebileceğine inanmak boş bir hayalden başka bir şey olamaz.

Ancak yukarıdaki şart tahakkuk ettikten (gerçekleştikten) soma girişilmesi gereken bir iş de Balkan memleketleri arasında diplomatik ve nezaket elbiıiiğinin yanı başında kültürel ve ekonomik işbirliğini kurmak için çalışmaya koyulmaktır, istanbul'da bu yıl ilk defa yapılan Balkan Haftası, bu eser için güzel bir başlangıç sayılabilir. Ve düşünmek lâzımdır ki Balkan memleketleri birbirlerinin kültür hareketlerinden tamamen habersizdirler, Romen tiyatrosu Türkiye'de, Türk edebiyatı Yunanistan'da, Yunan resmi Yu-

goslavya veya Bulgaristan'da henüz keşfedilmeye muhtaç esrarlı topraklardır. Balkan memleketleri arasında gümrük sınırlarını kaldırmak gibi aşkın bir hayale doğru gidenler bunun çok daha kolay basardır bir şekli olan kültür sahasındaki sınırların kalkmasını istemekle işe başlamalıdırlar. Üniversiteler, güzel sanat muhitleri, kültür kurumları, böyle bir elbirliği ve tesanüd (dayanışma) işinin öncüleri ola-

-. ir ki bütün Balkan memleketlerinde bu işin lü-

: ılmış ve karşılıklı hüsnüniyete inanılmış olsun,

.ernieketlerini yabancı tesir ve propagandaların

i: leyebileceği bir hammadde olmaktan kurtar-

; •: ısa işe en kolay tarafından başlamak ve "Bal-

_- ar Balkanlılarındır" dövizini gerçekleştirecek olan ze-

n_r r - anlamak lâzımdır.

le bir çalışma içinde, dostluğa ve samimiyete susa-

7 Irkiye'nin, kendisine aynı arzularla gelecek olan mil-

in ere kucağını ve gönlünü açacağı ve hiç olmazsa ekono-

_ e kültürel bir Balkan konfederasyonu fikri uğrunda var

- .; İt t alışmakta dostlarından geri kalmayacağı şüphe

lez. Avrupa emperyalizmi tarafından tahrik edilmiş

k~mh ve korkunç bir harpten hemen birkaç yıl soma, Türki-

. . unanistan'la, mazinin bütün kara hatıralarını silmiş

: r dostluk eserine samimiyetle girişmiş olması, Türk

iletinin, varlığına kastedildiği zaman ne kadar amansız bir

nlsmansa, samimiyetle dostluğu istenildiği zaman da o kadar barışçı ve sadık bir dost olduğunu ortaya koymuştan

Mazinin hatıralarına hürmet asılsa bunun aksini tatbik etmek ve bütün geçmişi unutmak da unutulması gerekli ha-

tıralan olanlar için o kadar mukaddes bir vazifedir.

ROMANYA'DA TÜRKLÜK

Türk Gagauzlar

Orta Asya, milâttan önce ve soma, asırlarca müddet, ırk: ı Doğu) ve Orta Avrupa'nın bitmez tükenmez harpler en resinde zayıflamış, seyrekleşmiş, kansızlığa uğramış _ —S. an için bir yedek insan hazinesi oldu.

Tarihin türlü devirlerinde türlü adlar altında ortaya çı- an fakat hepsi aynı büyük soydan, Türk soyundan olan in- ığınlan, kâh aralarında yaptıklan harplerde yenilip imlemeye mecbur kalarak, kâh üzerlerinde hesapsız de- mete üre dikleri toprak artık kendilerini doyuramaz hale Î - atice boş buldukları daha verimli yerlere yayılarak, bir : gibi durmadan aktı, bereketli kanıyla Şarkî (Doğu) - m_ra', i ve Balkanlar'ı durmadan besledi.

iskit. Hun, Hazar, Kıpçak, Kuman, Peçenek, Bulgar ve l-Jt-z adı altında, en temiz Türk kanından ordular ve gö- t tik yığınları, Anadolu'dan veya Trakya'dan, birçok tefi Bizans surları önüne kadar gelerek, haşmetlû impara- ı:~ar. naraca bağladılar, onlarla dostluk ve ittifak antlaş- madır: aptüar. Çok defa Bizans bayrağı ve kumandası al-

tında kendi soylarından olan kardeşlerine karşı da savaştılar ve bu yüzden, Türk kanının boş yere, iki yandan akmasına sebep oldular.

Esasen Bizans, ta Birinci Mehmet'in son ve ezici saldırımma kadar varlığım muhafaza edişini de, bu, göçebe şefleri para ile avlayarak birbirlerine kırdırmak kurnazca taktiğine borçlu değil midir?

Biz, ta cumhuriyet devrindeki milli kalkmışımıza kadar Türk tarihini görüşümüzü Osmanlılık çerçevesiyle daraltmak gibi büyük bir hataya düştük. Bu yüzdendir ki, idaremiz altında Macar, Rum, Arnavut, Bulgar, Sırp, Ulah, Moldavan vs. adlarıyla yaşayan halk yığınlarının başlantılarmı, ırklarını, tarihi teşekküllerini araştırmak zahmetine girmedik ve bunun büyük ehemmiyetini bir türlü anlayamadık.

Halbuki, en basit bir tarih bilgisi bize, bu başka dil konuştukları, başka din tattukları için yabancı saydığımız ulusların damarlarında, birinden diğerine değişen nispetlerle, büyük miktarda Türk kanı mevcut olduğunu anlatabilirdi.

Osmanlıların tarih sahnesinde görünmelerinden çok önce Balkan dağları türlü Türk fırtınaları tarafından karıştırıldı ve kaç defa Türk yığınları bugünkü Yunanistan'ın üzerinde kurulmuş olduğu Hellas topraklarına kadar inerek oralara yerleştiler, Macar ovasından ve Şarki (Doğu) Avrupa steplerinden tutunuz, Trakya'ya kadar uzanan bütün toprakların üzerinden Türk ordusunun sabanı, derin izler bırakarak defalarca geçti ve Türk tohumu, yabancı adlarda yemişler vermek için defalarca bu topraklara düştü.

Bereketli kaynak, hastalıklar ve harpler yüzünden halsizliğe ve kansızlığa uğrayan memleketlere, cömert damarlarını açarak bol ve temiz kanından verdi."Her defasında, ölmek ve adlan tarih sayfalanndan silinmek üzere bulunan can buldular fakat yine her defasında, görülmemiş bir nankörlükle kaynağa arkalarını döndüler ve damarlannda dolaşan kanı bile inkâr ettiler. Öyle ki olgun yemişleri aldıklan taze aşıdan olduğu halde, ağaçlar kökleriyle övündüler ve kendilerini dirilten ve yaşatanı "muttular.

Önceleri, yakınlarında büyük ve kuvvetli bir Türk devermin bulunmamasıyla özürlendirilebilecek olan bu vazie:, Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra da, iki tarafın - İşterek hatası ve İstanbul Patrikhanesi denilen fesat oca- 'f "m sistematik ihaneti dolayısıyla yine değişemedi.

Müslüman ve Hristiyan din softalarının bitmez tükenmez telkinleri, aynı kanı taşıyan, aynı âdet ve ananelere saolan kardeş yığınları gitgide birbirinden uzaklaştırdı, : mirine karşı sevgi yerine garez ve kin hisleri beslemeye şevketti.

Bırakınız Bulgarlara, Sırplara, Romenlere, Ruslara, ?. ımlara karışmış olan Türk kalabalıklarını, fakat Balkanda ve Anadolu'da hiç kanşmamış, en saf ırktan halis Hristiyan Türk yığrnlan yüzlerce yıldan beri yaşadı ve ya-- => or. Osmanlı devrinde din taassubu zihniyeti, bu Hristi- ;:: Türklere, devletin, yabancı muamelesi yapmasına se- -<ep oldu. Ana kuluçka tarafından inkâr edilen ve kovulan ::• civler, altına sığınacak yabancı kanatlar aradılar ve in-

sana ihtiyacı olan küçük uluslar, aç ağızlarını ve midelerini bunlara çevirdiler.

Osmanlı devleti yeni kurulurken Anadolu'nun Karadeniz kıyılarından Dobruca'ya kadar olan yerlerde, muhtelif topluluklar halinde yaşamakta olan bu Hristiyan Türklerin sayısını, şimdi milyonlarca olarak tahmin edebiliyoruz. Bir kısmı, İslam dinine geçerek ana ulusa dönmüş olan bu azınlıkların daha büyük kısımları Rus, Rum ve Bulgar kitleleri arasında Ruslaşarak, Rumlaşarak ve Bulgarlaşarak eridiler.

Fakat sultanlığın gösterdiği tam kayıtsızlık altında dar propaganda çerçeveleri içinde sıkıştırılmış olarak yaşayan, yabancı dilli kilise ve mekteplere giden bu yığınlardan, bugüne kadar sayısı yine bir milyonu bulan insanın arta kalmış olması, Türk'ün ulusuna ve ana diline olan bağlılığının en güzel delili sayılmalıdır.

Son büyük hatamız, İstiklâl Savaşımdan soma oldu. Türklüğe kabul etmediğimiz için kendilerine Türk demeye cesaret edememiş fakat Yunanlılığı, Yunan dilini ve kültürünü hiçbir zaman kabul etmemiş olan ve hâlâ da edemeyen yüz binlerce Türk'ü, sadece Hristiyan oldukları için Anadolu'dan ve Trakya'dan Yunanistan'a gönderdik.

Tek suçları, Bizans devrinde Hristiyanlaştırılmış bulunmak olan fakat tarihi, etnolojik, lengistik en sağlam delillerle Türklükleri inkâr kabul etmez bir hakikat halinde ortada duran bu insanların gidişi, tarihi hatalar yüzünden boşaltılmış zengin damardan son kan verilişi oldu. Bu lüzumsuz fedakârlığın damarlarımızda bıraktığı sızıyı hâlâ içimizde hissediyoruz.

Kendi elimizle verdiğimiz Anadolu ve Trakya'nın Hristiyan Türklerini -aksini dileyelim!- belki artık büsbütün kaybetmiş bulunuyoruz. Fakat onların, memleket dışında yaşayan ve henüz kaybedilmemiş kardeşleri de var. Sayıları, Bulgaristan'da kütlece temsillerden arta kalmış elli bin ve Romanya'da üç yüz bin kadar tahmin edilebilen Gagauzlar, Türklüklerini sapasağlam muhafaza ediyorlar.

Binlerce yıl cömert Türk kanıyla beslenmiş olan uluslardan kanımızın kaybolmamış bu son damlalarını olsun bize iade etmelerini dilemek, sanırım ki en açık hakkımızdır.

Asırlarca müddet, bir kuluçka titizliğiyle, yabancı tehlikelere karşı korumak için uğurlarında kanımızı ve varınızı sebil ettiğimiz bu ulusların bize karşı bir minnet borçlan olmak lazım gelir. Kendi gözleriyle baksınlar: Geri çekildiğimiz zaman anayurdumuz onların, tarafımızdan imar edilmiş yurtlarından on defa daha bahtsız ve bakımsızdı.

Şu halde onlardan rica edelim, ellerini, daima tekrarladıkları dostlukla bize uzatsınlar ve kendi sınırlan içinde nalmış ulustaşlarımızı uzun bir hasretten soma tekrar bağamıza basarken, bu içten kopma coşkun hissimiz, dost bir ülkeden gelecek güçlüklerin acısıyla zehirlenmesin.

Kaynağı buluş

Besarabya'dayız. Burada, halkı ne Moldavan ne Bulgar ve ne de Rus olan köyler var. İçinde oturanlar kendilerine Gagauz diyorlar. Başka soydan olanlar da onları bu adla çağırıyor. Ne Rusçaya, ne Romenceye, ne de Bulgarca-

ya benzeyen, bambaşka bir dil konuşuyorlar. Bu dile Gagauzca diyorlar, bazı Türkçe dedikleri de oluyor.

Birbirlerine soruyorlar: Gagauz ne demek, diye; ve biz hangi soydanız, diye düşünüyorlar. Fakat bu soruya cevap vermek çok güç. İçlerinden çoğu "Biz Türk soyandanız" diyorlar. Fakat Türkiye'den uzak ve habersiz yaşadıkları bu topraklar üzerinde onlara bir şey söylemiyor bu izah.

Gene soruyorlar: Türk ne demek? Böyle bir millet mi var? Nerede yaşar bu millet? Bilmiyorlar.

Aralarında Bulgar ırkından olanlar Bulgar ülkesinden bahsediyorlar ve krallarıyla övünüyorlar. Ruslar büyük Rusya'dan söz açıyorlar. Moldavanlar ise, bu memleketin efendisi olmaktan haklı bir gurur duyuyorlar.

Küçük Gagauz çocukları, mektepten evlerine döndükleri zaman, tarladan yorgun gelen babalarını sıkıştırıyorlar.

- Derslerimizi Romence okuyoruz. Bulgar çocukları bize Bulgarya'da, Rus çocukları Rusya'da basılmış büyük, güzel, süslü kitaplar gösteriyorlar. Bize nispet yapar gibi, bu güzel, süslü kitaplardan kendi dilleriyle bir şeyler okuyorlar. Bizim de oraya götürecek kendi dilimizle bir kitabımız yok mu, baba!

- Var ya, Mihal Çakır'm kitapları, görmediniz mi?

- Ama onlar birkaç tane. Hem de Romen harfleriyle basılmış. Bizim kendimize göre bir yazımız ve o yazımızla kitaplarımız yok mu?

- Yok, oğlum. Ancak büyük ve kalabalık milletler öyle güzel ve süslü kitaplara sahip olabilirler. Bizse çok azlığız.

Ve yavrucukların başları, teessürle, acıyla önlerine düşüyor. Milli onurlarına yedikleri bu ilk darbenin acısını içlerinde çok derin hissediyorlar.

Demek onlar, şurada bir avuç köyden ibaret ayrı bir top-. ıılukturlar. Demek onların bir yurtları, bir büyükleri, bir akları, kitapları, hiçbir şeyleri yok. Demek onlar hep nöyle, başkalarının milliyetleriyle övünmelerini ıstırapla imleyerek bir Öksüz hayatıyaşamaya mahkûmdurlar.

Bazı düşünüyorlar: Bu kadar ufak bir millet dünyanın neresinde var? Elbette onların da bir yurtları, bir büyük lan, bir kaynakları olmak gerek.

"Biz Türküz" diyenlerin sözleri düşündürüyor onları. '. *i* iriyorlar ki dünya yüzünde Türklük diye büyük bir soy varmr ".'e uzak bir yerde bir de Türk vatanı olduğunu biliyor- - fakat kendilerini nasıl o büyük milletten saysınlar ki bir olsun ondan en küçük bir alâka, varlığına dair bir ni- " görmemişlerdir. Onları kendinden saymayan, onlarla meşgul olmayan, hatta onların adını bile anmayan bir uzak - ılekette övünmek birlikte yaşadıkları yabancıları gülrıümmezmi?

- Hadi be, diyecekler, siz Türk olsanız Türkler sizi böy- : >. er. ı: halinize bırakırlar mıydı?

Ye bu ağır ithama içlerinden hak vermekten başka ne içtirilecekler?

Ruslar buradayken onlara hep Bulgar demişlerdi. Bi- ı Bulgarlar da bu iddiadadırlar. Fakat ne yapsm- . nen gelen ve asla yanılmayan bir ses onlara "Ha- : : siz Bulgar değilsiniz" Komşu köylerde yaşayan

Bugarlarla kendi aralarında mukayese yapıyorlar. Ne büyük fark! Ne yüzleri, ne dilleri, ne kılıkları, ne yaşayışları, ne de tabiattan, hiç ama hiçbir şeyleri onlara benzemiyor.

Nasıl kendi aralarında yaşayan, kendi dillerini Bulgarcadan iyi konuşan bazı Bulgarlara Gagauz diyemiyorlarsa, tıpkı öyle,, hatta uzun müddet Bulgarlar arasında kalmış olsalar bile, yine kendilerini onlardan ayrı hissediyorlar.

Rus olmak, akıllanna bile gelmez. Romen, o da hiç. Rumlar da bir zaman onlann Rum olduklarını iddia etmişler. Fakat Rumluk ne demek? Bunu bile bilmiyorlar.

Çalışkanlıklan, zekâlan, seciyeleri ve kabiliyetleriyle kendilerini, beraber yaşadıklan başka halklardan çok daha üstün ve medeni hissetmelerine rağmen, böyle tarihsiz, bayraksız, başsız ve yurtsuz olmak düşüncesi ne büyük bir ıstırap! Hayatın hiçbir tadı onlara bu büyük mahrumiyetin acısını unutturamıyor. Azınlık ve sığıntı halinde yaşadıklan bu topraklarda, bir mukades yurdun hayaliyle olsun teselli bulamamak, kendilerine ana kucağım açacak bir milletin ümidiyle olsun avunamamak... Bu dertlerin en büyüğü.

Fakat günün birinde, bir haber, aralannda bir yıldırım hızıyla dolaşıyor: Türk elçisi geliyormuş. Hepsinde bir merak ve aynı zamanda cesaretsiz, ürkek bir ümit.

Ve Türk elçisi, günün birinde, aralanndan bir hayal gibi gelip geçiyor. Hafızalarında, o günden, ak saçlı ve son derece sevimli bir yüz ve onlara kendi dilleriyle -düşününve son derece tatlı bir sesle söylenmiş sözler kalmıştır.

Hakikaten bir rüya olmadığını anlamak için, aralarında hep bu hadiseden bahsediyorlar. Onu görmüş olan bahtlıların etrafından meraklı bir insan çemberi eksik olmuyor.

Ve aradan çok azman geçmeden ellerinde kendi harfleriyle yazılmış kitaplar ve gazeteler görüyorlar.

Küçücük bir yavrunun resimli bir alfabeden hecelediği sözleri işiten ak saçlı bir ihtiyar "Gagauzca" diye sevmemden el çırpıyor.

Bir zengin evinde radyonun düğmesi karıştırılırken nasılsa oraya kadar sesini işittirebilen İstanbul istasyonunu imleyen ak saçlı bir kadın:

- Bu benim dilim?

Diye, içinden gelen gözyaşlarını tutamayarak boşanıveriyor.

Dün korka korka, çekine çekine söylediklerini şimdi herkesin yanında, göğüslerini kabartarak tekrarlıyorlar: Biz Türküz.

Ve artık, yabancı milletten çocuklar, küçük Gagauziarla mektepte alay edemiyorlar: Siz hangi soydansınız diye; artık iyice biliyorlar ki onlar, adı dillerde gezen ve dünyanın en büyük adamı olan Kemal'in soyundandırlar.

Türk, diyorlar, hemen ardmdan ilâve ediyorlar: Kemal! Ve başlarını hayranlık ve gıptayla sallıyorlar.

Şimdi Gagauz köylülerinin başları daha diktir ve gözleri daha parlak bakıyor. Sırtlan büyük bir soya mensup olmanın gururuyla doğrulmuştur. Anavatanlarında okuyan Gagauz çocuklarımn mektuplan elden ele dolaşıyor. Bu nurlu yavrularımn oradan yazdıklanm merak ve hasretle iriyorlar.

İşitiyorlar ki orası büyük ve bereketli bir memleketmiş.

- yabancı sayılmayacakları, baştan aşağı kendi dille-

rinin konuşulduğu bir memleket. Ve gene işitiyorlar ki anayurt onları kendi şefkatli bağrına basmak istiyormuş.

Oraya gitmek! Hiç görmedikleri o uzak yere; havasının, suyunun nasıl olduğunu, toprağında ne ekildiğini bilmedikleri o ülkeye, gözleri kapalı gitmeye hazırlar.

Ve bir yıl önce içlerine düşmüş olan ümit tohumu, şimdi her gün biraz daha yeşererek, her ay biraz daha dallanıp budaklanarak, yemişlerini vereceği günü bekleyerek, büyüyor.

Ana ulustan ve anayurttan bu kadar uzakta, bu kadar uzun asırlar yaşamak felâketine uğramış benim bahtsız kardeşlerim! Sizi yakından gördüm, kaynağa kavuşmanızın sizde uyandırdığı şevk ve heyecanın derecesi, bana, ondan mahrum ve habersiz yaşadığınız zamanlarda duyduğunuz ıstırabın derinliğini anlattı. Sizi gördüm ve derdiniz derdim oldu. Damarlarınızda taşıdığınız saf ve temiz Türk kanını, asırlarca müddet, her türlü tehlikelere karşı büyük bir kıskançlıkla korumuş olmanız için ana ulusun size minnet borcunu bu satırlarla ifade etmek istedim.

Besarabya köylerinde

Araba, ardında bir toz bulum bırakarak ileri erkem birdenbire, pitoresk bir manzarayla karşılaşırsınız. Şu, ilerde gördüğünüz, dev boylu cengâverler gibi yan yana sıralanmış yel değirmenleri size bir Gagauz köyünü haber verir.

Hafifesen rüzgâra uyarak, kanatlan ağır ağn dönen bu

yel değirmenlerinden örülmüş kemer, bir bereket sembolü halinde, köyü kuşatmışta.

Ve köy, onu önleyen değirmenlerin sayısından da kolaylıkla tahmin edebileceğiniz gibi, beş on evlik küçücük bir topluluk değildir.

Geçtiğim köylerde ilk işim nüfusunu sormak oluyor: Dört bin kadar var diyorlar, altı binden az olmasa gerek diyorlar, on bin diyorlar.

Yabancı bir toprağa sığınmış olmanın uyandırdığı bir insiyak (içgüdü) Gagauzu, daima toplu bir halde yaşamaya sevketmiştir. Burada, elli altmış nüfuslu köyler aramayınız, bulamayacaksmız. Birleşmeden kuvvet doğar düsturunu çok iyi kavramış olan Gagauz, asırlar zarfında dilini, kanının saflığını ve âdetlerini kaybetmemiş olmasını da, belki, bu toplanma insiyakına (içgüdüsüne) borçludur.

Gagauzlann tek kasabasım teşkil eden fakat aslında büyük bir köyden başka bir şey olmayan Komrat'ın istasyonunda, beni kasabaya götürecek olan arabacıya, yeni öğrendiğim tek-tük Romence kelimelerle ve daha fazla işaretle meram anlatmaya çalışıyor ve Türkçe söylemekten çekmiyordum. Memleketimden bu kadar uzak ve daha düne kadar vücudundan habersiz olduğum bir yerde anadilimin konuşulacağına o kadar içim inanamıyordu.

Bu şüphe, ancak arabadan indikten sonra belediye dairesinin kapısı önünde beni terketti. Bu kapıda toplanmış olan bir köylü kalabalığı en temiz bir Türkçeyle konuşuyorlardı. Bir müddet hiçbir şey söylemeden, bu zevki doya doya içime sindirmek için onları dinledim.

Ve benim, bu Türkçe konuşan köylüleri burada bulmaktan duyduğum hayret ve hayranlık ne kadar büyük olduysa onların da, kendilerine biraz değişik bir şiveyle Türkçe hitap eden bir şehirli görmekten duydukları merak ve alâka daha az olmadı.

Balkanların, gezdiğim bütün Türk şehirleri arasında şahsımda Türklüğe karşı en fazla, en samimi alâkayı Komrat'ta görmüş olduğumu hemen söylemeyi bir borç bilirim.

Yüzlerce yıl anayurttan bir Türk'ün uğramamış olduğu bu yerlerde, "öte"den gelen bir insanın ne kadar büyük bir hâdise teşkil edeceğini tahmin edebilirsiniz.

Ana ulusla onlar arasında on asır önce kopmuş olan bağ, daha geçen yıl yeniden düğümlendi. Ve bu bir yıl içinde başarılmış eserin büyüklüğü gözlerimi kamaştırıyor.

Artık hepsi Türklüklerini biliyorlar. Büyük Türkiye'den ve onun ulu şefinden hepsi haberdar.

On yaşlarında, kara kalpaklı, kara kaşlı ve kara gözlü çok sevimli bir yavruyu sokakta durdurarak soruyorum:

- Sen nesin?

- Gagauz..

- Gagauz ne demek, Bulgar mısın?

Küçük, hiç tereddüt etmeden başını sallıyor:

- Yok, Bulgar değilim..

- Peki, ya nesin?

Merakla gözlerimin içine bakarak cevap veriyor:

- Türk.

Türk olduğumu anlayan gençler etrafımı sarıyorlar: Türkiye'ye yeniden on talebe gönderilecek diye işitmişler,

hepsi bu on talihlinin içinde olmaya can atıyorlar. Fakat bu defa lisede okumak üzere yalnız küçük yaşta çocukların gönderileceğini öğrenince hüzünleniyorlar.

Bir ay önceki bir ULUS gazetesi hâlâ elden ele dolaşıyor. Öte yanda yaşını başını almış insanlar Türkçe bir alfabeyi hecelemeye çalışıyorlar.

Türk harfleriyle okumayı öğrenmiş olanların sayısı şimdiden pek kabarıktır. Fakat tabiidir ki, içindeki Arap ve Acem kaynağından kültür kelimeleriyle bugünkü dilimiz, onlara biraz ağır ve anlaşılması güç geliyor. Fakat anlamadıkları kelimeleri birbirlerine sora sora, cümle içindeki manalarını tahminle bula bula, gitgide daha kolaylıkla okuyorlar.

İçlerinde, yalnız Türkçe kitap ve gazete okumak suretiyle, Îstanbul-Türkçesiyle konuşmaya başlamış olanlarına bile rastladım.

Haritalar merakla açılıyor, Türkiye'nin yerini araştırıyorlar, Besarabya'ya mesafesini hesaplıyorlar. Bir Romen coğrafya kitabında Türkiye hakkındaki rakamları okumuş olan biri:

- Romanya'nın iki buçuk misli büyük., diye çocuk gibi seviniyor. Ve bu kadar büyüklüğe rağmen nüfusunun Romanya kadar bile olmadığı dikkatlerini çekiyor:

- Orada çok yer var, diyorlar". Orada bize de yer var.

Görüştüğüm aydınların hepsi davanın ehemmiyetini iyice kavramışlar. Bilgisiz ve görgüsüz köylüler hakkında şüphemi onlardan gizlemiyorum. Onlara anlatmak lâzım, diyorum; beş altı yıl soma bir göç hareketi başlarsa, acaba

o zamana kadar hepsi dava için kazanılmış olacaklar mı? Tereddüde kapılanlar çıkmayacak mı? Bu hususta ihtimal ki çok çalışmak gerekecek.

Beni temin ediyorlar:

- Hiç sıkılmayın, şimdi burada bir göç borusu çalsak, bir hafta içinde on bin adam kaldırmak işten bile değildir. Ve bir defa göç başladı mı, siz isteseniz bile ardını kesemezsiniz. Gagauzlar o kadar birbirine bağlıdırlar. Kılavuzlar ne tarafa yönelirlerse, bütün sürü, gözü kapalı onları takibe hazırdır.

Binbir gece masallarının sihirli değneğini tahayyül ediyorum. Bir mucize olsa, diyorum; günün birinde, gözlerimizi açtığımız zaman, bu güzel ve bayındır köylerin, Türk halkıyla beraber Anadolu veya Trakya'nın bereketli ovalarında yükseldiğini görsek. Göç denen, güç, ağır, terletici kâbus böylelikle üzerimizden bir an içinde kalkıverse..

Fakat hayır, hayale ve mucizeye bel bağlamayacak bir memlekette yaşıyoruz. Dünyanın en büyük devrimini vücuda getirmiş, en kanlı ve yıpratıcı savaş yıllarından en başarılı ve harikalı yapıcılık devresine geçmiş olan Cumhuriyet Türkiyesi, ne kadar güç olursa olsun, bu işi de başaracak kuvvettedir. Kendimizden şüphe etmeye hakkımız yok..

Alabildiğine düz ve geniş caddeler, bahçeler içinde beyaz boyalı, muntazam, kiremitli, çoğun tek katlı evler. Ve orta yerde şark üslûbunda, yanındaki evlere nispetle heybetli bir bina: Kilise. Her köyde bir mektep ve bir belediye binası.

Köylülerin manzarası da köyleri kadar temiz ve düz-

gün. Kılıklarda koyu ve siyah renk hâkimdir. Elbiseler ceket pantolon, geniş ve düz kenarlı fötr şapka ve kundura, kadmlarda başı çepçevre ve sımsıkı saran bir siyah örtü, belden sıkılı entari veya bluz etekliktir. Köylerin daha küçüklerinde kara kalpaklı, yün yeîekli ayağı çarıklı insanlara da rastlarsınız. Fakat bu kıyafetler Rus devrinin getirdiği yeni bir itiyattır. Çünkü ihtiyarlar ana ve babalarının şalvar giydiklerini hatırlıyorlar.

Halkının çok büyük bir ekseriyeti Gagauz olan on dört bin nüfuslu Kontrat, yalnız çiftçilikle geçinen bir kasabadır. Ve Komrat sahip olduğu tam devreli lisesiyle haklı olarak övünür. Bu lise, Gagauz Türklerini Slavlaştırmak isteyen Ruslar tarafından, Çarlık devrinde kurulmuş fakat bu maksada pek az hizmet edebilmiştir.

Lisenin gerektirdiği ağır masrafları lüzumsuz bulan Romanya hükümeti bu liseyi birkaç yıl önce, fazla masraf oluyor diye, kapatmak istemiş. Bunun üzerine Gagauzlar mektebin bütün masrafını kendi üzerlerine alarak onu kapanmaktan kurtarmışlar. Bu da Gagauzlarm kültüre ne kadar değer verdiklerini gösteren bir delildir.

Komrat lisesini bitirmiş bir Gagauz kızı gördüm ki Türkçe konuşmakta güçlük çekiyordu. Hakkı vardı. Çünkü Gagauzca denilen lehçe nihayet çerçevesi dar, kelime sayısı az bir köy Türkçesidir. Yabancı bir dille lise tahsili görmüş, kafasındaki mefhumlar ve dünyayı görüş seviyesi yükselmiş bir insan, fikirlerini ve meramım o dar çerçeveli köy diliyle anlatmakta tabiidir ki âciz kalacaktı.

Ana ulus ve anadille irtibatını kaybetmiş, onun mede-

ni ihtiyaçları söyleme yolundaki ilerlemelerinden habersiz bir insan, ancak kafasının düşünme kabiliyeti de konuştuğu dilin çerçevesine uygun bulundukça kendi diline sadık kalabilir. Yalnız Hristiyan değil, hatta Müslüman birçok Tük kitlelerinin daha kalabalık, dili daha zengin yabancı kitleler arasında anadillerini kaybetmek yüzünden eriyerek kaybolmuş olduğuna tarih en büyük şahittir.

Komrat'ta cahil köylülerle tahsil görmüş Gagauz gençleri arasındaki fark derhal göze çarpar. Köylü, ne kadar rahat ve ne kadar fazla kelime ile ve düzgün bir sentaksla konuşursa, lise talebesi veya mezunu gençler de Türkçeyi o kadar sıkıntıyla, o kadar yabancı bir aksanla konuşmaktadırlar. Yalnız, hemen şunu söylemeliyiz ki, bu hal şimdiye kadar Türkiye'den habersiz yaşadıkları devirlerin neticesidir. Bugün, Türklüğünü daha fazla şuurla bilen, kusurlu Türkçelerine rağmen, milliyetin ne demek olduğunu mektepte öğrenmiş olan gençlerdir. Bunların bütün kaygısı, şimdi, bir an önce Türkçeyi, anayurdun zengin diliyle konuşabilmektir. Bu hedefe varmak için vasıtaları çok eksik. Hususiyle Türkçe-Romence ve Romence-Türkçe lügatlarm mevcut olmayışı iyi Romence bilenler için büyük bir sıkıntı doğurmaktadır. İçlerinde Fransızca bilenler, Türkçeye Fransızca-Türkçe lügatlardan çalışmakta, bilmeyenler ise, Türkçe gazete ve kitapları okuyup, mana vererek öğrenmeye gayret etmektedirler.

Romen hükümeti, ben oradan ayrıldıktan soma, Gagauzlarm oturdukları yerlerde ihtiyarî Türkçe kursları açılmasına karar vermiştir. Anadillerinde ilerlemek için ken-

dilerine fırsat veren bu yerinde kararın Gagauzları ne kadar sevindirmiş olacağmı tahmin ediyorum.

İnsanı, daha ilk görüşmesinde sempatiyle kendisine bağlayan doğru görüşlü bir Gagauz aydınının, bana söylediği sözler hâlâ kulağımdadır:

- Tamı isterse, diyordu, bizi, Gök Oğuzları bahtiyar etsin, hepimiz anayurdumuza gideriz ve orada kan kardeşlerimizin aralarında iyi konuşmayı, okumayı ve yazmayı öğreniriz. Ah, bilseniz, neler söylemek istiyorum, bizim gözlerimiz geçen yıl açıldı, geçen yıl bize bir Türk, kardeşlerim diye seslendi. O güne kadar biz öksüzdük. Şimdi göğsümüzü kabartarak bütün dünyaya bağırabiliriz: Biz Türküz! Biz Türküz! Öksüz değiliz! Bizim de anamız var, bizim de babamız var. Anamız Türkiye'dir, babamız Atatürk. Kardeşlerimiz 20 milyon Türktür. Yaşasın Atatürk, yaşasın onun dirilttiği büyük Türkiye!

Ve bu satırları şimdi yazarken, onları ilk defa işitirken olduğu gibi, sıcak yaşlarm gözlerime dolduğunu hissediyorum.

Yetim büyümüş bir insan hiç görmediği, bilmediği, yaşadığından haberdar olmadığı anasına, babasına birdenbire kavuşursa ne duyar? Yetimlik denen en büyük bahtsızlığın, günün birinde bir mucize eseri gibi, üzerinden kaldırıldığını gören bir insan nasıl sevincinden çılgına döner. Bu hissi anlıyorum, bu sevincin büyüklük ve derecesini kalbimde ölçerek kavrıyorum.

Fakat kaybettiği ve bir daha uzun, çok uzun zaman adını bile işitmediği çocuğuna kavuşan ananın sevinci daha mı az olur?

Onları, uzun ayrılıktan daha artmış bir sevgiyle bağrımıza basalım. Türklüğe bağlılıklarının derecesini asırların tecrübe ettiği bu ulustaşlarımız, el sürdürmeden muhafaza etmiş oldukları mukaddes emaneti kollarında taşıyarak bize geliyorlar. Onlara kollarımızı, kalbimizi ve kapımızı ardına kadar açalım. Buna lâyıktırlar, bunu fazlasıyla hak etmiştirler.

Türk Gagauzlarm Türklüklerine el sürdürmemek, bundan soma, yalnız onların değil, aynı zamanda bizim de vazifemiz olsun.

Etnografik hususiyetler

Gagauzlar yüz ve vücut teşekkülleri bakımından Anadolu ve Rumeli Türklerinden hiç farklı değillerdir. Besarabya köylerinde dolaşırken, gördüğüm bazı insanların karşısında, daha dün Ankara'da bıraktığım aşina bir yüze rastlamış gibi, birdenbire durakladığım oldu. Gagauz köylüleri hep esmerdirler, Slav şansını aralarında nafile aramayınız, bulamazsınız. Onlar, kanlarını, dilleri gibi Osmanlı Türklerinden bile fazla bir titizlikle muhafaza etmişlerdir.

Komrat sulh mahkemesinde, ancak bir Türkçe tercümanın vasıtalığı ile konuşabilen Gagauzlar, dilleriyle ne kadar Türkseler, yüzleri, gözleri, fizyonomilerinin yumuşak, nostaljili, son derece iyilik ifade eden çizgileri de o kadar bizden, bizim soyumuzdan olduklarını bağıra bağıra söylemektedir.

Onlar, kendileri de beraber yaşadıkları diğer milletler-

den farklılıklarını çok iyi hissetmekte ve onlara karışmamaktadırlar.

Gagauzlarm Türklüğünü müdafaadan elli seneden beri geri durmamış olan ihtiyar profesör ve keşiş Mihal Çakır, "Besarabyalı Gagauzlarm Istoryası" isimli Türkçe küçük kitabında Avdarma köyünden Nikolay Kasım adında bir yaşlı Gagauz'un, Bulgarlarla Gagauzlar arasındaki karakteristik farkları anlatmak için her iki unsurun portresini şöyle çizdiğini hikâye ediyor:

"Bulgarlar sert, çetin, kinci, dargınlıktı, suratlı, soğuk, inatçı, dindar fakat çok hesaplı, tutumlu insanlardır. Paraya tamahlan fazladır, her yerde ilk önce aradıkları faydadır. Bir ata sözü der ki: "Bulgarin eline bir para düşse, sımsıkı tutar, bir daha salıvermez." Bulgarlar, kendilerine güvenilmez, esrarlı, dış yüzlerinden iç yüzleri belli olmayan insanlardır. Buna karşılık da çok iyi işçidirler, çok çalışırlar, sarhoşluktan korunur, fazla konuşmaktan hoşlanmazlar, açık sözlüdürler, çıkarlarını iyi bilirler. Onların kılık kıyafetleri de başka, kendi biçimlerindedir.

"Bir de Gagauzlara bakalım: Bunlar, dindar, kolay inanır, akıllı uslu, içli ve duygulududurlar. İçleri dışları birdir. Gizli kapaklı bir şeyleri yoktur, açık yürekli, mert, kanaatli, cömert, herkesle iyi geçinmeyi sever, kavgadan hoşlanmaz, kolay dertlenir insanlardır. Gagauzlar, misafire ikrama pek düşkündürler, konuşmak için, keyif için ne paralarım, ne de zamanlarına acırlar. Atı çok severler, iyi bir at için Gagauz canını vermeye hazırdır."

Gagauzlarm, Türk ırkının karakteristiğini gösteren di-

ğer bir vasıfları da oturdukları topraklarda, hükümet kimin elinde olursa olsun, daima kanunlara boyun eğen, gürültü ve isyan çıkarmayan kuzu gibi insanlar oluşlarıdm Yabancı memleketlerde yaşayan Müslüman azınlıklarının bu vasıflarını ileri sürmekte, dost düşman, herkes birleşik değil midir?

Bundan başka yapılan tekniklere çok kolay inanır ve bağlanır oluşları da gene itiraz götürmez Türklüklerinin ayrı bir delilidir.

Gagauz, Müslüman Türk gibi, taassuplu ve imanlı din adamlarının tesiri altında dindar, başıboş bırakıldığı zaman, dinden habersiz yaşar.

Bunun en güzel delilini gene Mihal Çakır'm yukarıda bahsi geçen kitabı veriyor. Gagauzlar Dobruca'dan Besarabya'ya göçtükten soma, günün birinde onların köylerini gezen General İnzov, pazar günü kiliselerin bomboş olduğunu görerek hayrete düşmüş, papazlardan bunun sebebini sormuş. "Papazın bizim için dua etmesi kâfidir" diyerek gelmediklerini ve işleri güçleriyle uğraşmayı tercih ettiklerini öğrenmiş. Bunun üzerine bu halden teessür duyan general, onları usatlık ve iyilikle yola getirmenin çarelerini aramış ve bir hile düşünmüş. Kumandası altındaki Rus asker kıtalarından birini Gagauz köyüne yollamış. Askerler, oturmak için ikişer üçer, köy evlerine yerleşmişler. Pazar günü gelince, askerlerin temizlenip yeni elbiselerini giyerek başta mızıka olduğu halde kiliseye gittiklerini gören Gagauzlar ilk önce buna şaşmışlar, fakat yavaş yavaş, kendilerinin yanlış hareket ettiklerine kanaat getirerek onlarm

yaptıklarını taklit etmeye başlamışlar. Ve bir köyde lazım gelen tesir yapıldıktan sonra aynı asker kıtası bir başka köye gitmiş ve böylelikle, kısa bir zaman içinde, bütün Gagauzlara pazar günleri kiliseye gitmek âdeti aşılanmış.

Bilhassa çok dindar papazların seçilip Gagauz köylerine gönderilmesi de tesirini yapmaktan geri kalmamış ve Osmanlı idaresi altmda din işleriyle pek uğraşmasını sevmeyen Gagauzlar, zamanla Hristiyan âdetlerine ve ibadetlerine daha fazla alıştırılmışlar.

Aynı halin, aşağı yukarı aynı şekilde, Anadolu köylerinde de geçmiş olduğunu bilmiyor muyuz?

Fakat Müslüman olsun, Hristiyan olsun Türk'ün dindarlığı satıhtan içe hiçbir zaman işleyememiş, mistikleşememiş, sadece taklitten doğan bir itiyat (alışkanlık) olmaktan ileri gidememiştir.

Kolay inandığı için sıkı telkinler altında zahiren dindarlaşan Gagauz, laik okullarda ateist hocalardan ders aldıktan soma, başka milletten olan elemanlardan çok daha kolaylıkla taassup ve dinle ilgilerini kesmekte ve realist bir görüşe sahip olmaktadırlar.

Gagauzlar ya en eski Türk itiyatlarını korumuş olmaktan ya da Müslüman Türklerle komşuluklarından kalma alışkanlık eseri olarak bazı Islami âdetlere sahiptirler. Bunlardan en dikkate değer olanı kurban kesmektir. Gagauzlar, Hristiyan dininde böyle bir kaide olmamasına rağmen dini veya ananevi bir vazife telakki ederek kurban kesmekte ve etlerini fakirlere dağıtmaktadn lar. Bunlardan başka fakir ve kimsesizlere gerek para ve gerekse erzak vermek su-

retiyle yardımda bulunmayı da -zekât ve fitre ile kıyas ediniz- sevap telakki etmekte ve ellerinden geldiği kadar bundan geri kalmamaktadırlar.

Gagauzlann en fazla sevdikleri ve başlıca meşguliyetlerini teşkil eden iş, toprak ekmektir. Gagauzlara mahsus " domuz düğünü" denilen bir oyunun bulunuşu da buna güzel bir delildir:

İki kız birbirlerini bellerinden tutarak yan yana oturur ve sözde kocaya verilecek bir üçüncüsü de bunların arkasında yer alır. Başka iki kız türkü söyleyerek onlara misafir gelirler. Türkü bittikten soma "Niçin geldiğimizi sorun" derler. Kız tarafı sorar: "Söyleyin, niçin geldiniz?" Misafir gelen genç kızlar türkü şeklinde "Kara gözlü kızınız için geldik" derler. Oturan kızlar da gene makamlı olarak sorarlar: "Oğlunuzun zanaatı nedir?" Gelen kızlar cevap verirler: "Domuz güder." Bunun üzerine kız tarafı gülerek, "Hu! Hu!" diye onları yanlarmdan kovarlar. Soma daha başka kızlar misafir gelerek, her biri, sığırtmaç veya çoban olan oğulları için kızı ister ve çobanlığın methini yaparlar, fakat kız tarafı, bunların hepsini "Hu! Hu!" diye kovalarlar. En sonunda gelen misafirler, oğullarının "çiftçi" olduğunu söyleyince kabul görürler ve kız onlara verilerek oyun biter.

Bu oyunda dikkate değer olan diğer bir taraf da Gagauz'un domuza karşı olan istihkar (aşağılama) hissidir ki gene Müslüman Türklerle beraber yaşadıkları zamandan kalma bir itiyat olsa gerektir. Şunu da kaydetmeliyiz ki Gagauz köylerinde, Slavlar arasında bulunduğu kadar bol domuza rastlamak kabil değildir.

Gagauz köylüleri en fazla hububat ve bağ ekmektedirler. Hemen her evin bir bağı vardır ve şaraplarını kendileri çekerler. Ayrıca güzel şıra yapmasını da bilirler. Kadınlar, köy evlerinde, çok güzel halılar, bezler ve bütün lüzumlu eşyalarını tezgâhlarda dokumakta ve gergeflerde işlemektedirler.

Beserabya eskiden Rusya'ya hububat ambarlığı ederken vaziyetleri çok iyi olan ve çok iyi kazanan Gagavuzlar, şimdi toprak mahsulleri fiyatlarının son derece az olması ve buna karşılık vergilerin daha yükselmesi yüzünden çok sıkıntıya düşmüşlerdir. Eski devirlerdeki zenginliklerinin bir alameti gibi duran güzel binalarına, büyük kiliselerine rağmen, bazı köylü ailelerin evlerinde yiyecek ekmeği bile kalmamış olduğunu gördüm. Hele son iki üç yıl devam eden kuraklık bu sıkıntıyı son haddine getirmiştir. Bu yıl, ben orada iken, Besarabya'dan Dobruca köylerine yüzlerce Gagauz köylüsünün göçtüğünü söylüyorlardı. Bu hal böyle devam eder ve Gagauzlar, aç kalmamak için, Bulgar veya Romen köylüleri yanında, gündelikli işçi olarak çalışmaya mecbur kalnlarsa, bu yabancı unsurlar tarafından temsil edilmeleri tehlikesi meydana çıkmış olacaktır.

Bu tehlikenin ise ancak Türk Gagauzlann bir an önce Türkiye'ye getirilmeleriyle önlenebileceğini ilaveye hacet var mı?

Besarabya'nm Gagauz köylerinden birçoğunun isim ve nüfuslarını aşağıya yazıyorum. Bu isimlerin ne kadar Türkçe ve bu nüfusların ne kalabalık olduğuna dikkat ediniz:

Komrat (14000), Başköy (6000), Beşelma (4000), Beş-

göz (4000), Avdarma (3000), Çadır (9000), Çokmeydan (4000), Düzgünce (4000), Buurcu (3000), Kazayak (6000), Haydar (3000), Çaltay (3000), Kubey (9000), Konkaz (10000), Kıryet (4000), Kurcu (5000), Satılık Hacı (8000), Dimitrovka (6000), Karakurt (3000), Kartal (2000), Vulkaneşti (6000), Çeşmeköy (4000), Dermendere (3000), Yeniköy (3000), Kurbağlı (2000), Tuğluköy (3000), Bulboka (4000), Köseli (3000), Karaağaç (3000), Kayraklı (2000), Gavanoz (3000), Tomay (4000), Tabak (3000), Anadolu (3000), Kıpçak (6000), Hasan Aspağa (4000).

Yalnız bu köylerin nüfusu 167 bin kişiyi bulmaktadır ki 150 bin kişisinin halis Gagauz olduklarını iddia edebiliriz.

Halbuki bu liste değil bütün Romanya'da hatta sadece Besarabya'daki bütün Gagauz köylerini içine almaktan çok uzaktır. Bu rakamlara istinat ederek Besarabya'da oturan Gagauzlarm sayısmı üç yüz bin kadar tahmin edebiliriz.

Oyunları

Gagauzlarm türlü rakslarından birkaçım anlatalım: En çok oynanan oyunlardan biri "Kolca elce" adı verilenidir. Oyuncular birbirlerinin ellerinden tutarak bir daire vücuda getirirler. Oyuna kız ve erkek her isteyen istediği zaman girip, istediği zaman çıkabilir. Adımlar ellerin vaziyetine bağlıdır. Eller aşağıda bulunduğu zaman adımlar yavaş ve büyük olur. Eller omuz hizasına kalkınca, yani oyuncular birbirlerinin omuzlarından tutunca adımlar hızlı ve daha kısa

olur. Adımların şekli muhteliftir. Bir adım ileri, bir adım geri, bir adım sola, iki adım sağa. Eller omuzda iken geri adımlar yapılmaz.

"Karşılamaca" adı verilen diğer bir oyun da erkek ve kadmdan mürekkep bir çift tarafından oynanır. Erkek parmaklarını şakırdatırken karşısında kadın vücudunu muhtelif şekillerde bükerek elindeki bir mendili durmadan sallar, muhtelif adımlarla dönüşler yapar. Bu oyun bildiğimiz çiftetelli havası ile oynanır.

Bir de bunlardan başka Gagauzlar arasında eskiden çok yayılı olduğunu şimdi hâlâ ihtiyarlar tarafından oynanmasından anladığımız zeybek de oynanır. Yalnız erkekler tarafından oynanan zeybek Gagauzlarda küçük bir fark gösterir. Havası da bildiğimiz zeybekten daha hızlı ve daha canlıdır. Oyuncular muhtelif sözler ve haykırışlarla birbirlerini coşturur ve ara sıra tabancalarını havaya boşaltırlar.

Edebiyatları

Besarabyada birçok türküler ve maniler bildiğini haber verdikleri bir ihtiyardan bana gelişigüzel bir parça söylemesini rica ettim. Kerem ile Aslı'dan mısralar okudu. Bu ulusal masalımızın ta Besarabya içlerine kadar gitmiş olmasına hayret ederek, bunu nereden ve nasıl öğrendiğini sordum. "Eskiden, dedi, Karamanlıların Rum harfleriyle yazdıkları Türkçe kitaplar buraya kadar gelirdi. Onları okur ve güzel şeyler öğrenirdik."

Şu satırları yazarken önümde, Gagauz köylerinden der-

lenmiş türkü, mani vesaire olarak elli altmış parça duruyor. Bunların içinde, Anadolu'dan oraya geçmiş olanlarla doğrudan doğruya Gagauz türkücü ve halk şairleri tarafından tertip edilmiş olanlarını ilk bakışta ayırabiliyorum. Çünkü farklar haizdir: Her şeyden önce Gagauz türkü ve manilerinde vezin ve kafiye yoktur. Bu sarih delilden başka lehçe ve sentaks hususiyetleri de tasnifimde kanaatimi kuvvetlendiren ayrı birer unsur olmaktadır.

Gerçi Anadolu'dan geçmiş ve Müslüman Türkler tarafından söylenmiş parçalar da Gagauzlar arasında asıllarının aynı olarak muhafaza edilmiş değillerdir. Esasen aynı mani veya türkünün iki Anadolu kasabasında bile ayrı ayrı şekillere girdiğini görmüyor muyuz?

Gagauzlarda Anadolu manilerinin en çok uğradığı değişiklik bazı mısralarm kafiyelerinin ve vezinlerinin bozulması ve çoğun isimlere -Slav yakınlığının tesirinden olacak- bir küçültme edatı (cek-cık) ilavesidir.

Mesela:

Ovadan uçan kelebecik,
Kanadı benek benek.
Beni yarden ayıran
Kalbur satsın hem elek.

Gagauz folklorunun bir diğer bariz hususiyeti de Anadolu'da lirik tarzm hâkim olmasına karşılık onlarda epik şiirin daha fazla yer tutmasıdır. Gagauzlarm hemen her türküsü bir gönül veya aile faciasının hikâyesidir. Şu konuşma tarzındaki türküde hissettirme kuvvetine bakınız:

- Kolum yastık, saçım yorgan,
Gel gidelim güzel oğlan.

- İlkyaz geldi ambarı açtım,
Öküzümü yolladım, tohum saçtım,
Ben gidemem Gürcü kızı
Ben gidemem Türkmen kızı.

- Gel gidelim güzel oğlan,
Gel gidelim şeker oğlan.
Tohumunu kuşlar yesin,
Öküzünü kurtlar yesin.

- Ben gidemem Oğuz kızı,
Ben gidemem Türkmen kızı.
Anam babam duy arsalar
Ardımıza atlı korlar.
Canlarımızı kıymık kıyar,
Kuşlar kurtlar kana doyar.

- Gel gidelim güzel oğlan,
Gel gidelim dilber oğlan.
Anan baban ko duysun,
Ardımıza atlı koysun.

Canlarımızı kıymık kıysın,
Kuşlar kurtlar kana doysun.
Gel gidelim güzel oğlan
Gel gidelim dilber oğlan

Bu da bir hikâye, gurbette yalnız kalanın feryadı, fakat ne kadar lirizmde dolu:

Ben bir öksüz kuşudum
Uçtum turna ovamdan yap yabanın yerlere
Ah evlerim evlerim yüksek evlerim,
İçeri girerim ev değil benim,
Dışarı çıkarım köy değil benim,
Sofraya otururum, sofra değil benim,
Ah anneciğim gülerim, söylerim, dil değil benim
Kapunun önünde serenli bunar
Uçan turnalar serene konar.
Ben turnalarla selâm ettim ihtiyar babama
İhtiyar babama ihtiyar anneme
İhtiyar anneme kan kardeşime,
Babacığım ihtiyardır atta duramaz,
Anneciğim ihtiyardır kıra çıkamaz,
Kan kardeşciğim küçüktür yolları bilmez.

Soma koyu bir milliyetçilik hissini ifade eden ve Türklüklerini haykıran şu türkülere bakınız:

Her Gagauz evlâdı
Düşmana göğüs gerdi
Tabancalar patladı
Düşman çabuk yenildi.
Hey düşman kara düşman
Türk'tür soyumuz, temizdir kanımız
Düşman karşısında

***

Eğilmez başımız.
Giderim giderim
Yolum tükenmez
Bir köye gelirim
Kimse gözükmez
Kapuya vurdum
Kimse işitmez
Bir adam gördüm
Dilimi bilmez
Ben kimsesiz kaldım
İsmimi bilirler
Ne olduğumu bilmezler
Ben Türk evlâdı vatansız kaldım.
Bana Urum, Bulgar derler
Türklüğümü de hep çekerler (*)
Vatanım da vardır
Soyum kanım Türk'tür
Ama bilmezler.

"Gagauz" sözünün menşei

Gagauz kelimesinin etimolojisini izah etmek için şimdiye kadar, pek çok tezler ileri sürülmüştür. Sırf ilmî bir mahiyet arz eden tetkiklerde olsun, hususî bir maksat gözettiği derhal fark edilen iddia ve lejandlarda olsun, bu kelimenin "Gaga" ve "uz" diye iki ayrı sözden mürekkep oldu-

(*) Gizlerler

ğu ve son "uz" hecesinin de bugünkü dilimizde oğuz ve öz (*) gibi iki ayrı şekli görülen kelimeyle aym bulunduğu itiraz götürmez bir hakikat olarak kabul edilmektedir.

Meşhur Rus tarihçisi Radlofa göre Uz - Oğuz kabilelerinden birinin adı Gaga, Gagu veya Gogu idi ve Gagauz adı bu kabileden türeyen Türk soyuna verildi. Profesör Manof'a göre Gagauz adının kökü Oğuz Han'a kadar dayanmaktadır. Oğuz Han'm ölümünden soma Türk ülkesini aralarında pay etmiş olan 24 oğlundan her biri bir ayrı devlet kurmuş ve bunların hükmettiği Türk kollan ayn adlar almışlardır: Uzbek, Uzsart, Sur-uz, Kum-uz gibi. İşte Profesör Manof'a göre, Gagauz sözü bu 24 koldan birinin taşıdığı addı.

Radlof ve Manof iddialarım yan yana gözden geçırırkendikkatimize çarpan bir nokta vardır: Her ikisi de bu sözün Gaga ve Oğuz'dan mürekkep olduğunu söylüyorlar. Ayrıca Radlof, Gaga kelimesinin Gagu ve Gogu şekillerindeki telâffuzlanna da işaret ediyor.

Gogu-uz kelimesi pekâlâ Gog-Uuz şeklinde de ayrılabilir. Bazı Türk lehçelerinde Gök kelimesinin Gog şeklinde telâffuz edildiğini düşününce Gagauz kelimesinin Gök-Oğuz aslından geldiğini iddia edebiliriz. Oğuzbek' in telâffuzunu Özbek şekline sokmuş olan zaman, Gök-Oğuz sözünü de Gagauz'a çevirmiş olabilir.

(*) Bugünkü dilimizde pek çok kullandığımız öz kelimesinin oğuz aslından çıkmış olduğunda şüphe yoktur. Önceleri ismi Oğuz - bek, Uz - bek şeklinde telâffuz edilen Türk topluluğunun bugün Özbek adı altında tanınması da buna açık bir delildir.

Diğer tezleri de gözden geçirelim:

Türkolog Moskof "Gag" kelimesinin Oğuz kabilesinin alâmeti olduğunu söylüyor. Yunan tarihçisi Demetriyadis, Gagauz'un Oğuzların torunları demek olduğu kanaatindedir. Nikolau, Gagauz kelimesini Omiros'un kullandığı bir kelimeyle münasebetli bularak, onların, daha Omiros zamanlarında bu topraklarda oturduklarını ileri sürüyor.

Bulgar arkeologu Balaçef, Gagauz kelimesinin, Varna'da Bizans devrinde bir Oğuz devleti kurmuş olan İzzeddin Keykavus'un admdan tahrif edilmiş (bozulmuş) olduğu fikrindedir. Fakat buna karşılık B. Manof, Gagauzlarm "K" harfli kelimeleri, bazı Türk lehçelerinde olduğu gibi "G" şeklinde telâffuz etmediklerini söyleyerek bu iddiayı doğru bulmuyor, bundan başka da, İzzeddin Keykavus'la beraber Varna'ya gelmiş olan Selçuk Müslümanlarma Gagauz adının, orada oturan ve bu ismi önceden taşıyan Hrıstiyan halk tarafından verilmiş olduğunu ilâve ediyor.

Bir kelime benzerliğine dayanan bu iddianın asılsızlığını anlamak için Sultan İzzeddin'den çok evvel de Bizans ordularında hizmet eden Türk kıtalarına Uz adının verildiğini ve birçok yerde Gagauzlarm kendilerine sadece Uz veya Uuz dediklerini göz önüne getirmemiz kâfidir.

İlmî şekilde ileri sümlmüş bu iddialardan başka saf halkı kandırmak için hususî bir kasıtla çıkarılıp halk arasına yayılmış bir lejanddan da bahsetmeliyiz.

Mihal Çaktr'm "Besarabyalı Gagauzlarm Tarihi" adlı kitabında zikrettiği bu Rum efsanesine göre Gagauz kelimesinin aslı şudur:

Türkler, Anadolu ve Rumeli'de kendi hükümleri altındaki Yunanlıları Rumca yerine Türkçe konuşturmak için çok zorlamışlar. Emre itaat etmeyenlerin dillerini kesmişler. Türk jandarmaları bu halka "Gagan uz olsun" "Gaga uz ol" derlermiş. Burada Gaga kuş ağzı manasına gelen kelime ve uz da Oğuz veya temiz manasınadır. Yani bu garip masala göre basit bir tarzda "Türkçe konuş" demek dururken Hıristiyan Yunanlılara cebredenler "Gagan uz olsun", "Gaga uz ol, gibi mantığa sığmaz bir imaj yapma yoluna sapmışlar, soma da bu halk, her gün bu sözleri işite işite bıkıp en sonunda kendisine Gagauz demeye başlamış (!).

Sırf Türklükleri güneş gibi ortada olan halkı kandırarak Yunanlılaştırmak için Bizans papazları tarafından icat edildiğinde şüphe olmayan bu masal, her ne kadar münakaşaya bile değmezse de, gene üzerinde duralım.

Bir defa, Boşnak ve Pomak gibi Müslüman kütlelerin Sırpça ve Bulgarca konuşmalarına bile hiçbir zaman ses çıkarmamış olan Osmanlı hükümetinin, milliyet fikrinin hiç hâkim olmadığı, Türklüğün bile bilinmediği bir devirde, dinlerine dokunmadığı bir halk kütlesini Türkçe konuşmaya mecbur etmesi akla sığar şeylerden değildir.

Müsamahasının genişliğiyle tanınmış Osmanlı İmparatorluğu'nda, din değiştirmek için yapılmış cebirlerden bahsedilmesine yer yokken, Hristiyan halkın yalnız dilini değiştirtmek isteyen böyle bir taşkın milliyet cereyanına inanmak çocukluk olur. Soma, cebirle dil değişmeyeceğine bir delil de Gagauzların hâlâ Bulgaristan'da Türkçe konuşmakta devam etmeleridir. Bulgarlar, ancak mektep va-

sıtasıyla, cebrin muvaffak olamadığı sahada başarılar elde etmişlerdir. Fakat Hnstiyan Türklere Türkçe okutmak için açılmış bir mektebi bütün tarihimiz boyunca biz hatırlamıyoruz.

Rum kaynaklarından çıkmış olan bu lejand aynen Bulgarların da arasına yayılmıştır. Şu farkla ki bu efsaneye göre Gagauzlar Rum değil Bulgar dilini konuşurlarken cebir yüzünden dillerini kaybetmişlerdir.

Verdiğimiz bütün bu izahların hulâsası şu noktada toplanmaktadır: Gagauz kelimesi, Oğuz adından çıkmış bir sözdür. Gagamın Gök kelimesinden geldiği kuvvetli bir ihtimal olduğu için biz onlara Gök-Oğuz diyebiliriz.

Tarihî deliller

Ne yazık ki tarih bize Gagauz adında bir halk kitlesinden bahsetmiyor. Bugün Yunanistan, Bulgaristan, Romanya da (Hatta At. Manof'un iddiasına göre küçük bir miktarı Macaristan'da) yaşayan Gagauzlar hakkındaki bütün tarihî malûmatımız, bu hususta etütler yapmış ve bu mevzu ile alâkadar olmuş şöhretli tarihçi ve etnografların eserlerine istinat ediyor.

Fakat en kıymetli ilim adamlarının, en kuvvetli delillere dayanarak ortaya koydukları tezler, Gagauzlann Türk soyundan olduklarını ve en eski zamanlardan beri ana dilleri olarak Türkçe konuştuklarını münakaşa edilemez bir hakikat halinde ortaya koymuştur.

Aşağıya smalayacağımız, hepsi ırkımıza yabancı ve

Hristiyan olan, bu itibarla da bizden yana tarafgirlik ettiklerini iddiaya mahal bulunmayan otoritelerin şahadetleri hakikati kâfi derecede aydınlatmış olacaktır:

1- Rus tarihçi ve etnografı Moskof uzun zaman Gagauzlarm arasında dolaştıktan, onların dilini öğrenerek âdetlerini tetkik ettikten sonra "Bender Sancağında Gagauzlar" adlı kitabında Gagauzlarm Türkleşmiş olduğu hakkındaki faraziyenin hiçbir kıymeti olmadığını ispat ediyor ve geriye iki şık kaldığım söylüyor: Gagauzlarm Romanlardan veya Türk Oğuzlardan geldiği. Moskof: Gagauzlarm Romanlardan değil, Türk Oğuzların soyundan olduğunu söyleyerek bunların Türklerin kaynağı olan Orta Asya'da Orhun taraflarından geldiklerini ve Rusya'da omrdukları müddetçe kendilerine Türk ve "Karakalpaklar" adının verilmiş olduğunu açıkça gösteriyor.

2- Meşhur Çek tarihçisi Jirecek, Gagauzlarm soy adları ile dillerini Türk Koman diliyle karşılaştırdıktan sonra birçok benzeyişler bulduğu için onların Koman Türklerinin soyundan olduklarını ileri sürüyor ve Rum, Bulgar veya Romen oldukları hakkındaki iddiaları kat'î delillere istinat ederek tamamıyla reddediyor.

3- Rus tarihçi ve profesörü Golubovski'ye göre, Oğuz Türkleri, Ural nehrini geçerek Volga ve Don nehirleri arasındaki sahaya yerleştikten soma, Ruslarla ilk temaslarını 985 senesinde yapmışlardır. Rusların müttefiki olarak Bulgarlarla çarpışmış olan Oğuz Türkleri sakin, iyi huylu, barışçı insanlardı. Golubovski, bunları, çok zorbalık ve soygunculuk yapmış olan Peçenek ve Tatarlarla karşılaştırma-

mak lâzım geldiğini, çok daha medenî olan Oğuzların onlara hiç benzemediklerini söylüyor. Bu müellife göre, Oğuzların Rusya içlerinden daha doğuya göçmelerine sebep Romanların bunların üzerine yaptıkları saldırılar olmuştur. Koman orduları önünde bozulan Oğuzlar onların şerrinden kurtulmak için 1084 senesinde Tuna'yı geçerek Bizans topraklarında yerleşmişlerdir. Oğuzlardan bir kısmı Rusya'da kalarak Hristiyan olmuşlar, fakat 1224'te ikinci bir Tatar saldırısı karşısında bunlar da Tuna'yı geçerek Dobruca'da, daha önce göçmüş olan kardeşlerinin yanma sığınmışlar ve bu suretle Hrıstiyanlığı da oraya götürmüşlerdir.

4- Sofya Üniversitesi profesörlerinden Mladenov, Gagauzlar hakkındaki etüdünde, hulâsa olarak diyor ki: Gagauzlar dil bakımından Asparuh Bulgarları kadar Romanların ve Oğuzların neslinden sayılabilirler ve bunların asıl Gagauzlar, Bulgar Gagauzları gibi isimlerle ayrılması belki de bunların ayrı menşelerden gelmesine istinat etmektedir. Yani belki Bulgar Gagauzları eski Asparuh Bulgarlarmdan geldikleri için Bulgar telakki ediliyorlar, halbuki asıl Gagauzlar Bulgarlara yakın olan Romanların soyundan olabilirler.

5- Varnalı müellif Jean Nicolau Varna'ya dair eserinde Gagauzlarm onuncu asra doğru Tuna'yı geçerek Doğu Avrupa'sına gelmiş ve Karadeniz'in batı kıyısında Varna'ya kadar Dobruca dolayında tebaa olarak değil, hükümran olarak yerleşmiş büyük Türk ırkından geniş bir kabile oldukları fikrini ileri sürmüştür.

6- Çek arkeologu Şporpil kardeşlere göre Deliorman'a

yerleşen Peçenekler ve diğer Türk kabileleri, sonraları Bulgaristan'ın muhtelif taraflarına dağılmışlar, fakat orada, şimdiye kadar, Gagauz adı altında toplu bir Probulger (*) kitlesi kalmıştır. Bugünkü Gacallar (Deliorman Müslümanlarından bir kısmına verilen ad) ve Gagauzlar Asparuh Bulgarlarının soyundandırlar. Şu farkla ki birinciler İslam dinini, diğerleri Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

7- Romen akademisi azalarından profesör I. Nistor "Besarabya'nm Tarihi adlı kitabında Gagauzlarm, ilk önce Dobruca'dayaşarken somadanBesarabya'ya geçmiş Peçenek-Koman-Türk soyundan oduklarmı ve Hristiyan dinini kabul etmelerine rağmen ana dillerini Osmanlı dilinden daha temiz muhafaza etmiş olduklarını yazıyor.

8- Odesa Üniversitesi profesörlerinden B. Grigorovief daha 1870'te yazdığı bir yazıda Gagauzlarm Koman Türklerinden olduklarını ve Bulgaristan'a 11-12'nci asnlarda geçerek Hristiyanlığı kabul ettiklerini söylemiştir.

9- Eski Bulgar bakanlarından ve azalarından Petko R. Slaveikov Gagauzlarm, Peçeneklerin ve Romanların soyundan geldiklerini söylüyor.

10- Romanyalı yazar St. Georkesku 193 l'de Gagauzlar hakkında yazdığı bir makalede birçok faraziyeyi gözden geçirdikten sonra bu halk kitlesinin Romanların ve Oğuzların soyundan ve saf Türk oldukları fikrine iştirak etmiştir.

11- Büyük Rus tarihçisi Radlof da Gagauzlarm Orta

(*) Probulgarların katışıksız Türk soyundan oldukları ve Türk diliyle konuştukları malumdur.

Asya Türklerinden olduklarını, Tatarların hücumlarına dayanamayarak Tuna'mn karşı yakasına geçtiklerini ve orada bulunan Peçenekleri bozguna uğratarak yerlerine yerleştiklerini söylüyor.

12- Carl Peez "Chrisliche Türken oder Türkische Christen" adlı eserinde Gagauzlarm Türk olduklarını tespit etmiştir.

13- Polonya akademisi azalarından Bulgaristan'daki Türkleri tetkik etmiş olan T. Kowalski "Şimali şarki (kuzeydoğu) Bulgaristan'da Türkler ve Türk Dili" adlı kitabında Gagauzlar ve Gacallar hakkında muhtelif nazariyeleri hulâsa ettikten soma kendi müşahedelerine istinaden şu neticeye varıyor:

"Tuna Türkçesinin hususi karakteri bura halkını, Balkanların Osmanlılar tarafından işgalinden soma Anadolu'dan gelmiş Türk kolonları addetmemize müsaade etmiyor. Bu faraziye, dinlerinden dolayı Gagauzlar hakkında ileri sürülmeyeceği gibi, Gagauzlarla dil karabetleri olan Deli Orman Türkleri için de müdafaa edilemez. Bu vaziyette biz, Gagauzlarla Deli Orman Türklerini ancak sıra ile üst üste yığılmış üç ayrı tabakanın mahsulü addedebiliriz. En eski tabaka şimalden (kuzeyden) gelmiş bir Türk halkının kırıntılarından teşekkül etmiş, ikinci tabaka Osmanlıların gelişinden önceki bir devirde şimalden (kuzeyden) inmiş kuvvetli bir grup tarafından meydana gelmiş, nihayet üçüncü tabaka da Osmanlı devrinde gelen Türk göçmenlerle Türkleşmiş unsurlarından hasıl olmuştur. Birincisiyle karışarak heyeti umumiyeye lisani karakterini vermiş olan

ikinci tabakadır. Gagauzlarla Deli Orman Türklerinin, dil karakterlerini Osmanlı işgalinden soma değiştirmiş şimali (kuzeyi) unsurlar oldukları düşüncesi hakikate uygun değildir, çünkü bu takdirde, dillerinde muhafaza edilmiş şimali (kuzeyi) izler bugün olduğundan çok daha kuvvetli olmak gerekirdi."

Bütün bu saydığımız çok kıymetli mütalâalara iki öz Gagauz aliminin düşünce ve kanaatlerini de ilave etmeliyiz.

14- Varnalı Profesör Atanas Manof'un Gagauzlar hakkındaki eserleri ilim dünyasınca tanınmış vesikalardandır. Kendisi de Gagauz olduğu için soyunu pek yakından ve iyi tetkik etmek fırsatını bulmuş ve bu mevzua dair yazılmış olan bütün eserleri okumuş olan Profesör Manof'un Gagauzlarm Oğuz Türklerinden olduğunu, bütün delilleriyle göstererek ve aleyhteki yanlış kanaatleri çürüterek, meydana koyan yazıları Bulgar tarih neşriyatı serisi arasında, Bulgar gazetelerinde ve hatta Sofya'da Fransızca çıkan La Bulgarie, Atina'da çıkan Le Messager D'Athènes gazetelerinde neşredilmiştir. Profesör Manof'un eserleri bugün bu mevzu üzerinde tetkikler yapmak isteyenler için en zengin bir mehazdır (kaynaktır).

15- Şimdi Kişinav'da (Besarabya) oturan ve bir Gagauz keşiş ve profesörü olan Mihal Çakır, İncil'i ve birçok dini kitapları Rus ve Romen harfleriyle Gagauz Türkçesine çevirmiş, uzun zaman ve emek sarfıyla topladığı materyallerle, bizim de bu yazılarımızda çok faydalandığımız "Besarabyalı Gagauzlarm Istoryası" adlı eserini 1931 tarihin-

de neşretmiştir. Gagauzların Türk olduklarım, Türk kalmaları gerektiğini yazı ve sözle bütün hayatınca yaymış olan bu Türk profesörünün adını burada saygı ile anmayı bir vazife bilirim. Kişinava kadar kendisini görmek için gittiğim profesör, bana Gagauzların edebiyatı, âdetleri ve oyunlarına dair hazırladığı diğer eserlerden bahsetti ve Atatürk hakkında bir kitap yazmak en büyük arzusu olduğunu söyledi.

85 yaşma rağmen hâlâ, doğru bildiği, inandığı ve bağlandığı dava yolunda çalışmaktan geri kalmayan bu ihtiyar Türk'ün kalbinde yanan ateş, yukarda saydığımız delillerin hepsine bedel ye hatta üstün bir ayrı büyük vesika değil midir?

Gagauz lehçesi

Gagauz Türkçesi, Türk dili araştırmalarına büyük bir hız ve önem verilmiş olan şu sıralarda, dikkatimizi bilhassa çekmesi lazım gelen hususiyetlerle doludur. Bu lehçe, Rumeli Türkçesine benzemekle beraber anadille irtibatı çok zaman önce kesilmiş olduğu için, ona nispetle bugünkü dilimizden biraz daha fazla ayrılmıştır. Buna rağmen, Gagauz lehçesi, bir İstanbul Türk'ü için, Anadolu'nun bazı taraflarında söylenen lehçelere nazaran çok daha kolaylıkla anlaşılır. Bunun sebebi de, Gagauz lehçesinde değişikliklerin kelimelerin telaffuz şekillerinden fazla cümle teşekküllerinde oluşudur. Gagauzcanın sentaksı bütün Türk lehçeleri içinde, garp dillerinin cümle teşekküllerine en yakın olan şekiller göstermektedir. Buna sebep olarak, Gaga-

uzların, çok uzun zaman yabancılar arasmda yaşamış ve yabancı dillerin tesiri altında kalmış olmaları gösterilebilir.

Bugünkü Gagauz lehçesine bir örnek olarak Mihal Çakır'm Romen harfleriyle basılmış olan "Gagauzlarm İstoryası" adlı kitabının başından bir parçayı, aynen, aşağıya alıyorum:

"Nice Besarabya'da, yöle da Dobroca'da var çok küy, çok erleşme, nerede yaşıirler sade Gagauzlar. Gagauzlar her yerde tamirler hristiyan dinini, zere onlar Ortodoks olup, eydinli, religiyalıklı, deyanetli insanlardır. Gagauzlar lafedirler pak Türkçe, yöle nice lafederlemıiş eski zamanlarda cümle insanlar, Türk soyundan. Gagauzlarm dili, lafa taa aslı Türkçe'dir, taa paktır Osmanlı Türklerin dilinden, zerre Osmanlılar çok laf, çok söz almışlar farsizlerden hem arablardan.

"Şindiedek dünya istoryası göstermiir, ne türlü insanlardır Gagauzlar, ne senseledir, kimdir Gagauzlarm senselebaşı (ataları), nereden onlar gelmişler Besarabya'ya, hem Dobroca'ya, nerede yaşamışlar, baştan başa. Gagauzlarda yok ne literatura, ne yazılı kihatlar. Şindiedek Gagauzlar yazmamışlar Gagauzlarm istoryasım."

Bu örnek parçadan görüldüğü veçhile fiiller bugünkü Türkçemizde olduğu gibi sona getirilmemekte, menlilerden önce yer almaktadır. Yukarıdaki satırları Fransızca olarak düşünün, cümle teşekküllerini hiç bozmadan, satır satır bu dile geçirilebileceğini görürsünüz. Bugünkü dilimizde mevcut olan mesela: "Yaşadıkları, olduğunu, olan geldiğinden" gibi cümleye yumuşaklık ve ifadeye kolaylık ve-

ren ve Türkçenin bir hususiyeti olan şekiller Gagauz lehçesinde bilinmiyor. Bunun yerine:

Yaşadıkları =nerede yaşıyorlar. Gagauzlarmne türlü insanlar olduğunu= ne türlü insanlardır Gagauzlar. Yalnız gelmiş olan =hani gelmiş yalnız. Bakmalıyız= lazım bakalım.

Alayım, almalıyım, alabilirim gibi iktidari ve iltizamı sıygalar Gagauzlarca tamamen meçhuldür. Bunların yerine onlar "lazım almaya, olur almaya" gibi ifade kuvveti daha zayıf şekiller kullanmak mecburiyetindedirler. Türkçenin bu sıygalarının nispeten yeni olduğunu, çok önce ana dille irtibatını kaybetmiş olan Gagauzlann lehçesinde bu sıygalara rastlamayışımızdan ileri sürebiliriz. Gagauz lehçesindeki bütün sıygaların sayısı beş altıyı geçmez.

Profesör T. Kowalski, Gagauz lehçesi hakkında şu hükmü veriyor: "Osmanlı dili gibi Gagauz dili tabiri de hiçbir haklı sebebe istinat etmiyor. Çünkü ikincisi birincinin bir lehçesinden başka bir şey değildir."

Besarabya'da oturan Gagauzlann lehçesi Bulgaristan'da ve Dobruca'da kalmış olanlannkine bakarak Osmanlıcadan daha fazla uzaklaşmış ve berikilerde edebi lisanın tesiri daha büyük olmuştur.

Besarabya Gagauz lehçesinin anadile nazaran karakteristik ayrılıklanm Moskof şöyle tespit ediyor:

1- Ey hecesinin i veya ii'ye çevrilmesi: Seyret= siret, değişirim = dişiirim.

2- Iğ hecesinin kaybolması: Balığa= balaa, sacağı= sacaa.

3- e, ö, ü, sadalı harflerinden önce bir y ilavesi: Ekmek= yekmek, üzüm= yüzüm.

Buna karşılık aynı sadalı harflerden önce mevcut "y" sadasızınm kayboluşu: Yemek= imek, yüzü= üzü.

4-" c" harfinin tesiri altında o ve u harflerinin ü ve ö 'ye çevrilmesi: Çocuk= çöcük cuma = cüma, (Bu hal daha başka Türk lehçelerinde de görülür).

5- Arapça kelimelerin sonunda ki " t " harfinin de tıpkı Türkçelerdeki kaidede olduğu gibi "d"ye çevrilerek kuvvetlendirilmesi: Kuweti= kuvedi, vakti= vakdı.

6- Aksan toniğin ilk hecelere yüklenmesi ve bunların uzatılarak telaffuzu.

7- ğ ve y harflerinin (v)'ye çevrilmesi: Boğa= buva, yuğurmak= yuvurmak, köy= köv.

8- Son eklerde, ondan önceki hece nasıl olursa olsun daima kaim şeklin kullanılması: giderkan (giderkana şekline de rastlanır), içindan.

9- Buraya ve oraya yerine burayı ve orayı.

10- b ve d ninbazen p ve t'ye çevrilmesi: binmek= pinmek, dolu? tolu.

11- Hal siygasmm tasrifinde "yor" uni er ve ir gibi muhtelif birbirine yakın şekillere girişi: Gidiyor= gidiir, gidier, gideer. Bakıyorum= bakiirim, bakierim.

12- Dahi manasına "da" edatının (ve) yerine kullanışı: çıkıyor ve diyor= çıkair da deer.

Mihal Çaktf'm kitabında bugünkü dilimizde mevcut olmayan bazı çok güzel öz Türkçe kelimelere rastlıyoruz. İşte birkaç tanesi:

Yensemek= mağlup etmek.
Üstalmak= Galip gelmek.
Başlantı= menşe, mebde.
Dolay= civar.
Yerleşme= koloni.
Onuştan= o yüzden
Bağlantı= muahede
Uzlaşmak= itilaf
Uzluklu barışmaklı= sulhperver
Bitki= nihai
Ayırma= müntehap
İnandırmak kâğıdı= bonservis
Öğredici= muallim

Buna karşılık dillerinde bulamadıkları kelimeleri -ki bunlar daha fazla kültürel sözlerdir- beraber yaşadıkları ulusların dillerinden almışlardır: İstorya= tarih, tiparlamak= tabetmek, apostol= aziz; vs; keza bütün resmi sözlerin de Türkçe olmadığını, vali, devlet, mahkeme mektep, vergi gibi Türkçe kelimeleri bilmediklerini söylemeye hacet yoktur.

İslam dininin son derece fertleştirici, şahsiyeti kaybettirici tesiri altmda Müslüman Türkler eski zamanlarda sahip oldukları soyadlarını büsbütün kaybederek Ahmet, Mehmet gibi anonim adlarla kaldıkları halde Gagauz Türklerinden her birinin sülalesini belli eden öz Türkçe bir soyadı vardır. Gagauz adlarından bazılarını buraya kaydediyorum:

Karabacak, Kula, Kâhyaoğîu, Kürkçü, Kapsız, Kolcu, Bayraktar, Fazla, Kurdoğlu, Kaygı, Öksüz, Karakulak, Kusursuz, Kozmah, Çatallı, Koyuncu, Balcı, Süpürgeci, Topuzlu, Karabakan, Kısa, Uzun, Kaim, Paşah, Yularcı, Kıvrak, Zavrak, Bölek, Kısır, Keser, Gevşek, Tuzekmek, Gözen, Kasım, Efendi, Gılgır, Balaban, Budak, Bıyıklı, Beyoğlu, Perçekli, Kılçıklı, Köse, Kese, Keleş, Kendigelen, Kaynak.

Hepsine toptan cevap

Romanya'da oturan Gagauz Türklerinin anayurda getirilecekleri haberi, o zamana kadar böyle bir ihtimali hatırlarından bile geçirmedikleri için doğruyu söylemekten hiç çekinmemiş olan bazı dost muhitleri ürküttü. Birtakım insanların buna karşı tedbir almak lüzumunu, fakat pek geç, hissederek hakikati tahrif etmeye kalkışmaları pek tabiiydi.

Atina'da Fransızca olarak çıkan ve yarı resmi olmasına rağmen azar azar, gizli kapaklı fakat sistematik surette Türklüğün onurunu kıracak ve dostluğa hiç yaraşmayacak şekildeki yazıları gözümüzden kaçmayan Le Messager D'Athènes gazetesinin beş altı ay önce bu mevzu üzerinde Lissof imzasıyla neşrettiği bir yazı, bu hareketin ilk reaksiyonu oldu.

Baştan aşağı mugalatadan ibaret olan bu yazı şöyle başlıyor; "Türkiye, Greklerin kökü kazındıktan soma bo-

salan Trakya'yı doldurmak için bir Türk lehçesi ile konuşan Romanya Müslümanlarmı kendi topraklarına getirtmek istiyor. Bu arada yine Türkçe konuşan ve Gagauz diye anılan Hristiyanlarm da Trakya'ya geçmeye teşvik edildiklerinden bahsediliyor ve bunların Türk ırkından olduğu ileri sürülüyor."

Le Messager D'Athènes gazetesi unutuyor mu ki, Trakya'dan kökü kazınılmış olduğunu söylediği Grekieri - ki halis Türktüler- Yunan hükümeti Lozan muahedesinden sonra Türk olduklarım ileri sürerek kabul etmek istememiş ve ancak bir Fransız generalinin tavassutu üzerine buna razı olmuştu. Şu halde daha o zaman, Yunan hükümeti, Gagauzlarm Türk olduklarım itiraf etmiş bulunuyordu.

Le Messager D'Athénes'in bu yazısmda deniliyor ki, "Bütün bu ırk ve dil iddiaları hiçbir ciddi esasa dayanmamaktadır." Daha önce bu husustaki kanaatlerini sıralamış olduğumuz en otoriteli ilim adamlarının şahadetleri eğer Yunanlı dostamuz tarafından ciddi bir delil sayılmazsa biz, onun gösterdiği ve Gagauz olduğunu iddia etiği ölmüş bir papazm "evrakı metruke "sine nasıl inanabiliriz? Eğer bu hususta Gagauzlarm kendi kanaatlerine müracaat etmek isteniyorsa, bir değil, beş değil, içlerinde papazları, ilim adamları, mühendisleri, artistleri de olan 300 bin Gagauz'un şahadetini vesika olarak gösterebiliriz.

Hayır, hiçbir ciddi esasa dayanmayan bizim iddiamız değil, Le Messager D'Athènes yazarının yukarıda bahsettiğimiz masadan ciddi bir delil diye tekrarlayan mugalatasıdır.

B. Lissof bakın ne diyor:

"Tarih bize gösteriyor ki Türkler bir Grek memleketini zaptettikleri zaman daima Türkçe konuşulmasını emretmişler ve halkı, Türkçe konuşmayanların dillerini keseceklerini söyleyerek tehdit etmişlerdir".

Tarihe isnat edilen bu alan, sadece Hristiyan Türkleri Grekleştirmek gayretini güden Yunan papazlarına râcidir ve Hristiyan halkın arasına bu papazlar tarafından yayılmıştır. Ortaya bir iddia atanlar misal göstermelidirler, Türkler ne zaman, nerede, hangi halkı Türkçe konuşmaya mecbur etmişlerdir ve neden bunu meselâ Hilâfet merkezi olan İstanbul'da veya Yunanlıların en kesif bir halde bulundukları Hellad ülkesinde tatbik etmemişler de yalnız Hristiyan Gagauzlarla Anadolu Hristiyan Türkleri üzerinde tatbik etmişlerdir? Soma, bizim iddiamız yalnız dile de inhisar etmiyor, antropolojik, etnolojik, ve fizyonomik bütün deliller, Gagauzlarm Türklüklerini, münakaşa götürmez bir hakikat halinde gözlerimizin önüne seriyor. Asırlarca Türkiye'de oturdukları halde Türkçeyi hâlâ en bozuk bir şiveyle konuşan Greklerle, Yunanistan'da bugün, yeni öğrenmeye başladıkları Rumcayı, ebediyen bozuk bir Türk şivesiyle konuşmaya mahkûm insanların aynı soydan olduklarını iddia etmek hiçbir zaman ilmi bir esasa dayanmayacaktır.

Bugün Bulgaristan'da ve Romanya'da yaşayan Gagauzlarm kendilerini ne kadar Türk hissettiklerini göstermek için onların arasında derlenmiş şu türkülere bakınız:

Karadeniz akmam dedi
Türk Tuna 'yı yermem dedi.
Karadeniz bulanır
Türk Tuna 'yı geçer
Çıktım baktım kim gelir
Osan Paşa bize gelir
Yaşasın Osman Paşa
Düşmanları dağıtsın dağa taşa
Kılıncını vurdu taşa
Taş çatladı baştan başa

işte Çanakkale destanının bizden pek uzakta yaşayan kardeşlerimiz arasında uyandırdığı akisler:

Çanakkale içinde vurdular beni
Ah gençliğim yazık ince belime
Ölmeden mezara koydular beni
Ah gençliğim yazık ince belime

Etme Bulgarim etme pişman olursun,
Ah gençliğim yazık güzel belime.

Görüyor musunuz, Gagauz, müşterek Türk kütlesine karşı vurulmuş darbeyi kalbinde hissediyor, fakat hemen yanında gördüğü düşman İngiliz değil Bulgar olduğu için Çanakkale türküsünde düşmanı Bulgar olarak gösteriyor.

İşte Bulgaristan da yaşayan Gagauzlar arasında derlenmiş, çok eski bir türküye ait parça:

Bulgar bizden bugün asker alacak
Alacak ta Şipka Balkanına yollayacak
Ardımızdan çok analar ağlayacak.
Çorbacılar askersiniz dediler,
Varnamızı Bulgarlara verdiler.
Varnalılar askerliği yapamaz,
Bulgarlara hiç te teslim olamaz.

Ve sonra 1828'de Ruslar tarafından kuşatıldığı zamana ait bir türkü hâlâ orada yaşayan Gagauzlar arasında - gerçi gizliden gizliye, gerçi çok yavaş sesle - söylenmekte devam etmiştir:

Varnanın etrafı deniz
Varnayı sardı domuz
Verin tabyalara omuz
Biz Varnalıyız ağalar
İmdat Varnaya.

Kâfir Moskof gülle saçar
Topumuzdan korkar kaçar
Varna bize derdin açar
Biz Varnalıyız....

Varnanın etrafı çadır
İçinde Osmanlı yatır,
Kâfir Moskof bilmez hatır
Biz Varnalıyız....

Gemi gemiye çatıldı
İçinden üç top atıldı
Kâğıt geldi Varna satıldı
Biz Varnalıyız....

Sonra yine Gagaıız ağzından dinlenmiş şu mâniye bakınız.

Arpa ektim biçerim,
Yolum diye geçerim.
Ben Bulgari sevemem
Cezam neyse çekerim.

Fakat daha fazla delil sıralamaya lüzum yok. Gagauzlarm Rum olduğunu iddia eden yazara, kendi aralarında da güneşi balçıkla sıvamaya kalkışmayacak kadar ilme saygısı olan hakikî ilim adamlarının mevcut olduğunu hatırlatalım. Atinada kendisine bu münasebetsiz yazıdan şikâyet ettiğim o zamanki Yunan Basın Genel Direktörü Bay Moskopulos, bu yazmm hiçbir ilmi kıymeti olmadığım tasdik ettikten sonra, kendisinin de, Gagauzlarm Türk olduklarını bir yazısında açıkça göstermiş olduğunu ve bu mevzu üzerinde tekrar yazacağını söyledi.

B. Moskopulos, aradan altı ay geçtikten soma ve tuhaf bir tesadüfle benim bir yazıma cevap olarak, bu vaadini yerine getirdi. 23 Sonkânun (Ocak) tarihli Fransızca "Ankara" gazetesinde neşredilen ve Gagauzlarm Türklükleri hakkında muhtelif yabancı ilim adamlarının düşüncelerini hu-

lâsa eden bir makalemde, "Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'da yaşayan Gagauzlar" diye söze başlamış olduğum için, hayretle kalemini eline alan B. Moskopulos, 16 Şubat tarihli Le Messager D'Athènes'te "Yunanistan'da Gagauzlar mı?" başlığı altında, Gagauzlarm Türk olduklarından şüphe etmenin caiz olmayacağını söyledikten sonra ancak Bulgaristan ve Romanya'da yaşayan Gagauzları Yunanistan'da'nerede bulduğumuzu soruyor ve bizden delil istiyor. Eğer sayın muhatabım, yalnız bu makalemi değil de, bu mesele etrafında yaptığım bütün neşriyatı okumuş olsa idi, bu sualin cevabını fazlasıyla almış bulunurdu. Rendisine yalnız bir tabir farkı mevzuubahis olabileceğini söyleyelim. "Yunanistan'da Gagauz yoktur" diyor. Peki, kabul edelim. Fakat Anadolu'dan sırf dinleri Hristiyan olduğu için gönderdiğimiz Türkler de mi yoktur? Gidenlerin hepsi Türktü, demiyorum. Esasen bunların ne miktarının ve hangilerinin Türk kanı taşıdıklarım, çok eski devirlerde Anadolu'ya geçmiş olan Türklerden büyük bir kısmının Hristiyan olarak Bizans hizmetine girmiş olduğunu makalesinde tekrarlayan Bay Moskopulos benden iyi takdir eder.

Göç meselesi

Yerinde yaptığım müşahedeler, bana Gagauzlarm, Türkiye'ye göçmek isteyip istemeyecekleri hakkında en küçük bir şüpheye bile mahal olmadığı kanaatini verdi.

Öte yandan bu Hristiyan Türklerin memleketimizde Müslüman halk tarafından yadırganacakları ve hatta ihti-

mal ki fena muamele görecekleri hususunda her türlü endişenin yersiz olduğunu iddia edebilirim. Herhangi milletten olursa olsunlar, Hristiyanlar, Türk halkı arasında din taassubunun hüküm sürdüğü devirlerde bile daima müsamahalı ve dostça muamele görmüşlerdir. Bu müsamaha ve dostluk, Anadolu'da ve Trakya'da İstiklal Harbi'ne kadar yaşamış olan Hristiyan Türklere karşı ise tamamen kardeşçe bir hal almıştır. O kadar ki birçok kasaba ve köylerde değil yalnız Müslüman ve Hristiyan halk, fakat hocalarla papazlar arasında bile çok samimi bir yakınlık hüküm sürmüş ve hatta iki tarafm din adamları, o eski taassup devirlerinde, birbirlerinin mabetlerine misafir gitmekte bile mahzur görmemişlerdir.

Dil birliğinin yarattığı bağ o kadar kuvvetlidir ki, bunu, değil laik bir devletin idaresi altında ve dinin bütün sosyal hızım kaybettiği bir devirde, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun din ayrılıklarını kendi aleyhine olarak körükleyici sistemsizliği devrinde bile, Hristiyan ve Müslüman Türkler en sağlam ve pürüzsüz bir dostluk içinde yaşamışlardır.

Din birliğini temin etmiş olan Anadolu'nun içinde yeniden kiliselerin yükseldiğini görmek bizim için asla bir tehlike teşkil edemez. Böyle bir ihtimal ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun akla sığmaz kayıtsızlığı devirlerinde hatıra gelebilirdi. Memleketimizde yerleşecek Türk Gagauzlar, ancak Türk'ten olan bir dini reise bağlanacaklar ve hiçbir suretle İstanbul Patrikhanesi'nin nüfuz dairesine girmeyeceklerdir.

Esasen İstanbul Patrikhanesi bütün Ortodoksların ru-

hani âmiri olmak hüviyetini çoktan kaybetmiştir. Gerek Bulgarlar, gerek Sırplar ve gerekse Romenler, Rum Patrikhanesinle alakalarını, hatta mücadele ederek, hatta bu uğurda kan dökerek, bundan çok zaman önce kesmişlerdir. Halkı yalnız Ortodokstan mürekkep olan memleketler üzerinde bile otoritesini muhafaza edememiş olan Rum Patrikhanesi'nin bütünlüğümüz içinde pek küçük bir zümre teşkil edecek Türk Hristiyanlarma nüfuzunu yürütemeyeceği o kadar meydandadır ki, çok emin bir kaynaktan aldığım malumata dayanarak söylüyorum, patrikhane, Gagauzlarm Türkiye'ye gelmesine taraftar olmadığını, bazı muhitlerde yaptığı teşebbüslerle göstermiştir.

İstanbul Patrikhanesi'ni, papalık makamına ve Ortodoksluğu Katoliklik birliğine benzetmek pek büyük bir hata olur. Gerçi Rum Patrikhanesi, eski devirlerde, sarayın hatası yüzünden milliyet hissi henüz uyanmamış olan cahil Balkan Hristiyanları üzerinde nüfuzunu bir müddet devam ettnebilmişti. Fakat bu devre artık büsbütün kapanmış, Rum Patrikhanesi, diğer Ortodoks milletlerin patrikleri gibi, ancak Yunan milletinin ruhani başkanı olmuştur.

Bugün bulundukları yerde Rum Patrikhanesi'nin tesirinden tamamen uzak bulunan Gagauz Türklerinin, yarın Türkiye'ye gelince ve hususiyle millî hislerinin taptaze kaynadığı bir devirde onun tesiri altına girebileceği hatıra bile gelemez.

Daha önce de söylediğim gibi, Gagauzlarm dindarlığı, tıpkı Anadolu Müslümanlarının din duygulan gibidir. Her iki kitlenin de mistik inanışları ancak satıhta ve bir tak-

litçilikten ibaret kalmış, halk tabakalarının ruhuna ve şuuraltına geçememiştir. Rus idaresinin koyu Hristiyan taasubunu aralarında yaymak için bütün uğraşmalarına rağmen dini hiçbir zaman hayati bir ihtiyaç halinde hissetmemiş olan Gagauzlar, her türlü taassup propagandasına sımsıkı kapalı laik Türkiye'de bugünkü Müslüman elemanlar gibi, devleti en kutsal bir varlık tanıyan ve ona tapan laik vatandaşlar haline geleceklerdir.

Din birliğine kıymet vermek, bize Osmanlı İmparatorluğu'nun dinci siyasasından miras kalmış son bir kötü itiyattan başka bir şey olamaz. Tarih bize gösteriyor ki din birliğine ehemmiyet vermiş ve siyasetlerini bu esasa istinat ettirerek milliyetçiliği ihmal etmiş devletler er geç dağılmaya ve inkıraza mahkûm olmuşlardır. Misal mi istiyorsunuz? İşte Bizans ve işte topraklarıyla beraber onun siyasi mirasına da konan Osmanlı İmparatorluğu'nun akıbetleri.

Büyük Müslüman kütlesi içinde pek küçük bir miktar teşkil edecek olan Gagauz Türkleıinin her türlü aksi ihtimaller ve imkânsızlıklar mümkün sayılsa bile, memlekete muzır hareketlerde bulunabilmelerine maddeten imkân yoktur.

Gagauzlar, bugün bulundukları yerlerde imrenilecek ve takdirle anılacak medeni eserler vücuda getirmişlerdir. Bu çalışkan, enerjik, kafalan aydınlık, kültüre ve iyi yaşamaya kıymet veren unsurların anayurda gelmesi, yalnız memleket nüfusunu arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda nispeten geri olan Anadolu köylüleri için bir örnek teşkil edecek ve aralatma karıştıkları Müslüman köylülerin seviyelerinin yükselmesine hizmet edeceklerdir.

Bağından şarabını kendi çeken, halısını ve giyecek eşyasını evinde kendi eliyle ve çok zevkli bir şekilde kendisi yapan Gagauzlar, bizim aradığımız ve beklediğimiz ideal köylülerdir. Onların memleketin yükselmesinde ve büyük Türkiye idealinde oynayacakları rol, göçmelerinden çok zaman geçmeden gözlerimizin önüne serilecek ve ekonomimizdeki hayırlı tesirleri derhal kendini gösterecektir.

Gagauzlann memleketin hangi tarafına yerleştirileceği meselesi üzerinde şimdiden bir fikir ileri sürmek yersizdir. Fakat bunların bulundukları yerlerin iklim ve toprak şartlarına en yakın olan memleket parçalanna getirilmeleri bu elemanlardan en kısa zamanda en çok randıman almak bakımmdan çok gereklidir. Gagauzlann memleketin birçok kısımlarına küçük gruplar halinde dağıtılmasına taraftarlık edemeyeceğim... Bu şekil, hem onların çok defa kendilerine tamamen uygunsuz iklim ve topraklara düşmelerine ve hem de yabancılıklarını daha fazla hissederek umutsuzluğa düşmelerine sebep olabilir. Hem bunun, onlardan beklediğimiz müspet neticelerin azalmasından başka bir faydası da yoktur.

Göç siyasetimizi şimdiden sıkı bir disipline ve programa bağlamak zorunda bulunuyoruz. Bu programda Gagauzlara ayrı bir ehemmiyet verilmesi ve gelecekleri zamanla yerleştirilecekleri yerlerin şimdiden tayin edilmesi, onların arasında büyük bir hızla ilerleyen Türkçülük propagandasının bir kat daha hızlanmasına imkân vereceği için geri bırakılmamalıdır.

Romanya bakımından Gagauz meselesi

Şimdiye kadar ancak birkaç Romen âlimi tarafından tarihi tetkikler arasında ileri sürülmüş olan Gagauzların Türklükleri keyfiyeti, bir iki yıldan beri Türkçülük Gagauzlar arasında bir kütle hareketi halinde uyanalıdan beri resmi Romen makamları tarafından hoş görülmemek şöyle dursun hatta teşvik bile görmüştür.

Hakiki dostluğun yalnız devlet adamları arasında ve muahede kâğıtları üzerinde kalmakla değil, fakat milletten millete ve kalpten kalbe sevgiyle kabil olacağını takdir eden ve aynı zamanda gözü kapalı bir ırk düşmanlığından nispeten uzak olan Romen komşularımızın bu dürüst hareketini burada sevgi ve takdirle andıktan'sonra, Türk Gagauzların Türklüklerinden şuurlanmaları keyfiyetinin hiçbir veçhile Romen menfaatlerine aykırı olmadığına da işaret etmek istiyorum.

Romanya, büyük harpten soma çok genişleyen topraklarıyla sınırları içinde yüzde yirmi beşten fazla azınlık toplayan bir memleket oldu. Almanya, Macaristan, Rusya ve Bulgaristan'la sınırdaş olan Romanya için, bu soylardan azınlıkların, hususiyle çokluk teşkil ettikleri bazı sınır boylarında nasıl bir tehlike teşkil ettiği meydandadır. ,

Rendi dilleriyle okuyan, millî şuurlarına sahip olan ve aralarında millî propaganda hiç eksik olmayan bu komşu azınlıklarına karşılık Romanya için hiç tehlikesiz olan tek yabancı unsurlar Hristiyan ve Müslüman Türklerdir. Vazi-

yet böyle olduktan sonra, Türklerin gittiğini görmekte Romanya için hiçbir menfaat tasavvur olunamayacağı ileri sürülebilir.

Fakat bu görüş şu sebepten dolayı doğru değildir: Romanya, her memleket gibi içerde bir milli birlik siyaseti gütmeye, azınlık nüfusunu azaltmaya, sınır boylarına Romen halkı yerleştirerek buralarda aleyhine olan nispetleri lehine çevirmeye mecburdur. Azınlık nispetleri arasında ne kadar tehlikesiz de olsalar, Türk halkı yine bir rol oynamakta ve bu nispeti arttırmaktan geri kalmamaktadır. Romanya hükümeti, sayısı 150 bini geçen Müslüman Türklerin gitmesine razı olmak ve bu hususta Türk hükümetine elinden geldiği kadar kolaylık göstermekle doğrudan doğruya Romanya'nın kendi menfaatlerine hizmet etmiş olduğuna kanidir. Bu Türk halkın yerini hemen Romen unsurlar almakta olduğuna göre, yakın zamanda, Dobruca'da çokluk vaziyetinde olan Bulgarlar azınlık haline düşmekten geri kalmayacaklardır. Romanya'nın, gerek yabancı memleketlerden getireceği ve gerekse içeride kalabalık nispeti fazla olan yerlerden nakledeceği halis Romen halkı yerleştirmek için, Türk halkın topraklarından ve evlerinden son derece müsait şartlarla faydalanması, Türkleri anayurda getiren Türkiye kadar Romanya'nın da lehinedir.

Gagauzlara gelince, Romanya hükümeti bunların Türkiye'ye alınmaları hakkında henüz resmen fikrini bildirmiş olmamakla beraber, öyle sanıyoruz ki, aynı sebeplerden dolayı bu hususta da bize güçlük göstermeyecektir.

Gagauzlar, Rusya zamanında nüfus sicillerine Bulgar kaydı altında geçirilmiştir. Romanya hükümeti herhangi bir anlaşmazlık halinde ve bir barış masası başında bu halkın Romen olduğunu ispat edemeyeceğini pekâlâ bilir. Şu halde onların bulundukları topraklar üzerinde hiçbir hak iddia etmeyen ve hatta böyle bir hak iddia etmek şöyle dursun, onları kendi topraklarına almak isteyen bir memleketin azınlıkları olmasmdan ancak memnuniyet duyabilir. Gagauzlann yerine Romen halkını koymakla Romanya hem memleketteki umumi azınlık nispetini azaltmış ve hem de Besarabya ve Dobruca mıntıkalarında Romen halkının nispetini arttırmış olacaklardır. Buna karşılık, nispeten daha fena şartlar içinde, daha iptidai bir şekilde yaşayan Romen köylülerine zengin topraklar ve bayındır köyler de verebilecektir.

Gagauzlarm bu kadar uzun zaman Rus istilası altında kalmalarına rağmen ne dillerini, ne de soylarını kaybetmemiş olmaları, Romenlerin onları temsil için duyabilecekleri umutları kıracak bir keyfiyettir. Dobruca'daki Gagauzları Bulgarlaştırmak isteyen koyu bir Bulgar propagandasını yıllarca fark etmemiş olan Romen hükümeti, bazı doğru görüşlü yazarların tehlikeyi önceden sezerek yaptıkları ısrarlar üzerine, Türk Gagauzlarm Bulgar mekteplerine gönderilmelerini yasak etmiş ve bunları, Romen mekteplerine gitmeye mecbur tatmuştu.

Romen hükümetinin, Gagauzlarm Bulgarlığı iddiasına karşı gelen bu ilk hareketinden soma Gagauzlarm oturduğu yerlerde Türkçe kurslar açılmasına izin vermekle ve

hatta bu iş için kendi bütçesinden maaşlı Türk muallimleri tayin etmekle onların Türklüklerini resmen kabul etmiş bulunmaktadm Mesele apaçık ortadadır. Gagauzlarm Türklük davası için kazanılmaları-ve er geç bir gün Türkiye'ye göçmeleri her iki memleketin menfaatine uygun olduğu için bu hususta da elbirliğiyle çalışmak Romen-Türk dostluğunu bir kat daha kuvvetlendirecek bir unsur olacaktır.

Müslüman Türkler

Romanya topraklarında oturan Müslüman Türkler iki seneden beri toplu bir halde anayurda göçmektedirler. Balkanların muhtelif memleketlerinde yaşayan Türk azınlıkları içinde hayat şartlarının ağırlığından ve karşılaştıkları güçlüklerden bizde en az şikâyet edilmiş olanlar, hafızamızı biraz yoklarsak hatırlarız ki, Romanya Türkleridir.

Hal böyle olunca, göç işlerine neden Romanya'dan başlanmış ve mesela Bulgaristan Türklerinin neden geriye bırakılmış olduğu sorusu hatıra gelebilir ve birçoklarının hatırına geldiği de muhakkaktır.

Bu sorunun cevabını araştıralım:

Toplu göç işlerine Romanya Müslüman Türklerinden başlanması üzerine bizce, iki nokta âmil olmuştur. Evvela bu dost memlekette yaşayan Türklerin içinde bulundukları sosyal ve ekonomik şartların, tahmin edilebileceğinden çok daha ağır olması, ikincisi de toplu ve organize bir göç için, ilk defa olarak, Romanya hükümetiyle bir anlaşma yapılmaya muvaffak olunmasıdır.

Şunu hemen itiraf etmeliyiz ki, Romanya'da mesela Bulgaristan'da olduğu gibi, resmi makamlar tarafından teşvik edilen, yarı resmi teşekküller tarafından halk, asker ve jandarmanın yardımıyla tatbik edilen sistematik bir Türk düşmanlığı ve Türk azınlığını imha veya kaçırma siyaseti yoktur.

Bununla beraber, Türkleri, canlarından bezdiren bir fiili vaziyetin mevcudiyeti de inkâr edilemez. Asıl felaket, Türklerin, içinde Romanyalıların azınlıkta bulundukları ve en kısa zamanda kendilerine kazanmaya çalıştıkları (ikinci bir Makedonya olan) Dobruca'da yaşamalarıdır. Romanya'nın herhangi başka bir tarafında bulunsalardı bu zavallı ırkdaşlarımızın akıbetleri bu kadar acıklı olmayacağına inanıyoruz. Fakat dost Romen milletinin lehine olarak kaydettiğimiz bu nokta, Türklerin bugün ne güç ve tahammül edilmez şartlar içinde bulunduklarını görmemize de engel olamaz.

Romanya hükümeti, Dobruca'nm etnik manzarasını değiştirmek, artık büyük Romen ülkesinin ayrılmaz bir cüzü saydığı bu yurt parçasında Romanyalıları azınlıktan çokluğa geçirmeye karar verdiği gün Dobruca Türkleri istikballeri için en büyük darbeyi yemiş bulundular. Bulgarlar, kendilerine ait olduğunu bir hak gibi ileri sürmekten hiçbir zaman vazgeçmediklerini bu topraklardan göçmek niyetinde olmadıkları ve burası da kâfi derecede sık nüfuslu bulunduğu için, Dobruca'ya getirilecek Romen unsurları-

na yer açmak ve toprak bulmak icabediyordu. 1924 tarihinde çıkardan toprak kanunu bu güçlüğü tasfiye etmek için hazırlanmıştı. Bu kanunun gereğince, Dobrucalı toprak sahipleri, topraklarının üçte birini yeni gelecek Romen göçmenlerine terketmekle mükellef tutuluyorlardı. Kanunun tatbiki sırasında himayesiz Türklerin en mağdur unsur haline gelmesi ihmal edilmedi. Netice itibarıyla bu topraklardaki anormal sıkışıklığı Romen göçmenleri lehine olarak biraz gevşetmek için Türklerin gitmeleri hiç de fena bir gözle görülmeyecekti. Elinde bulunan birkaç tarlasının mahsulüyle yıllık gıdasını güç halle temin edebilen birçok yoksul Türk köylüsü, topraklarının üçte biri değil, çok defa yarısının ve hatta daha fazlasının ellerinden alındığını gördüler.

Dobruca'yı Romenleştirmek için Makedonya'dan getirilen Ruçovalaklar, Banat'tan getirilen Romenler, göç işi hızlı ve hazırlıksız yapıldığı için, Bulgar ve Türk evlerine zorla iskân edildiler. Bu tedbir, din ve itiyat ayrılıkları dolasıyıyla Türklerin ıstırabım bir kat daha arttırdı. Bir veya iki odadan ibaret küçücük köy evine, Kuçovalaklar gibi Makedonya'nın komitacı terbiyesini almış, asabî, kaba, katı kalpli ve şiddetin hiçbir nevinden çekinmez kimseleri kabul etmeye mecbur edilen bir Türk ailesi için, artık hayatın ne kadar tahammül edilmez bir yük haline geleceği aşikârdır.

Türk, ahalinin, Romanyalı unsurlar tarafından maruz kaldığı haksızlıklar hakkındaki şikâyetleri, Romen idare ve adliye makamlarında lâyık olduğu akisleri bulmadı.

Balkanların aşkın milliyetçiliğe en az kapılmış milleti olan Romanyalılar arasında bile faşist zihniyetin, hiç olmazsa yalnız ırkî prensiplerle yayılması neticesinde, son senelerde Türklerin vaziyeti büsbütün ağırlaşmıştır. Dün o topraklar üzerinde efendilik etmiş olan Türk'ün, bugün indiğiniz bir istasyon veya limanda karşınıza bir hamal kılığı altında çıkması ne kadar yürek sızlatıcı bir hal olduğunu tasavvur edebilirsiniz. Fakat dahası var; dar milliyetçilik zihniyetinin inkişafı Türklerin elinde kalmış olan arabacılık, lostracılık, demircilik, berberlik ve hamallık gibi en yoksul mesleklerin bile onlara.çok görülmesine sebep olmuştan Türk'ün böyle bir küçük sanatta, ancak boğazını doyurabilecek kadar kazandığı para bile göze batmakta ve onu da geçineceğinden mahrum etmek için esasen mevcut olan tazyik her gün biraz daha artmaktadır.

Bulgaristan sınırı boyundaki Türk köylüleri bir türlü sonu gelmeyen bir angarya hizmetine tabidirler. Smır karakollarının ve mahallî jandarma teşkilâtının bütün ihtiyaçları için Türk köylüsü zorla çalıştırılır. Bunların yiyecekleri, yatacakları ve kullanacakları malzeme Türk köylüsünün kolu, sırtı, arabası veya hayvanıyla taşınmaktadır. Bu suretle işinden gücünden edilen zavallı köylülere en küçük bir tazminat verildiği hiçbir zaman görülmemiştir.

Müslüman Türk halkının, antlaşmaların azınlıklar hakkındaki hükümleri gereğince kendilerine verilmiş olan cemaat teşkilâtı hakkından bekledikleri istifadeyi temin edememeleri için diğer Balkan memleketlerinde gördüğümüz politikanın aynı tatbik edilmektedir. Romanya hükümetinin,

şahıslarına ve mevkilerine hiçbir kıymet ve ehemmiyet vermediği müftüler, devlet kasasından aldıkları beş on parayı hak etmek için Türklerin menfaatine hizmetten fazla Romen hükümetinin teveccühünü kazanmak gayesini güden ekseriyetle cahil ve yobaz kimselerdir. Mezarlıklar, vakıflar, mektepler, cemaat teşkilâtına ait ne varsa, hepsi perişanlığın ve sefaletin en aşağı derecesine düşmüş bir vaziyettedir.

Nihayet mektepsizlik ve muallimsizlik de ayrıca mühim bir sosyal yoksulluk teşkil etmektedir.

Göç anlaşması:

Dobruca'daki Müslüman Türklerin Türkiye'ye göçmeleri hakkında Romanya hükümetiyle yapılmış olan mukavelede şu esaslar gözetilmiştir:

1- Göçeceklerin sahip oldukları araziyi satmak hususunda serbestileri,

2- Müslüman cemaatlarına ait vakıfların Romanya hükümeti tarafından istimlak edilmesi,

3- Göçücü ailelere mensup olup o esnada silah altında bulunanların terhisi,

4- Memur olanların tekaüdiyelerinin (emekliliklerinin) ödenmesi,

5- Pasaportların bütün harçlardan muaf tutulması,

6- Göçmenlerin beraberlerinde götürecekleri para ve eşyalarının her türlü döviz ve ihraç yasağından istisnası,

7- Vapurlara yükleme esnasında hamal ücreti alınmaması,

Bütün bu noktalar üzerinde iki hükümet arasında tam bir anlaşma yapılmış, yalnız Romanya hükümeti tarafından satın alınacak emlâkin bedellerinin miktar ve ödenme şekli halledilmesi gereken pürüzlü bir nokta olarak kalmıştır.

Yalnız göçmenlerin sahibi oldukları araziyi serbestçe satabilmeleri hususundaki hükmün tatbikinde büyük bir güçlük baş göstermiştir. Romanya hükümeti, Türk azınlıklarının memleketten ayrılmasından temin edilecek faydayı yalnız kendi millettaşlarma hasretmek istediği için Bulgar köylülerinin Türklerden toprak satın almalarım yasak etmiştir.

Esasen kâfi derecede tatmin edilmiş veya fakir olan Romen köylüleri böylece rekabetten masun kaldıkları için, Dobruca'da sahip bulundukları toprakların kıymeti sıfıra yakın bir hadde düşmüştür.

Köstence'deki konsoloshanemizde, Dobruca'nm bir mıntıkasından vaziyetlerinden şikâyet için gönderilmiş bir köy ileri gelenini dinledim. Bu Türk köylüsünün anlattıkları hakikaten yürekler acısı bir haldi. "Koca bir çiflik, diyordu, eviyle beraber, yalnız evin tuğlaları bedeline satılıyor. Toprağına bu fiyata bile müşteri bulamadan, tarlalarını olduğu gibi terkederek, tapularını koynuna koyup göçenlerin de sayısı az değildir."

Nüfusun üçte birini, bazı yerlerde yarısını teşkil eden halkın, hepsi birden topraklarını satılığa çıkarınca, fiyatların nasıl dehşetli surette düşeceği, esasen arz ve talep kanunu göz önünde tumlunca meydandadır. İşte Türk azınlıklarının çok aleyhine olan bu mahzuru izale arzusuyladır

ki, geçenlerde iki hükümet arasında göç meselesinde daha geniş bir anlaşmanın esasları tespit edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, göçecek olan Türkler, topraklarını satmak hakkına sahip olmayacaklar, bütün bu topraklar, otomatik olarak, Romanya hükümeti tarafından istimlâk edilecektir. İki hükümetin tayin edeceği mümessillerden mürekkep muhtelif komisyonlar, mahallinde yapılacak tetkiklerle, bırakılmış olan emlâk ve arazinin (vakıflar da dahil olduğu halde) kıymetini takdir edecekler ve bu mülklerin bedelini Romanya hükümeti, Türk hükümetine borçlanmış olacak ve bilhassa kereste vesaire gibi göçmenlerin yerleştirilmesinde ihtiyaç olan Romen mallarıyla ödeyecektir.

Bu şeklin ne kadar lehimize olduğu ortadır. Türk hükümeti, getirdiği göçmenlere toprak ve ev temin ettiği için, onların Romanya'da sahibi oldukları gayrimenkul kıymetleri şahsen satmak hakları mevzuu bahsolamaz ve esasen, terkedilen göçmen emlâkinin kıymetleri de, Romanya hükümeti tarafından bize gene göçmenler için kullanılacak malzeme olarak ödenecektir. Bu suretle, Türk mallarının, yok pahasına kapanın elinde kalması önlenmiş ve netice itibarıyla memlekete girecek olan bir servetin yok olmaması temin edilmiştir.

1935 senesi zarfında Türkiye'ye Romanya'dan 15 bin göçmen gelmiştir. Bu sene gelecek olanların miktarı da gene 15 bin olarak tespit edilmiş ve bunlar kafileler halinde gelmeye başlamıştır. Romanya'da bugün (1936 başında) mevcut Türklerin sayısı 120 bin kadar tahmin edildiğine göre, göç bu nispet üzerinden yapılmakta devam ederse, yal-

nız Romanya Müslüman Türklerinin memlekete getirilmeleri işi yedi sekiz seneden aşağı tamamlanamayacaktır.

Halbuki, diğer Balkan köşeleri gibi, Romanya'da anayurda kavuşmanın ne kadar sabnsızlıkla beklendiğini yakından görmek fırsatını buldum. Sevk merkezi olan Köstence'deki konsoloshanemizin koridorları her gün, ne zaman gideceklerini soran yüzlerce millettaşımızla dolup taşmaktadır.

Ve göç arzusu o kadar şiddetlidir ki, bazı millet hainlerinin yaptıkları menfi propagandalar bile tesirsiz kalmaktadır. Köstence'de oturan bir iki Tatar avukat, geçimlerini ve siyasi vaziyetlerini Romanya'da Müslüman halkın mevcudiyetine borçlu oldukları için, bunların sayılarının eksilmesini hiç de hoş gözle görmemekte ve Müslüman Türkler ve hususiyle Tatarlar arasında, onları göçten soğutmak için devamlı bir surette propaganda yapmaktadırlar.

Bunlar, hatta Tatarları avlamak için yakında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla vücut bulacak müstakil bir Tataristan (!) hayalini bile bir yeni gibi kullanmaktan çekinmeyecek kadar, menfaatleri hesabına her türlü istismarı mubah gören insanlardır. Fakat bu neviden bütün gayretler, yalnız Romanya'da değil, fakat Balkanlar'm her köşesinde, boşuna bir çıpmıştan ibaret kalmakta ve kendilerinden başkasına bir zararı dokunamamaktadır.

Dost memleketin güzel topraklarını oradaki kan kardeşlerimizin hazin hallerini görmeden gezebileceğimiz günü, iki milletin daima sıklaşan yakınlığı namına, sabırsızlıkla bekliyoruz.

Adakale'de bir saat

Tuna'dan gelip geçen bütün vapurların uğradıkları küçük bir adacık vardır ki, bizi tarihiyle olduğu kadar bugünkü hüviyetiyle de yakından alâkadar eder: Adakale!

Tuna'da işleyen bütün vapurların, her geçişlerinde, halkının asla yolculuk etmediği, bu kasabacığa uğramalarının tek sebebi pitoresk merakini tatmindir.

Bu merak o kadar büyüktür ki, vapur, bir saat beklemek üzere yanaştığı zaman, bütün yolcuları, birkaç dakika içinde adayı istilâ ediverirler.

Adakale'nin birkaç yüz Türk'ten ibaret olan halkı pitoresk ticaretiyle geçinir. Bir zamanlar, oralara ve hatta çok daha uzaklara kadar yiğitlik ve faziletlerini götürmeye gitmiş olan fetihçilerin torunları için bu ne hazin bir akıbettir.

Her milletten yabancı seyyahların, merak dolu gözlerle seyrettikleri bu kasabacığm sokaklarında hâlâ çarşaflı kadınlar, fesli çocuklar, sarıklı ihtiyarlar dolaşır ve bir tek cami, ibadetten ziyade şark (Doğu) dekorasyon sanatının bu en kötü örneğine yabancı gözleri hayran etmeye yarar.

Vapurların günde birkaç sefer adaya boşalttıkları göğsü dürbünlü eli fotoğraflı adamlar, İstanbul'dan bu kadar uzakta, bu Eyüp bozmasını, Piyer Loti zamanındaki dekoruyla seyrederek, uzun bir sehayatin masraflarına katlanmaya lüzum kalmadan, bir hayvanat bahçesinde garip kuşları seyreder gibi bedava "Türk" seyrederler. Üstelik de bir iki paket Bafra tütünü, bir kutu lâti lokum ve bir oyuncak nargile alarak, pek küçük bir masrafla pitoreski evlerine kadar götürürler.

Bir han kapısının taş basamağına bağdaş kurmuş ihti-

yar, çok ihtiyar bir adam gördüm ki, bir noktaya dikilmiş gözleri, uzun ve acıklı bir tarihi orada seyrediyor gibiydi.

Yanma yaklaşüm ve konuştum.

- Türkiye zamanmı bilirsin, değil mi baba? dedim.

Önce, bir yabancının kendi diliyle hitap etmesinden, bütün yüzünü tatlı bir tebessüm ve biraz merak kapladı. Soma başını salladı:

- Ne demek, dedi, Sultan Mecit zamanına bile yetiştim.

Yaşını sordum. Seksen üç. Canlı bir tarih.

- Burada rahat mısınız? diye sordum.

O şarka (Doğu'ya) has kanaatkârlığıyla:

- Çok şükür, dedi. Romanya Kralı burasını gezdikten soma vaziyetimiz çok düzeldi. Şimdi gördüğünüz gibi geçinip gidiyoruz. Hele yaz ayları, gelen yabancılar çok olduğu için, biraz para da biriktirebiliyoruz.

Düşündüm ki, Balkanlar'da göçmek ihtiyacını hissetmeyen Türkler varsa mutlaka bunlar olacaktır. Çünkü hallerinden şikâyet etmeyen tek Balkan Türkleri burada oturuyor. Fakat yanılıyormuşum. Onlar da gidecekleri günü düşünüyorlar. Ne de olsa, anavatandan bu kadar uzakta kendilerini pek yalnız hissediyorlar. Kaynak dayanılmaz cazibesiyle onları da çekiyor.

Seyyahlara baktım: Sokaklarda fesli çocukları durdurup fotoğraflarını çekerek, bu eksantrik manzarayı pelikül-lerinde hapsetmeye acele ediyorlardı.

Adakale'de, bu munis yüzlü, uysal bakışlı ve iyi kalpli millettaşlarımızı görmekten duyduğum zevk, yanımdaki yabancıların orayı ne gözle seyrettiklerini ve ne konuştuklarım işitmekten doğan sıkıntımı azalttı.